

ISSN: 2414-0414

**ECONOMIC AND
LAW PARADIGM
OF MODERN
SOCIETY**

ISSUE 2, 2019

Scientific Journal by Open Europe

Issue 2, 2019

Economic and Law Paradigm of Modern Society

ISSN: 2414-0414

Executive secretaries:
Tetiana Mikhailina, Illia Zlobin

Technical secretary:
Danylo Nikitin

SCIENTIFIC PUBLISHER

Scientific Journal by Open Europe

Editor in chief:

Grynyuk R., Dr.l.s., Professor, Rector of Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

Editorial board:

Belyanevych H., Dr.l.s., Professor, Academician F.G. Burchak of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine

Khadzhinov I., Dr.e.s., Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

Bobkova A., Dr.l.s., Professor, Academician for the National Academy of Law Sciences of Ukraine, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

Javor M., Dr., PhD, University of Prešov, Slovakia

Shaulska L., Dr.e.s., Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

Shkarlet S., Dr.e.s., Professor, Honoured Worker of Science and Technology of Ukraine, Rector of Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

Palaščáková D., PhD, Assistant Professor academician, Technical University of Košice, Slovakia

Siničáková M., PhD, Assistant Professor, Technical University of Košice, Slovakia

Simanavičienė Z., PhD, Professor, Kaunas Technological University, Lithuania

Zahariev A., PhD in Economics, Professor, D.A. Tsenov Academy of Economics, Bulgaria

Lytvynenko R., Dr.h.s., Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

Todorov I., Dr.e.s., Professor, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine

Doronina O., Dr.e.s., Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

Mikhailina T., Dr.l.s., Associate Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

Remnova L., PhD in Economics, Professor of Finance, Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

Krakovska A., PhD in Law, Associate Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

Martyniuk O., PhD in Law, Associate Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

Zhuk I., PhD in Economics, Associate Professor, Belarusian State Economic University, Belarus

Gruzitskiy Y., PhD in Historical Sciences, Associate Professor, Belarusian State Economic University, Belarus

Bondar T., PhD in Economics, Associate Professor, Belarusian State Economic University, Belarus

Nikolaevskiy V., PhD in Economics, Associate Professor, Belarusian State Economic University, Belarus

ЕКОНОМІКА | ECONOMICS

- 6** **Наталя Дутова, Дар'я Вільман | Natalia Dutova, Daria Vilman**
ПОДАТКОВА ЗНИЖКА З ПДФО: СТИМУЛЮЮЧИЙ ТА ФІСКАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
TAX REBATE ON PERSONAL INCOME TAX AS A SOCIAL LEVERAGE
- 13** **Олена Єгорова | Olena Iegorova**
АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО РЕГІОНУ
ANALYSIS OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF DNIPROPETROVSK REGION
- 21** **Viacheslav Rogov | В'ячеслав Рогов**
STRATEGIC DECISION MAKING IN THE INCENTIVES CHANGES EARLY WARNING AND RESPONSE SYSTEM
ПРИЙНЯТТЯ СТРАТЕГІЧНИХ РІШЕНЬ В СИСТЕМІ РАННЬОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ І РЕАГУВАННЯ НА ЗМІНИ ЕКОНОМІЧНИХ СТИМУЛІВ
- 30** **Аліса Темербек | Alisa Temerbek**
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОГО ІННОВАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ
TRENDS OF GLOBAL INNOVATIVE SPACE DEVELOPMENT

ПРАВО | LAW

- 38** **Олег Гуменний | Oleg Humennyi**
ТРАНСФОРМАЦІЯ ФУНКЦІЙ ТА ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ СУДДІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ПРОЦЕСІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ
TRANSFORMATION OF FUNCTIONS AND AUTHENTIC AUTHORITIES JUDICIAL SELF-GOVERNMENT IN THE PROCESS OF JUDICIAL REFORM
- 43** **Олександр Жердєв, Тетяна Міхайліна | Oleksandr Zherdiev, Tetiana Mikhailina**
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ
RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF BUDGET LEGISLATION OF UKRAINE AS AN ELEMENT OF ENSURING ECONOMIC SECURITY OF THE STATE
- 49** **Тетяна Міхайліна | Tetiana Mikhailina**
ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА КОНСТИТУЦІЙНУ СКАРГУ
ABUSE OF THE RIGHT TO CONSTITUTIONAL COMPLAINT
- 56** **Аліна Подоляк | Alina Podolyak**
ЩОДО ПРАВОГО РЕЖИМУ ВИКОРИСТАННЯ ЧУЖОГО МАЙНА У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ
REGARDING THE LEGAL REGIME OF USAGE OF OTHER OWNER'S ASSETS IN COURSE OF DOING BUSINESS
- 65** **Анна Суханова | Anna Sukhanova**
ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЙНИХ ПРОЯВІВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ
THE PROHIBITION OF DISCRIMINATION ON THE INTERNET: COMPARATIVE LEGAL ASPECT

**ПОДАТКОВА ЗНИЖКА З ПДФО:
СТИМУЛЮЮЧИЙ ТА ФІСКАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ**

Наталя Дутова, Дар'я Вільман

**TAX REBATE ON PERSONAL INCOME TAX
AS A SOCIAL LEVERAGE
Natalia Dutova, Daria Vilman**

Анотація. У статті розглянуто сутність застосування податкової знижки з податку на доходи фізичних осіб. Досліджено виконання податковою знижкою своєї стимулюючої функції як податкового інструменту. Розглянуто міжнародний досвід щодо зменшення податкового тягара з доходів платників.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, податкова знижка, податковий інструмент, витрати, ставка податку.

Summary. The article considers the essence of application of the tax deduction from the tax on personal incomes. It investigates the tax discount of its stimulating function as a tax leverage. The article attends to international experience in reducing the tax burden on taxpayers' income is considered.

Key words: personal income tax, tax rebate, tax leverage, tax rate.

Постановка проблеми. Податки виступають невід'ємною складовою механізму реалізації фіскальної функції, виконання якої забезпечує стабільне наповнення бюджету країни. Податок на доходи фізичних осіб виконує фіскальну та стимулюючу функції в залежності від мети його впровадження. Даний податок має суттєвий фіскальний потенціал, оскільки є важливим джерелом наповнення бюджету України. Проявом стимулюючого ефекту є застосування податкової соціальної пільги, за рахунок якої зменшується зобов'язання перед бюджетом платника податку та застосування податкової знижки, сутність якої полягає у поверненні частини вже сплачених коштів до бюджету.

Однією з актуальних проблем сьогодні є питання отримання податкової знижки, а саме механізму часткового повернення сплаченого до бюджету податку на доходи фізичних осіб. Особливої уваги потребує питання застосування податкової знижки з ПДФО та дослідження проблеми виконання податковою знижкою своїх соціальних та економічних функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання оподаткування доходів фізичних осіб ПДФО досліджували у своїх працях багато вітчизняних вчених: Н. Л. Правдюк, О. А. Подолянчук, Я. П. Іщенко, О. О. Любар, Н. М. Ткаченко та Н. О. Ільєнко, С. В. Бойко та О. О. Драган, Л. А. Задорожня, М. С. Онуфрик та інші. Зокрема, науковці звертали увагу на фіскальні та облікові проблеми ПДФО, однак значна кількість обмежень та нюансів застосування податкової знижки передбачає вирішення питання щодо доцільності та необхідності її використання як дієвого інструменту оподаткування.

Метою статті є дослідження сутності та висвітлення проблем механізму функціонування податкової знижки з ПДФО для активізації дій громадян щодо часткового повернення сплаченого податку.

Виклад основного матеріалу. У всіх країнах світу податок на доходи фізичних осіб займає значну частину у структурі податкової системи. Значущість даного податку полягає у його фіскальній функції та спроможності виступати податковим інструментом для регулювання соціально-економічних процесів країни.

За даними Державної казначейської служби України, надходження з ПДФО займають вагомe місце в структурі податкових надходжень (Рис. 1). За Звітом про

виконання Державного бюджету України, у 2018 році до бюджету надійшло 91,741 млрд грн ПДФО, що становить 12,80% загальних доходів Державного бюджету України – 2018 [1].

Через ПДФО здійснюється взаємозв'язок громадян, які сплачують даний податок, з державою (в особі фіскальних органів) і місцевими органами самоврядування. Таким чином, кошти громадян-платників частково формують доходи бюджету і дають підстави для контролю за ефективністю використання державних ресурсів.

Рис. 1: Частка ПДФО у структурі загальних податкових надходжень

Однією із соціальних складових при визначенні ПДФО є податкова знижка. Згідно Податкового кодексу України (далі – ПКУ), податкова знижка для фізичних осіб, які не є суб'єктами господарювання, – це документально підтверджена сума (вартість) витрат платника податку-резидента у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг) у резидентів – фізичних або юридичних осіб – протягом звітного року, на яку дозволяється зменшення його загального річного оподаткованого доходу, одержаного за наслідками такого звітного року у вигляді заробітної плати, у випадках, визначених ПКУ [2].

За інформацією Державної фіскальної служби, правом на податкову знижку з ПДФО у Вінницькій області за результатами 2016 року скористалось 7 544 осіб. Після перерахунків сума податку до повернення з бюджету склала 9 029,1 тис. грн. Серед громадян, що виявили намір отримати податкову знижку, найбільшу частку займають ті, хто сплачував кошти за навчання, їх частка становить близько 78 %; особи, які сплачували страхові платежі, – їх майже 18 %; користувачі іпотечним кредитом – 2 %.

У 2017 році своїм правом на податкову знижку скористалось 7 815 вінничан. Після перерахунків для них сума податку до повернення з бюджету склала 11 304,1 тис. грн. Кількість громадян, які скористалися правом на податкову знижку, збільшилась за рік на 271 особу, а повернення платникам податку у 2017 році збільшились на 2 275 тис. грн у порівнянні з 2016 роком [3].

За два місяці 2019 р. 3 253 вінничан вже прозвітували про отримані у 2018 році доходи. Загалом задекларовано майже 284,5 млн грн. Із загальної кількості декларантів правом на податкову знижку скористалось 2 055 громадян [3].

Загалом по Україні, відповідно до інформації Державної фіскальної служби, у 2017 році правом на податкову знижку скористалися понад 65 тис. осіб з 513 тис., які задекларували своє податкове зобов'язання з ПДФО.

Аналіз показує, що на практиці податкову знижку в Україні застосовує незначна частина платників податків.

Податкові системи зарубіжних країн, що на відміну від України характеризуються як прозорі та прості, більш успішніші. Їх основною перевагою та особливістю є використання прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб. В різних країнах світу держави підтримують своїх громадян-платників податку за рахунок зниження податкового тягаря, застосовуючи податкові пільги, знижки, допомоги.

У США платниками податку на доходи фізичних осіб є: самотні; подружжя з спільною сплатою податку; подружжя з самотійною сплатою; глави господарств. Існує можливість отримати податкову знижку для: подружжя зі спільною декларацією; самотніх; домогосподарств; сліпих осіб; старших 65 років [0, Volkova, 2014, p. 131].

В Італії фізичним особам – платникам податку (найманим працівникам або самозайнятим особам), а саме, молодим сім'ям та дітям-утриманцям, також надається податкова знижка. Звільняються від оподаткування потерпілі під час землетрусу 2009 року.

В Японії фізичним особам – платникам податку (найманим працівникам або самозайнятим особам) надається податкова знижка для молодих сімей. Не оподатковуються кошти, витрачені на медичне обслуговування, лікування, страхування життя та пенсійне страхування. Також надаються пільги багатодітним родинам [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, Koba, 2018, p. 122].

Дослідження ставок податку з доходів громадян в деяких країнах у 2017 році показує, що такі ставки у зазначених країнах перевищують українські в декілька раз, у результаті чого платники податку отримують значно вищі суми відшкодування. Ставки ПДФО становлять: у Франції – 75 %, Іспанії – 52 %, Бельгії – 50 %, Португалії – 48 %, Великобританії – 45 %, Німеччині – 39 %, Італії – 36 %.

Однією з гострих проблем оподаткування ПДФО в Україні є визначення переліку витрат, які доступні для включення до податкової знижки. Перелік означених пільг наведено в п. 166.3 ст. 166 ПКУ.

Сьогодні найпоширенішою податковою знижкою є знижка, надана у зв'язку з відшкодуванням вартості здобуття середньої професійної або вищої освіти самого платника податку або його родича першого ступеня споріднення. У 2017 році законодавством було введено певні зміни щодо отримання такої податкової знижки (Рис. 2) [2].

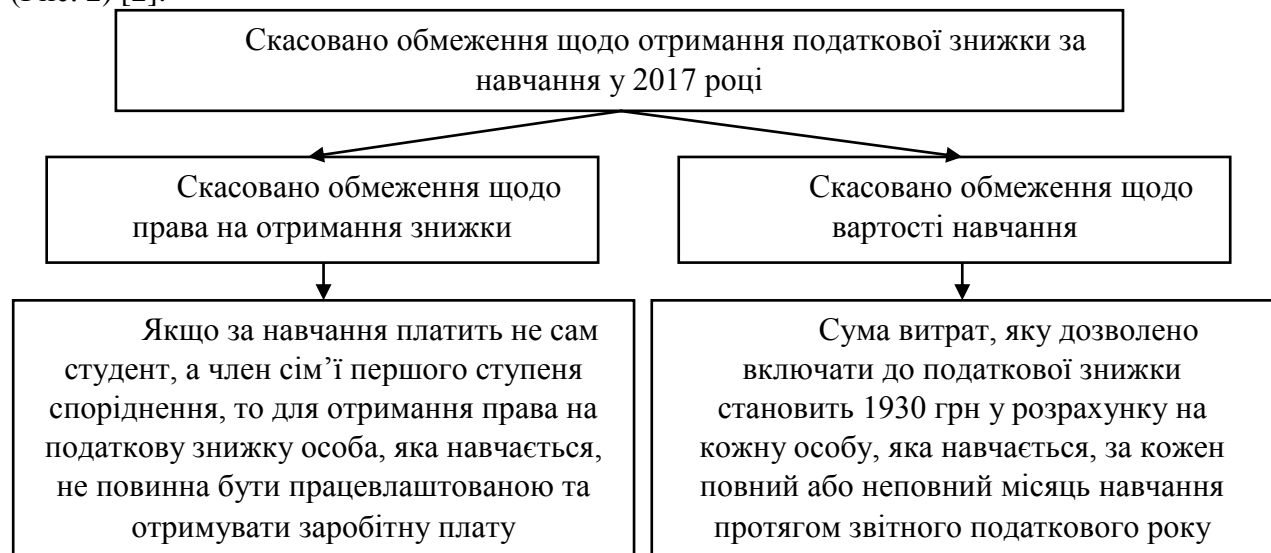

Рис. 2: Зміни у податковому законодавстві щодо отримання податкової знижки за навчання в 2017 р.

Джерело формування:[2].

При цьому необхідно враховувати, що "заклад освіти – це юридична особа публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність" [6, Plakhtiy, 2018, p. 131].

Така знижка стимулює підвищення рівня освіти та підтримує професійне становлення молоді. Однак цей інструмент не враховує необхідність постійного підвищення кваліфікації працівника (протягом усього життя). Тобто оплата додаткових послуг навчального закладу (наприклад, підготовчих курсів, додаткових освітніх курсів) не враховується.

У європейських країнах існують подібні податкові пільги (знижки, допомоги, податкові вигоди) на навчання для студентів та їх батьків (Таб. 1).

Таб. 1: Податкові відшкодування для платників податку з доходів фізичних осіб у європейських країнах, 2017 рік

Країна	Податкове відшкодування для платників податку з доходів фізичних осіб
Франція	Батьки, які фінансово забезпечують дитину-студента (до 25 років), мають право застосовувати пільги на податки. Податкова пільга визначається пропорційно до суми оподаткованого доходу домогосподарств.
Португалія	Батькам надається пільга у розмірі 30 % (але не перевищує 500 євро) із застосуванням податкової знижки до витрат, які стосуються освіти. Залежно від доходів сім'ї існують обмеження.
Австрія	Надається податкова знижка (58,40 євро в місяць на дитину) для батьків, якщо студенту менше ніж 24 роки (у виняткових випадках до 25 років) і навчається.
Естонія	Батьки мають право на податкову пільгу, якщо дитина-студент навчається та проживає у Естонії та фінансово залежить від батьків, віком до 26 років.
Словенія	Податкові пільги для батьків надаються у вигляді податкових пільг для кожного утриманця та залежать від кількості утримуваних дітей (від 2436 до 7957 євро на рік у 2016 році). На отримання цієї пільги мають право батьки студентів, що здобувають вищу освіту, які не працюють або не ведуть бізнес і не досягли 26-річного віку.

Джерело формування: [7, 0, **Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Зарубіжний досвід свідчить, що у деяких країнах податкові пільги та знижки залежать від відсотка сплачених податків, у деяких країнах вартість відшкодування чітко окреслена, не зважаючи на вартість навчання. Майже у всіх досліджених країнах існує обмеження у віці дитини-студента, у більшості країн це 24-25 років.

До податкової знижки також можуть бути віднесені згідно з ПКУ частина суми процентів, сплачених платником податків за користування іпотечним житловим кредитом, сума видатків на будівництво (придбання) доступного житла та процентів за ним.

Іпотечний кредит для громадян має свої переваги та недоліки. Позитивним є те, що особи, які не мають власного житла, мають можливість його придбати, а негативним є те, що надмірне використання цієї пільги може призвести до значної заборгованості платників податків та нестабільності на ринку житла.

Варто зазначити, що застосування податкової знижки для отримання пільгового кредиту повинно передбачати, що банківська установа, яка надає такий кредит, має бути учасником відповідної програми або мати повноваження для виконання необхідних дій. У разі, якщо банківська установа не є учасником програми і не має певних повноважень для надання іпотечного кредиту, право на часткове повернення ПДФО буде втрачено [6, Plakhtiy, 2018, p. 135].

В Україні податкова знижка також застосовується на суми, які сплачені у вигляді пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям, що зареєстровані в Україні. Метою надання такої знижки є спрямування коштів на допомогу та покращення суспільства, окремих його верств чи осіб, а саме підтримка активних громадян у сфері благодійності з боку держави.

Витрати на пожертвування мають певні обмеження, які зазначені у ПКУ, а саме, розмір витрат у вигляді внесків не повинен перевищувати 4 % від суми загального оподаткованого доходу за звітний рік [2].

В Україні в середньому один громадянин робить пожертвування на благодійність у розмірі 300 грн, а в США – більше ніж 800 доларів. У Англії середня сума пожертвувань становить 14 фунтів, але кількість людей, які передають свої кошти на благодійність, значно більша. В Європі та США це 70 % платників податку, в Україні – 10 % [8]. Тому саме податкове законодавство повинно стати стимулом такої діяльності.

Практика повернення податків за благодійні пожертвування існує і в США. Для отримання відшкодування або податкової знижки в США необхідно заповнити щорічну декларацію, в якій необхідно вказувати напрямок та суму пожертвувань. Вона не може перевищувати певний відсоток сплаченого податку, але, якщо сума пожертвувань значна, є можливість розбити її на декілька років.

В Україні використовується схожий механізм отримання податкової знижки з благодійних пожертвувань, але її використовує критично мала кількість платників. Причинами такої ситуації є залежність від офіційної заробітної плати та можливість застосовувати її лише один раз на фінансовий рік.

Важливим інструментом для активізації ринку фінансових послуг в Україні є застосування податкової знижки до сплачених страхових платежів та пенсійних внесків. Даний вид витрат в Україні, на жаль, не розповсюджений, оскільки населення має низький рівень довіри до страхових компаній та пенсійних фондів [9, Bondarenko, 2018, p. 138].

Економічні процеси держави передбачають підвищення економічних показників до норм ЄС. Як результат, зростання економіки призведе до збільшення довіри населення до фінансових інститутів.

Держава дає право на включення до податкової знижки оплати допоміжних репродуктивних технологій. Згідно з ПКУ, платник податку будь-якої статі має право на отримання податкової знижки на суму витрат на оплату допоміжних репродуктивних технологій, наданих дружині платника податків, але оплачених таким платником (чоловіком).

Варто зазначити, що можливість віднесення до податкової знижки включає і оплату вартості державних послуг, що пов'язані з усиновленням дитини. Мета надання таких знижок спрямована на покращення демографічної ситуації. На думку багатьох вчених, послуги, надані державою щодо усиновлення дітей, мають бути безкоштовними, а податкова знижка застосовуватись до витрат, які пов'язані з процесом усиновлення (нотаріальні послуги, медичні обстеження тощо).

Для включення витрат платника податку, понесених ним у зв'язку із лікуванням, для розрахунку податкової знижки необхідно, щоб вказана норма набирала чинності з 1 січня року, наступного за роком, у якому введено в дію закон "Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування". Станом на 1 січня 2019 року означений нормативно-правовий акт чинності не набрав, тому дана норма за наслідками 2018 року не застосовується.

Висновок. При наданні податкової знижки порушується принцип рівності усіх платників перед законом, оскільки податкову знижку має право отримати тільки той платник, який отримує дохід у вигляді заробітної плати. Платники ПДФО, які зареєстровані як підприємці або отримують доходи від індивідуальної трудової діяльності, не можуть використовувати цей податковий інструмент, оскільки їх доходи не вважаються заробітною платою.

Основними недоліками функціонування податкової знижки з ПДФО є її обмеженість переліком витрат. Так, вона застосовується для відшкодування лише витрат на освіту у вищих та професійно-технічних навчальних закладах. Пожертвування та благодійні внески неприбутковим організаціям в певній мірі стримують даний вид діяльності. Відшкодування ПДФО у вигляді податкової знижки одержує критично мала

кількість платників податку, що свідчить про неможливість виконання нею своїх функцій в повній мірі.

Список використаних джерел:

- [1] Місячний звіт про виконання державного бюджету України за січень-грудень 2018 року державної казначейської служби України. URL: www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=424819 (дата звернення: 10.05.2019).
- [2] Податковий кодекс України: Кодекс України від 02.12.2010, № 2755-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.05.2019).
- [3] Територіальні органи ДФС у Вінницькій області. URL: <http://vin.sfs.gov.ua> (дата звернення: 10.05.2019).
- [4] Волкова О. В. Міжнародний досвід оподаткування доходів громадян в контексті сучасної податкової реформи в Україні. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. 2014. № 3(35). С. 128–135.
- [5] Коба О. В., Миронова Ю. Ю. Оподаткування доходів фізичних осіб: закордонний досвід та перспективи України. *Strategies for economic development: the experience of Poland and the of Ukraine*. 2018. С. 111–126.
- [6] Плахтій Т. Ф. Податкова знижка з податку на доходи фізичних осіб: порядок застосування та документальне підтвердження. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 3. С. 125–143.
- [7] Бондаренко Л. Ф., Водолазська Н. В., Бондарець О. М. Податкова знижка з ПДФО: сутність та нюанси застосування. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2018. Т. 29(68), № 3. С. 135–140.
- [8] *Taxation Trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. 300 с.
- [9] Бобрівець В. В. Податкова знижка з податку на доходи фізичних осіб – напрями удосконалення пільги для активізації благодійності в Україні. *Економічний простір*. 2018, № 130. С. 98–110.

References:

- [1] Monthly report on implementation of the state budget of Ukraine for January-December 2018 of the State Treasury Service of Ukraine. www.treasury.gov.ua. Retrieved from: www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=424819 [in Ukrainian].
- [2] The Tax Code of Ukraine of December 02, 2010, # 755-VI. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
- [3] Territorial bodies of DFS in Vinnytsia region. Retrieved from: <http://vin.sfs.gov.ua> [in Ukrainian].
- [4] Volkova, O.V. (2014). International experience of taxation of incomes of citizens in the context of modern tax reform in Ukraine. *Scientific and production magazine "Business Navigator"*, N 3(35), 128-135 [in Ukrainian].
- [5] Koba, O.V. (2018). Taxation of Individuals' Income: Ukraine's Foreign Experience and Perspectives. *Strategies for economic development: the experience of Poland and the Ukraine*, 111-126 [in Ukrainian].
- [6] Plakhtiy, T.F. (2018). Tax deduction from personal income tax: application procedure and documentary confirmation. *Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*, N 3, 125-143 [in Ukrainian].
- [7] Bondarenko, L.F. (2018). Tax deduction from PIT: the essence and nuances of application. *Scientific notes of the Taurida National University named after V.I. Vernadsky. Series: Economics and Management, Vol. 29(68), Issue 3*, 135-140 [in Ukrainian].
- [8] *Taxation Trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway*. (2018). Luxembourg: Publications Office of the European Union.

[9] Bobrivets, V.V. (2018). Tax deduction from the personal income tax – directions of improvement of privileges for activating charity in Ukraine. *Economic space*, N 130, 98-110 [in Ukrainian].

Biography of the authors:

1. Name: Dutova Natalia.

Academic titles: PhD in Economics, Associate Professor.

Organization: Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine.

Personal e-mail: dutova.dnv@donnu.edu.ua.

2. Name: Vilman Daria.

Academic titles: Student.

Organization: Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine.

Personal e-mail: vilman.d@donnu.edu.ua.

**АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО РЕГІОНУ****Олена Єгорова****ANALYSIS OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS
OF DNIPROPETROVSK REGION****Olena Iegorova**

***Анотація.** Досліджено сучасні тенденції у динаміці та структурі джерел фінансування капітальних інвестицій за основними видами економічної діяльності Дніпропетровського регіону за період 2014-2018 рр.*

Проаналізовано інвестиційну привабливість регіону та обґрунтовано основні напрями удосконалення управління інвестиційною діяльністю.

Розглянуто формування позитивного інвестиційного клімату регіону та негативні чинники впливу на залучення іноземних інвестицій.

Проведена оцінка залучення капітальних інвестицій в оптову та роздрібну торгівлю регіону. Запропоновано стратегічні заходи з покращення регіонального інвестиційного клімату.

***Ключові слова:** інвестиційна привабливість, інвестиційні вкладення, регіон, джерела інвестицій, аналіз.*

***Summary.** The article examines the current trends in the dynamics and structure of the sources of financing of capital investments, the main types of economic activity of the Dnipropetrovsk region for the period 2014-2018.*

The analysis of investment attractiveness of the region is carried out and the main directions of improvement on management of investment activity are proved.

The article considers the formation of a positive investment climate in the region and the negative factors of influence on attracting foreign investment, which decreased under the influence of internal and external political, financial and economic factors. The main undisputed leader in attracting foreign investment is the industrial type of economic activity of the Dnipropetrovsk region with a powerful mining and metallurgical complex.

The assessment of capital investments attraction in wholesale and retail trade of the region is carried out.

Strategic measures to attract investment and improve the regional investment climate are proposed.

***Key words:** investment attractiveness, investment, region, sources of investment, analysis.*

Актуальність теми дослідження. Спрямованість України до європейської спільноти, до держав з розвинутою економікою сьогодні вимагає розв'язання проблем регіональної політики шляхом впровадження ефективної системи управління інвестиційною діяльністю. Для виконання покладених на неї функцій, необхідною умовою є залучення реальних інвестиційних потоків, що потребує формування сприятливого політичного середовища, яке створює умови підвищення інвестиційної активності для потенційних інвесторів у тих регіонах, де є найкращі умови. Тому важливу роль у процесі обґрунтування інвестиційної стратегії торговельного підприємства відіграє прогнозування інвестиційної привабливості регіону.

Питанням сучасного стану інвестиційних процесів в державі та оцінки привабливості регіонів присвячені праці багатьох вчених: Л. Борщ, А. Пересада, О. Дудчик, Ю. Кудлай, Ю. Панасенко, Х. Горічко, Ж. Семчук, О. Процевят, О. Кузьменко, О. Гапонюк, В. Гриньова, В. Коюда, Т. Лепейко, О. Коюда, С. Гушко, О. Федорчак, А. Асаул, С. Іщук, Т. Кулініч, О. Колосоова, К. Гурова та ін. Проте питання забезпечення

інвестиційної привабливості окремих регіонів суттєво відрізняються, і набувають особливої актуальності в період змін в державі. Виникає потреба в розкритті концептуальних підходів до розробки інвестиційної політики та чіткого фінансового механізму вибору реалізації пріоритетів інвестування, удосконалення методів планування управління інвестиційною діяльністю в регіоні.

Мета даного дослідження полягає в проведенні конструктивного аналізу інвестиційної привабливості структури джерел фінансування капітальних інвестицій регіону за основними видами економічної діяльності, виявленні особливостей реального інвестування в підприємствах оптової та роздрібною торгівлі Дніпропетровського регіону за період 2014-2018 рр., наданні рекомендацій, пропозицій щодо створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій для інноваційного розвитку підприємств торгівлі та інших видів економічної діяльності.

Основний текст. Сучасний розвиток будь-якої національної економіки важко уявити без активної участі іноземних інвестицій. Ефективне управління інвестиційною діяльністю є однією з головних умов успішного розвитку економіки України та її регіонів. Інвестиційна привабливість охоплює сукупність певних характеристик для об'єкта інвестування, під впливом певних умов і факторів зовнішнього та внутрішнього впливу.

Об'єднання об'єктивних можливостей, обумовлених активністю залучення інвестицій у регіон з його інвестиційним потенціалом являє собою інвестиційну привабливість регіонів, яку оцінюють групою показників: рівень загальноекономічного розвитку; рівень розвитку інвестиційної інфраструктури; демографічна характеристика регіону; рівень розвитку ринкових відносин та комерційної інфраструктури регіону; рівень криміногенних, екологічних та інших ризиків [1, Нгунова, 2008, р. 71].

Сукупність політичних, правових, економічних, екологічних та соціальних умов, що сприяють проведенню ефективної управлінської діяльності зовнішніх та внутрішніх інвесторів формують позитивний інвестиційний клімат регіону, який повинен забезпечити в першу чергу юридичний захист прав інвестора від можливих інвестиційних ризиків.

На даний момент Індекс інвестиційної привабливості України за версією топ-менеджерів членських компаній Європейської Бізнес Асоціації залишається у нейтральній площині. Наприкінці року показник склав 3,03 балів за 5-бальною шкалою (шкала Лайкерта).

Сьогодні формуванням сприятливого інвестиційного клімату, допомогою інвесторам у веденні бізнесу в Україні та генеруванні можливостей для збільшення інвестицій в економіку нашої держави займається постійний дорадчий орган при Кабінеті Міністрів України – офіс залучення інвестицій (UkraineInvest), що був створений з метою залучення в Україну прямих іноземних інвестицій та вдосконалення іміджу держави як привабливої для інвестування країни [2].

На хвилі євроінтеграції України формування сприятливого інвестиційного клімату передбачається наявність стабільного, чіткого і прозорого інвестиційного законодавства. Часті зміни законодавства аж ніяк не сприяють підвищенню інвестиційної привабливості регіонів нашої держави, а відсутність єдиного нормативно-правового акту, який би комплексно охоплював регулювання усіх сфер інвестування, і є однією з причин, які гальмують приплив іноземних інвестицій [3].

Дніпропетровська область – один з провідних регіонів України, займає 5,3 % території з часткою населення 7,6 %. Внесок у ВВП держави становить майже 11 % і значною мірою визначає загальну ситуацію в державі. Дніпровщина – самодостатній регіон з потужним промисловим та науковим потенціалом, розвинутим сільськогосподарським виробництвом, високим рівнем розвитку транспорту і зв'язку, торговельною діяльністю, вигідним географічним положенням та багатими природними ресурсами. Область володіє близько 50 % загальнодержавних запасів корисних копалин: 100 % марганцевої руди, 70 % залізної руди, 45 % розвіданих запасів вугілля [4].

Аналіз офіційної інформації Головного управління статистики у Дніпропетровській області [5] щодо використання капітальних інвестицій за джерелами фінансування дозволяє виявити ключові тенденції в динаміці та структурі реального інвестування за період 2014-2018 років (таб. 1).

Таб. 1: Структура капітальних інвестицій Дніпропетровського регіону за джерелами фінансування у 2014-2018 роках (тис. грн.,%)

Роки Показники	2014	2015	2016	2017	2018
Усього	20356546	25919884	33169056	42908537	55761489
у т.ч. за рахунок					
Коштів державного бюджету	54784	218834	307086	320742	842962
Питома вага, %	0,27	0,84	0,93	0,74	1,51
Коштів місцевих бюджетів	346802	1344058	2332269	4002843	5991850
Питома вага, %	1,71	5,19	7,03	9,32	10,74
Власних коштів підприємств та організацій	18101994	23030451	28991163	36754619	47362407
Питома вага, %	88,9	88,85	87,40	85,65	84,93
Кредитів банків та інших позик	1324497	273143	710393	1063262	1133837
Питома вага, %	6,52	1,05	2,14	2,47	2,03
Коштів іноземних інвесторів	60850	9134	-	-	-
Питома вага, %	0,3	0,04	-	-	-
Коштів населення на будівництво житла	413199	948850	807117	675345	379323
Питома вага, %	2,03	3,66	2,4	1,57	0,68
Інших джерел фінансування	54420	95414	-	-	-
Питома вага, %	0,27	0,37	-	-	-

Джерело: складено автором на основі даних [5].

Динаміка і структура капітальних інвестицій у Дніпропетровському регіоні за джерелами фінансування у 2014-2018 роках свідчить про те, що головним джерелом фінансово-інвестиційних ресурсів для економічних суб'єктів є власні кошти підприємств і організацій, питома вага яких залишається стабільно високою і становить 84-88 % у загальному обсязі реального інвестування. На другому місці частка місцевих бюджетних коштів, яка зросла з 1,7 до 10,74 %, що характеризує позитивний вплив децентралізації, яка передбачає підвищення ефективності роботи державного механізму й активізації розвитку регіону (таб. 1, рис. 1).

За останні чотири роки питома вага позикових інвестиційних ресурсів не збільшувалась і склала 3 %. У 2014-2015 рр. спостерігався низький рівень іноземних інвестицій, від 0,3-0,4 %, а у зв'язку з тим, що з 2016 року дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності статистичної інформації [6], узагальнено питому вагу коштів іноземних інвесторів та інших джерел фінансування, які становлять найменшу частку серед джерел фінансування (0,1 % – у 2016 та 2018 роках, у 2017 рік – 0,25 %).

Негативним явищем є зниження відсотка залучення іноземних інвестицій в структурі за останні 5 років. Проведений аналіз доводить, що інвестиційний клімат не тільки в регіоні, а і в державі не можна назвати сприятливим. В кінцевому підсумку потенційні інвестори оцінюють інвестиційний та діловий клімат як непривабливий через підвищення ризиків ведення бізнесу, корупцію, недосконалу правову систему, а також суттєвий вплив зовнішніх і внутрішніх політичних, фінансових, демографічних чинників на економіку України в цілому.

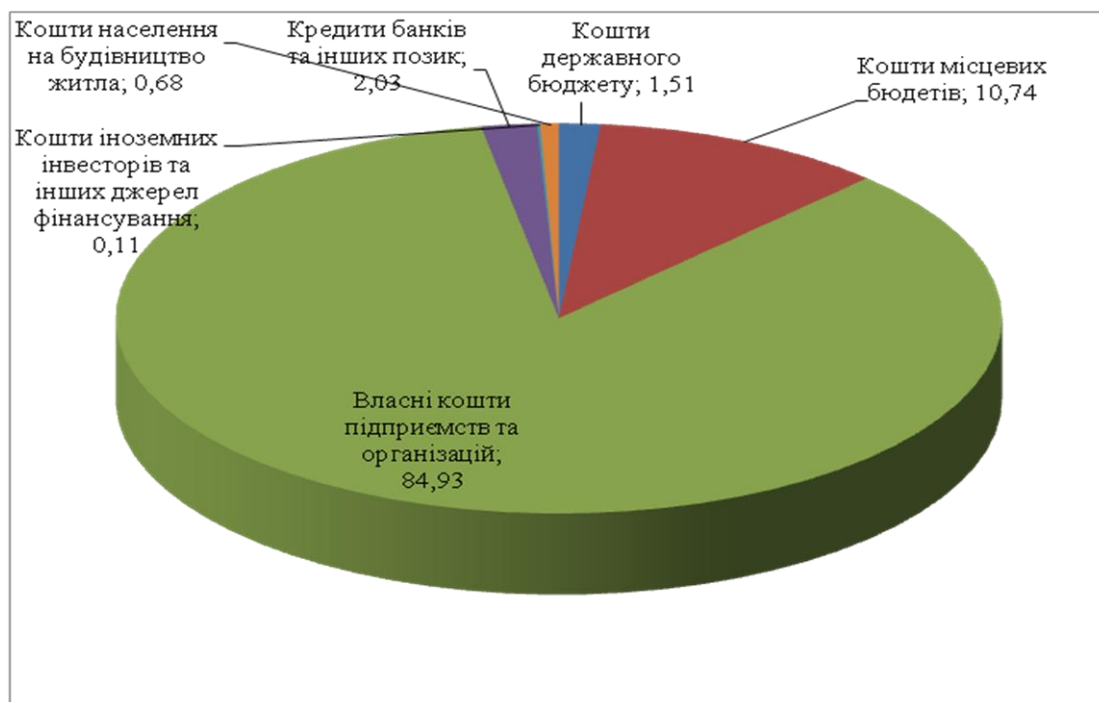

Рис. 1: Структура капітальних інвестицій Дніпропетровській області за джерелами фінансування у 2018 році

Джерело: побудовано автором на основі даних [5].

Загальна структура капітальних інвестицій у Дніпропетровському регіоні за джерелами фінансування збільшилась у 2018 р. на 29,95 % у порівнянні з 2017 р. або на 12852952 тис. грн., а отже, спостерігається тенденція до активізації інвестиційної діяльності, надається перевага вкладенням в основний капітал підприємств з перспективою модернізації основних активів. Виникає необхідність вдосконалення інноваційних підходів коштом власних фінансових сил і можливостей суб'єктів господарювання без використання інвестиційних кредитних ресурсів, адже кредитні ризики за останні роки в Україні ще збільшилися.

Згідно зі статистичними даними Державної служби статистики, без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та без частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганських областях [7], Дніпропетровська область знаходиться на першому місці по обсягах обороту роздрібною торгівлі з часткою 9,41 %, з питомою вагою 10,6 % за обсягом залучення капітальних інвестицій в регіоні. Дані показники підтверджують інвестиційну привабливість Дніпровщини, адже це є перевагою у створенні нових робочих місць, розвитку та обміні новітніми технологіями, підвищенні конкурентоспроможності торговельних підприємств регіону, поліпшенні платіжного балансу, досягненні соціально-економічного ефекту, розвитку всіх галузей за видами економічної діяльності.

Інвестиційна привабливість регіону країни формується внаслідок розвитку видів економічної діяльності (таб. 2.).

Таб. 2: Структура капітальних інвестицій Дніпропетровського регіону за видами економічної діяльності у 2014-2018 роках (тис. грн.,%)

Роки Показник	2014	2015	2016	2017	2018
Усього	2035654 6	25919884	33169056	42908537	55761489
Сільське, лісове, рибне господарство	1327682	1703392	3606422	3867685	3805052
Питома вага, %	6,52	6,57	10,87	9,01	6,82
Промисловість	1271548 1	15053786	16789879	24455954	34124233
Питома вага, %	62,47	58,08	50,62	57	61,20
Будівництво	940208	1286113	1276523	1102176	954664
Питома вага, %	4,62	4,96	3,85	2,57	1,71
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1327776	1991661	2297747	2584809	3361055
Питома вага, %	6,52	7,68	6,93	6,02	6,03
Транспорт	1126681	650670	736533	1554011	1642723
Питома вага, %	5,53	2,51	2,22	3,62	2,95
Діяльність готелів та ресторанів	32460	52556	46665	110100	280665
Питома вага, %	0,16	0,20	0,14	0,26	0,50
Інформація та телекомунікації	44147	109367	754686	87836	91445
Питома вага, %	0,22	0,42	2,28	0,20	0,16
Фінансова та страхова діяльність	933375	562077	1294838	193555	223266
Питома вага, %	4,6	2,17	3,90	0,45	0,40
Операції з нерухомим майном	981719	2609962	3192941	4486096	4823230
Питома вага, %	4,82	10,07	9,63	10,46	8,65
Професійна, наукова та технічна діяльність	137691	125928	211388	198259	250115
Питома вага, %	0,68	0,50	0,64	0,46	0,45
Державне управління, обслуговування, оборона, соцстрахування	652376	1481614	2635825	3826516	5689936
Питома вага, %	3,20	5,71	7,95	8,92	10,21
Освіта	26531	63391	83578	130096	175503
Питома вага, %	0,13	0,24	0,25	0,30	0,31
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	75074	145003	205702	221687	259231
Питома вага, %	0,37	0,56	0,62	0,52	0,46
Діяльність у сфері культури та спорту, інші послуги	35345	84364	36329	89757	80371
Питома вага, %	0,17	0,33	0,10	0,21	0,15

Проведений аналіз свідчить про те, що протягом 2014-2018 рр. за основними видами економічної діяльності капітальні інвестиції спрямовувалися у промисловість, їхня питома вага змінюється від 51 до 62 %, перевагою для залучення іноземних інвестицій залишається гірничо-металургійний комплекс Дніпропетровського регіону. На другому місці за обсягами вкладання інвестицій знаходиться державне управління, обслуговування, оборона: спостерігається збільшення за 2018 рік до 10,21 %. Сільське, лісове, рибне господарство склало 6-11 %, операції з нерухомим майном 4,82-10,46 %. Перелічені вище види економічної діяльності є лідерами в структурі інвестицій, тому характеризуються активністю ринкових процесів і прибутковістю.

Оптова та роздрібна торгівля залишаються у структурі (6 %), хоча спостерігається динаміка зростання на 153 % або на 2033279 тис. грн. проти 2014 р, порівняно з минулим 2017 роком – на 30 % (рис. 2).

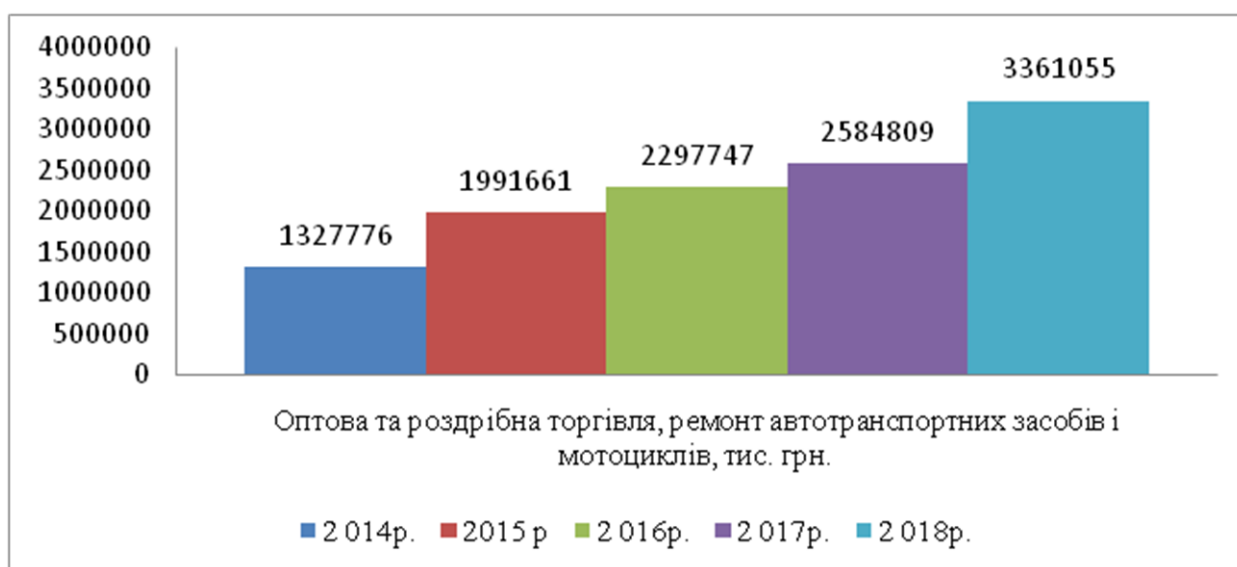

Рис. 2: Динаміка залучення капітальних інвестицій у оптову та роздрібну торгівлю Дніпровщини, тис. грн.

Джерело: побудовано автором на основі даних [5].

Найменша частка фінансування у загальній структурі капітальних інвестицій за видами економічної діяльності припадає на інформацію й комунікації та діяльність у сфері культури та спорту, їхня питома вага зменшилась до 0,16 % та 0,15 % відповідно за останній період. Фінансова та страхова діяльність, професійна, наукова та технічна діяльність залишаються в структурі (0,4-0,45 %). Динаміка інвестування у будівництво показує зменшення його фінансування порівняно з минулим роком на 14 %, і питома вага у структурі 2018 р. склала 1,71 %, а це на 2,91 % менше у порівнянні з 2014 роком.

Таким чином, залучення інвестицій є пріоритетним напрямом розвитку економіки Дніпропетровського регіону. Загальний обсяг капітальних інвестицій за видами економічної діяльності регіону збільшився на 30 % у порівнянні з 2017 р, а з 2014 року на 173 %. Інвестиційна привабливість показує достатній рівень загальноекономічного розвитку, інфраструктури, ринкових відносин, тенденцію розвитку торговельної діяльності, має високий виробничий потенціал, створює позитивний інвестиційний клімат за умови формування та впровадження дієвих механізмів антикризового управління інвестиційною діяльністю регіону.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що від залучення інвестицій залежить ефективність запроваджених регіональних реформ в напрямку євроінтеграційного розвитку економіки країни, їх перетворення та перспективний процес оновлення ринкової та соціальної інфраструктури конкурентоспроможної області. На основі результатів проведеного аналізу для

покращення інвестиційної привабливості Дніпровщини необхідно дотримуватись певної стратегії:

- запровадження антикорупційних заходів, забезпечення захисту прав інвесторів, з рівними вимогами до будь-якого інвестора;
- створення концептуальних нормативно-правових актів, які повинні визначати засади правового регулювання усіх видів та форм здійснення інвестиційної діяльності в Україні;
- контроль над регуляторним тиском на роботу підприємців, інвесторів із запобіганням виникненню екологічних небезпек;
- збільшити стимулювання інвестиційної діяльності за видами економічної діяльності внаслідок комплексного забезпечення й гарантування умов інвестування.

Головними завданнями держави із розвитку галузевої інвестиційної політики щодо поліпшення інвестиційного клімату Дніпропетровського регіону можуть бути:

- вдосконалення податкової системи з метою зменшення податкового тягара суб'єктам, які здійснюють інноваційну діяльність;
- удосконалення законодавства та адаптація до європейських стандартів;
- створення робочих місць у регіоні шляхом залучення інвестицій в науково-технічну, інноваційну діяльність;
- проведення конкурсів за різними видами економічної діяльності, стартап проектів, для визначення бізнес-моделей, що дозволить швидко вийти на ринок та масштабувати новостворені продукти або послуги.

Важливе значення має ефективність регіональної інвестиційної політики, позитивний вплив місцевої влади на стан інвестиційного клімату через впровадження інвестиційних проектів у перспективні види економічної діяльності та рівномірний розподіл фінансових ресурсів для більш позитивних тенденцій в показниках, які характеризують інвестиційну привабливість регіону. Проведений аналіз інвестиційної привабливості Дніпропетровського регіону стане підставою для подальших концептуальних підходів до виділення сильних і слабких сторін регіональної інвестиційної політики, що надалі вплине на реальне інвестування коштів в економіку регіону.

Список використаних джерел:

- [1] Гриньова В.М., Коюда В.О., Лепейко Т.І., Коюда О.П. Інвестування. Київ: Знання, 2008. 452 с.
- [2] Офіційний сайт Громадської спілки «Фонд підтримки реформ в Україні». URL: www.dnoprstat.gov.ua/.
- [3] Федорчак О. Проблеми правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 4(53). Ч. 1.
- [4] Дніпропетровська обласна державна адміністрація – офіційний веб-сайт. URL: www.adm.dp.ua.
- [5] Головне управління статистики у Дніпропетровській області. Офіційний веб-сайт. URL: www.dnoprstat.gov.ua/.
- [6] Про державну статистику: Закон України від 19.04.2014. URL: www.dnoprstat.gov.ua/.
- [7] Регіональна структура обороту роздрібної торгівлі у січні-березні 2019 року. Статистична інформація Державної служби статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua/.

References:

- [1] Hrynova, V.M., Koiuda, V.O., Lepeiko, T.I., & Koiuda, O.P. (2008). *Investuvannia [Investment]*. Kyiv: Znannia, 2008 [in Ukrainian].
- [2] Website of Foundation for support of reforms in Ukraine. Retrieved from www.dnoprstat.gov.ua/ [in Ukrainian].

[3] Fedorchak, O. (2017). Problemy pravovoho rehuliuвання investytsiinoi diialnosti v Ukraini [Problems of legal regulation of investment activity in Ukraine]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia, Issue 4(53). Part 1* [in Ukrainian].

[4] Website of Dnipropetrovsk Regional State Administration. Retrieved from www.adm.dp.ua [in Ukrainian].

[5] Website of Main Department of Statistics in Dnipropetrovsk Region. Retrieved from www.dneprstat.gov.ua [in Ukrainian].

[6] Law of Ukraine "On State Statistics" of April 19.2014. Retrieved from www.dneprstat.gov.ua [in Ukrainian].

[7] Statistical information of the State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].

Biography of the author:

Name: Iegorova Olena.

Academic titles: Postgraduate.

Organization: Kharkiv State University of Food Technology and Trade, Kharkiv, Ukraine.

Personal e-mail: egorovaen20@gmail.com.

STRATEGIC DECISION MAKING IN THE INCENTIVES CHANGES EARLY WARNING AND RESPONSE SYSTEM

Viacheslav Rogov

ПРИЙНЯТТЯ СТРАТЕГІЧНИХ РІШЕНЬ В СИСТЕМІ РАНЬОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ І РЕАГУВАННЯ НА ЗМІНИ ЕКОНОМІЧНИХ СТИМУЛІВ

В'ячеслав Рогов

Summary. *The probability evaluation mechanism of changes in economic incentives and associated risks is developed. It provides an opportunity to manage the corporate development strategy and its current implementation. Expert determination of the amount of loss or lost profit due to the economic incentives changes according to existing or alternative enterprise development strategy with a certain confidence level and decision making about the appropriateness of changing the corporate strategy is suggested. The proposals on formation of methodical approach to economic risks assessment are given. It allows to provide reliable quantitative risk assessment of the corporate development strategy implementation using mathematical apparatus of the generalized fuzzy numbers theory, even when expert groups are formed by specialists with different experience and professional level.*

Key words: *strategic decisions, early warning and response system, incentives, strong signals, weak signals, fuzzy numbers, probability.*

Анотація. *Розроблено механізм оцінки ймовірності змін економічних стимулів та пов'язаних з ними ризиків, який надає можливість управляти стратегією розвитку підприємства та її поточною реалізацією. Запропоновано визначати експертним методом з певним рівнем впевненості величину шкоди або упущеної вигоди від зміни економічних стимулів за існуючої або альтернативної стратегії розвитку підприємства та приймати рішення щодо доцільності зміни корпоративної стратегії. Надано пропозиції щодо формування методичного підходу до оцінки економічних ризиків, який дозволяє на основі застосування математичного апарату теорії узагальнених нечітких чисел надати достовірну кількісну оцінку ризику реалізації стратегії розвитку підприємства, навіть коли експертні групи сформовані з фахівців із різним досвідом і рівнем професіоналізму.*

Ключові слова: *стратегічні рішення, система раннього попередження і реагування, стимули, сильні сигнали, слабкі сигнали, нечіткі числа, ймовірність.*

Introduction. The problems of the corporate early warning and response system development were reflected in many research papers, in particular by A. Cevolini, R. Poli, S. Haji-Kazemi, E. Arica, M. Semini, E. Alfnes, B. Andersen, O. Kuzmin, M. Adamiv, V. Lytvyn, O. Tsmots, O. Melnik, S. Pavlovskiy, O. Tereschenko and others. However, attention needs to be paid to the timely risk identification of economic incentives changes, for example, rates on bank loans and tax conditions, probability assessment of their occurrence and, on this basis, management of the corporate development strategy and its current implementation.

The early warning indicators values may be influenced by changes in several economic incentives, as well as by other corporate environment factors. The probability of changes in individual economic incentives and factors is not the same. Changes in individual economic incentives and factors can have both positive and negative impact on the early warning indicators values and the target integral indicator of the corporate development. It requires using operational and strategic responses, that are systemically interconnected.

The system of early warning and response to economic incentives changes is inherently a subsystem of the overall corporate early warning and response system. Not all factors can always be used by the management as incentives for corporate development, but in any case, the risks arising from these factors must be identified and evaluated in a timely manner. On this basis, a set of appropriate responses should be developed.

Thus, the purpose of the study is the early warning system formation for economic incentives changes by weak and strong signals and development of strategic and operational responses.

The main chapter. Influence combinations of economic incentives and other institutional environment factors cannot be reduced to the mathematical sum of these effects, because in this case attention isn't paid to qualitative changes that require adjusting the accepted corporate development strategy or even switching to another one. Response measures to changes in individual economic incentives and factors of external and internal corporate environment usually require using time, financial, material and human resources. Thus, decision on response measures development, not to mention their implementation, a priori cannot be made on the basis of achievement of the established thresholds by an early warning indicator due to the effect of each individual incentive or other factor.

First of all, it is necessary to evaluate quantitatively the cumulative effect of economic incentives changes on the early warning indicators values. It is worth paying attention to the fact that the early warning indicators are not universal for the economic incentives. In particular, they differ significantly in terms of credit and tax incentives, endogenous and exogenous factors.

Predictability of changes in economic incentives by weak signals is probabilistic. Therefore, a decision making person (DMP) should determine minimal occurrence probability of an event that requires responses. This limit probability value should be applied not only to the occurrence or change of each individual incentive but also to their quantitative cumulative effect.

Solving this problem requires using only basic mathematical apparatus of probability theory. Exogenous economic incentives are mostly independent of each other. In other words, the occurrence or change of one stimulus does not affect the transformation probability of another one. For example, the establishment of state compensation for loans (event A) does not affect change in the discount rate and the banking institutions credit rates (event B). Thus, the probability of these two independent events simultaneous occurrence is evaluated as their probability multiplication:

$$P(A \cap B) = P(A) \times P(B), \quad (1)$$

where $P(A \cap B)$ is the probability of two independent events simultaneous occurrence;

$P(A)$ is the event A probability;

$P(B)$ is the event B probability;

The aggregate probability of several simultaneous, unrelated changes in economic incentives A_i is calculated as follows:

$$P\left(\prod_{i=1}^n A_i\right) = \prod_{i=1}^n P(A_i) \quad (2)$$

Proceeding from the given formulas, the probability of simultaneous change in two (several) economic incentives may not correspond to the limit value defined above, according to each individual incentive. Under these circumstances, decisions on the responses development expediency should be made on the basis of the impact on the early warning indicator of the most likely event or several events with high probability of simultaneous occurrence.

Changes in incentives that have a negative impact on the financial position of the company require the development of response measures, regardless of whether or not they are compensated by other positive changes in incentives. This is explained by the risks of non-use, further deterioration or cancellation of effective corporate development incentives and the threat of further negative trends in the future. Therefore, it is expedient to carry out probability operations separately for changes in incentives that have positive and negative impacts on the

early warning indicators. Exception to this rule is logical for high cost of measures necessary to maintain the acceptable indicator values under conditions of economic incentives deterioration and for significant differences between the resource requirement for the implementation of these measures and their involvement opportunities.

Changes in exogenous and endogenous incentives are mutually compatible events. In other words, the onset of an event affects the second one. Thus, the probability of their compatible occurrence can not be calculated on the basis of the formula (1). For example, the deterioration of such an internal incentive for corporate development as creditworthiness (borrower class) due to the endogenous factors under the conditions of the National Bank discount rate increasing.

In this case, the simultaneous occurrence probability of two mutually compatible events is defined as the probability multiplication of the first event onset by the second one if the first one happens:

$$P(A \cap B) = P(A) \times P_A(B), \quad (3)$$

where $P(A \cap B)$ is the simultaneous occurrence of two compatible events;

$P(A)$ is the probability of the event A occurrence;

$P_A(B)$ is the probability of the event B if the event A already takes place.

In case of several compatible changes in economic incentives A_i , their aggregate probability is determined by the following formula:

$$P\left(\prod_{i=1}^n A_i\right) = P(A_1) \times P_{A_2}(A_1) \times P_{A_3}(A_1 \times A_2) \times \dots \times P_{A_n}(A_1 \times A_2 \times \dots \times A_{n-1}) \quad (4)$$

Specific probability assessment mechanism should be applied to interconnected incentives that functionate efficiently only when combined. Usually the basis of such incentives is a certain legal norm and its implementation mechanism. The corporate stimulation practice has a lot of examples when the imperfection of subordinate normative acts significantly reduces and sometimes even nullifies the establishment effect of economic incentives provided by the current legislation. This include in particular the burdensome automatic VAT refund procedure for exporters in the recent past regarding their breakevency and compliance with certain wage criteria as well as the practical absence of the tax bills implementation mechanism for Ukrainian shipbuilding enterprises. The implementation probability of such interconnected incentives should be determined by an event with the least predictable probability.

Upon reaching the limit values of the early warning indicators, decisions on response measures development, financing and implementation can be made only within the framework of the selected corporate development strategy. For credit incentives this includes measures to increase the company's creditworthiness, ensure compliance with the conditions for providing interest payments compensation on loans and the use of alternative sources of funding. Changing the corporate development strategy requires not only the information on the individual early warning indicators values. However, on the basis of such information, it is legitimate to ask questions about the appropriateness of adjusting or changing the strategy (for example, in terms of changing the capital structure).

In order to justify strategic decisions it is necessary to apply an integral target indicator of the corporate economic development and reliable methods for assessing the risks of existing and alternative strategies implementation. The publication [1, Rogov, 2017] proved the expediency of orienting the company to maximize its value. However, the well-grounded early warning indicators of changes in economic incentives are the results of decomposing integral indicators determined on the basis of cost approach. The system of indicators includes the structure and value of capital, financial results of the entity and key characteristics of its financial position which determine the risks of obtaining envisaged by the corporate strategy future cash flows.

In modern realities strategies are formed in the form of a strategic set that includes the overall corporate strategy as well as strategies in business directions, functional subsystems and

resources used. Hence the question arises, the risks of which strategy should be evaluated. The answer to it logically follows from the essence of economic incentives and the integral target indicator of the corporate economic development. Undoubtedly, the strategic vision of the company is determined by the market needs and, taking into account the financial capabilities of the company, finds its detailed reflection in the marketing strategy. On this basis, a general strategy is formed from such alternatives as growth, stabilization of rates and forms of development, restructuring, reduction of activity and its liquidation. Its purpose is described by the change trajectory of the economic development integral indicator during the long-term planning period.

Economic incentives primarily affect the rationale for selection and implementation of a financial strategy, the core of which is capital structure optimization, its funding cost minimization and cash flows balancing. The remaining strategies in addition to general, marketing and financial one perform a security function. Thus, precisely because of the financial strategy risks assessment on the basis of determining the impact of economic incentives on the target integral indicator, it is possible to establish the general corporate strategy implementation probability.

The risk assessment reliability of the corporate strategy implementation depends crucially on the validity of the valuation method. Forecasting of changes in economic incentives for corporate development is a complex system. It is carried out expertly under conditions of uncertainty. It is extremely difficult for each expert to give an accurate probability assessment of an event. Such tasks are successfully solved by using methods of the fuzzy sets theory. However, experts' experience, professionalism and therefore their confidence in own forecasts often differ significantly. So when selection opportunities of experts are limited to the company staff, even verbal assessment may be problematic. To solve this problem, it is expedient to use the mathematical apparatus of the generalized fuzzy numbers theory. It has been recently widely covered in scientific publications [2; 3; 4; 5].

According to the author of the theory Chen S. H., the generalized fuzzy number for the trapezoidal function R is a fuzzy subset of R , whose membership function ($u_A(x)$) is described as follows [3, 2006, p. 1756]:

- $u_A(x)$ is a continuous projection of R on the segment $[0; w]$, $0 \leq w \leq 1$;
- $u_A(x) = 0$ for all $x \in (-\infty, a)$;
- $u_A(x)$ continuously increases on the segment $[a, b]$;
- $u_A(x) = w$ for all $x \in (b, c)$, where w is a constant and $0 \leq w \leq 1$;
- $u_A(x)$ continuously decreases on the segment $[c, d]$;
- $u_A(x) = 0$ for all $x \in (d, +\infty)$;

a, b, c, d are valid numbers, $a \leq b \leq c \leq d$;

w – confidence degree of the decision making person.

The definitions are illustrated in the Figure 1 for two trapezoidal generalized fuzzy numbers $A=(0,1; 0,2; 0,3; 0,4; 1,0)$ та $B=(0,1; 0,2; 0,3; 0,4; 0,8)$.

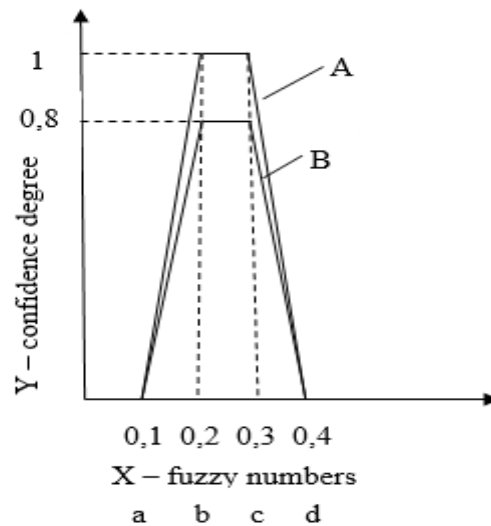

Fig. 1: Generalized fuzzy numbers

Source: [3, p. 1756].

Mathematical operations with generalized fuzzy numbers $A = (a_1, a_2, a_3, a_4, W_A)$ and $B = (b_1, b_2, b_3, b_4, W_B)$ are shown in the Tab. 1.

Tab. 1: Mathematical operations with generalized fuzzy numbers

<p>Arithmetic operations with generalized fuzzy numbers.</p> <p>a) addition $A + B = (a_1 + b_1; a_2 + b_2; a_3 + b_3; a_4 + b_4; \min(W_A, W_B)).$</p> <p>b) subtraction $A - B = (a_1 - b_1; a_2 - b_2; a_3 - b_3; a_4 - b_4; \min(W_A, W_B)).$</p> <p>c) multiplication $A \cdot B = (a_1 \cdot b_1; a_2 \cdot b_2; a_3 \cdot b_3; a_4 \cdot b_4; \min(W_A, W_B)).$</p> <p>d) division $A / B = (a_1 / b_1; a_2 / b_2; a_3 / b_3; a_4 / b_4; \min(W_A, W_B)).$</p>	<p>Standardization of each generalized fuzzy number component a_{ij}^* :</p> $a_{ij}^* = \frac{a_{ij}}{k},$ <p>where $k = \max_{ij}(a_{ij}, 1)$</p> <p>Generalized fuzzy number average value:</p> $\chi_{Ai} = \frac{a_{i1}^* + a_{i2}^* + a_{i3}^* + a_{i4}^*}{4};$
<p>Arithmetic operations with graded average integration</p> <p>a) addition $A + B = (P(A) + P(B); \frac{W_A + W_B}{2}).$</p> <p>b) subtraction $A - B = (P(A) - P(B); \frac{W_A + W_B}{2}).$</p> <p>c) multiplication $A \cdot B = (P(A) \cdot P(B); \sqrt{W_A \cdot W_B}).$</p> <p>d) division $A / B = (\frac{P(A)}{P(B)}; \frac{\min(W_A, W_B)}{\max(W_A, W_B)}).$</p>	<p>Graded average integration of generalized fuzzy numbers A and B:</p> $P(A) = \frac{a_1 + 2a_2 + 2a_3 + a_4}{6}, P(B) = \frac{b_1 + 2b_2 + 2b_3 + b_4}{6}$

Source: based on [3; 4; 5].

When using the mathematical apparatus of the generalized fuzzy numbers theory to determine the implementation risk of existing or alternative corporate development strategy, a

decision making person should take into account the problem specificity, the phased solution process, which is presented in the Figure 2.

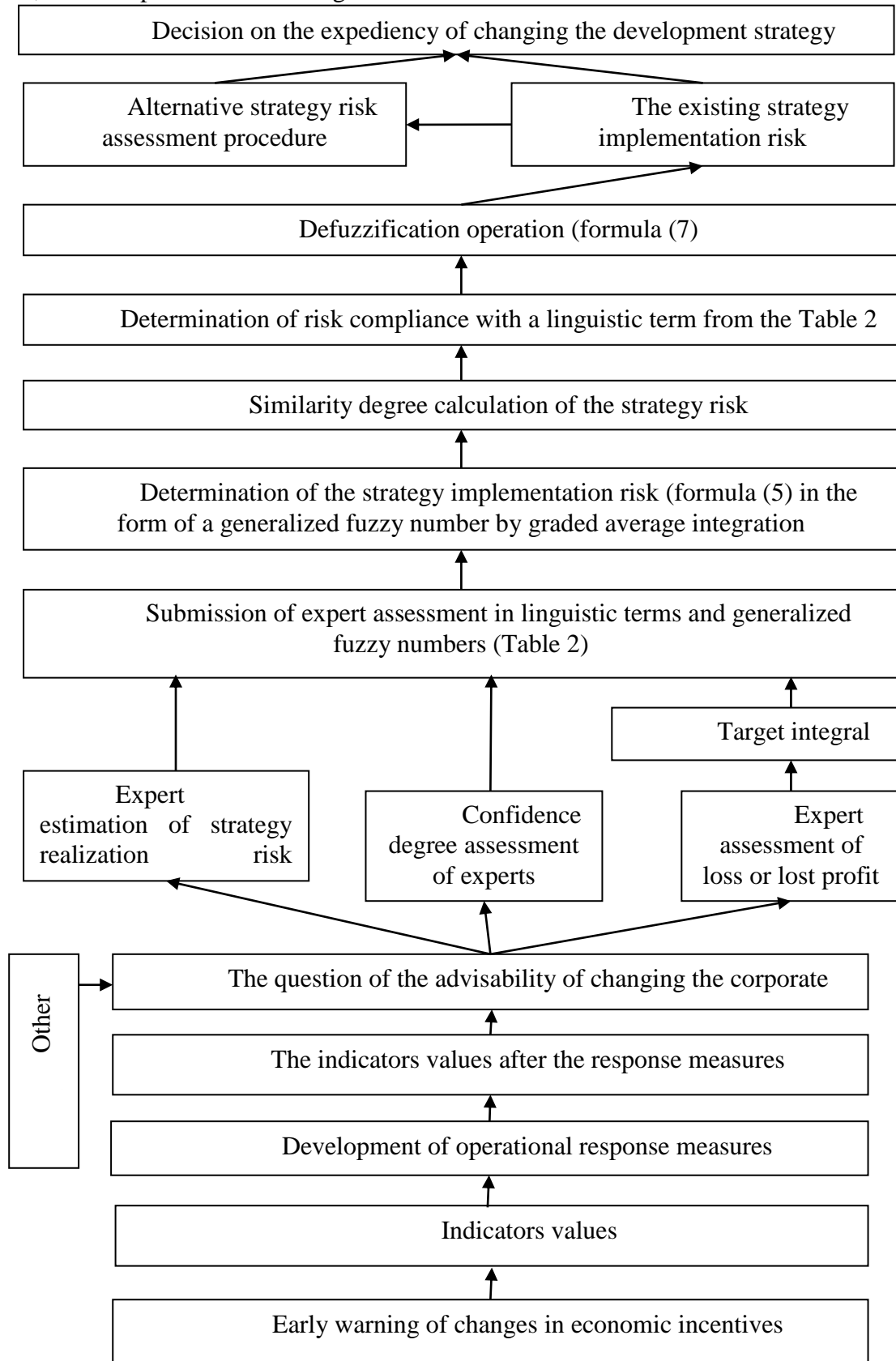

Fig. 2: Determination of a corporate strategy implementation risk

Source: compiled by the author.

The starting point is a set of linguistic terms that characterize three necessary linguistic variables. Two of them, namely, "The corporate development strategy implementation risk", "Risk implementation probability of changes in economic incentives and enterprise institutional

environment factors" are universal. The third one depends on the impact of economic incentives and institutional environment factors on the target integral indicator value of the corporate development.

The formulation of the question of changing the corporate development strategy is meaningful only if there is a significant positive or negative impact of the economic conditions transformation. If influence is negative, there is necessity to assess the existing strategy implementation risks, based on projected loss from changes in economic incentives or enterprise institutional environment factors. In case of positive impact, lost profit for maintaining the existing strategy should be estimated.

Impact assessment of incentives should be made on the basis of the rules mentioned above and mathematical operations with generalized fuzzy numbers (Table 1). When implementation risk of the existing strategy is high, it is also advisable to assess risks of alternative strategies. If an alternative strategy is oriented to achieve higher integral indicator values of the corporate development than the existing one, its realization risk should be evaluated under the conditions of negative changes in corporate environment. If an alternative strategy is not able to provide satisfactory financial results, positive trends in corporate environment should be considered. Thus, the third linguistic variable in the general form can be defined as follows: "The amount of loss or lost profit from economic incentives change under the existing strategy or applying an alternative strategy for corporate development".

In the generalized fuzzy numbers theory a nine-digit set of linguistic terms that characterize linguistic variables is used (Tab. 2).

Tab. 2: The set of linguistic terms that characterize variables

№	Name of the linguistic term	Generalized fuzzy numbers
1	Extremely low	(0,0; 0,0; 0,0; 0,0; 1,0)
2	Very low	(0,0; 0,0; 0,02; 0,07; 1,0)
3	Low	(0,04; 0,1; 0,18; 0,23; 1,0)
4	Quite low	(0,17; 0,22; 0,36; 0,42; 1,0)
5	Average	(0,32; 0,41; 0,58; 0,65; 1,0)
6	Quite high	(0,58; 0,63; 0,80; 0,86; 1,0)
7	High	(0,72; 0,78; 0,92; 0,97; 1,0)
8	Very high	(0,93; 0,98; 1,0; 1,0; 1,0)
9	Extremely high	(1,0; 1,0; 1,0; 1,0; 1,0)

Source: [3, 2006, p. 1759].

On the basis of data of the incentives changes early warning and response system and information about other institutional environment factors, guided by the Table 2, experts should give verbal risk assessment of the corporate development strategy and its consequences as loss or lost profit. It should be noted that the amount of loss or lost profit is initially estimated quantitatively by changes in the integral target indicator of economic corporate development using the standardization method (Table 1) and only then determined in the linguistic form. When assessing the occurrence probability and loss or lost profit for each risk factor i , experts should determine self-confidence degree (w_i).

The next step is the strategy implementation risk evaluation in the form of a generalized fuzzy number or by graded average integration. For this purpose, the weighted average risk probability (R) is calculated [3, 2006, p. 1760]. The weighing factors are amounts of loss and lost profit (V_i):

$$R = \frac{\sum_i^n P_i \cdot V_i}{\sum_i^n V_i}, \quad (5)$$

At the next stage of calculations it is necessary to determine the similarity degree of the strategy implementation risk level with each linguistic term from the nine-digit set of linguistic variable "The corporate strategy implementation risk". The strategy implementation risk level is convenient to represent as a generalized fuzzy number: (a, b, c, d, w_R) . The value of R should be expressed through the graded average integration $(P(R), w_R)$ for accurate mathematical calculation.

The similarity degree of the strategy implementation risk level with linguistic terms $(S(R, T_i))$ is calculated by the formula [3, 2006, p. 1759; 5, 2018, p. 148]:

$$S(R, T_i) = \frac{1}{1 + |P(R) \times w_R - P(T_i) \times w_{T_i}|}, \quad (6)$$

where $P(R)$ is graded average integration of the strategy implementation risk level;

$P(T_i)$ is graded average integration of the i -th linguistic term;

w_R and w_{T_i} are the DMP confidence degrees in the assessment of R and T_i respectively.

The similarity degree for identical generalized fuzzy numbers is equal to one. Consequently, the corporate development strategy implementation risk level corresponds to the linguistic term from a nine-digit set of a linguistic variable with the maximal value of $S(R, T_i)$.

In order to translate verbal risk strategy implementation assessment to quantitative, defuzzification operation should be performed. It is transformation of a generalized fuzzy number into a valid one. Defuzzification operation is carried out by known methods of the fuzzy sets theory. When using the centroid method, the defuzzification result (Y) is calculated by the formula:

$$Y = \frac{\int_{\min}^{\max} x \times u(x) dx}{\int_{\min}^{\max} u(x) dx}, \quad (7)$$

where x is the linguistic variable "The corporate development strategy implementation risk". It takes values in the range of the generalized fuzzy number of the linguistic term, determined on the basis of the similarity degree calculation $(S(R, T_i))$;

$u_A(x)$ is a fuzzy set membership function.

On the basis of the defuzzification value (Y), it is possible to make a decision with sufficient reliability about changing the corporate development strategy to more aggressive (when economic incentives have a positive impact on the integral indicator) to more cautious (when the impact is negative).

Conclusions. In case of significant impact of incentives it is important to consider the question of changing the corporate development strategy. Changes in incentives that have a negative impact on the financial position of the company require the development of response measures, regardless of whether or not they are compensated by other positive changes in incentives. Forecasting of changes in economic incentives for corporate development is carried out expertly under conditions of uncertainty. Expert evaluation is provided in linguistic terms and generalized fuzzy numbers. The next stage is the strategy implementation risk determination in the form of a generalized fuzzy number by graded average integration. In order to translate verbal risk strategy implementation assessment to quantitative, defuzzification operation should

be performed. On the basis of the defuzzification value, it is possible to make a decision with sufficient reliability about changing the corporate development strategy.

References:

[1] Rogov, V.H. (2017). Maksymizatsiia vartosti pidpriemstv sudnobuduvannia yak kryterii efektyvnosti stymuliuvannia yikhnoho rozvytku [Maximizing the value of shipbuilding enterprises as an effectiveness criterion for their development stimulation]. *Stratehichni oriientyry rozvytku natsionalnoi ekonomiky v umovakh permanentnykh kryzovykh yavysch – Strategic benchmarks for the national economy development in permanent crisis mode*, 56-57 [in Ukrainian].

[2] Su, X., Jiang, W., Xu, J., Xu, P., Deng., Y. (2011). A New Fuzzy Risk Analysis Method based on Generalized Fuzzy Numbers. *Journal of Software*, 6(9), 1755-1762 [in English].

[3] Chen, J.H., Chen S.H. (2006). A new method for ranking generalized fuzzy numbers for handling fuzzy risk analysis problems. *Proceedings of the Ninth Conference on Information Sciences*, 1196-1199 [in English].

[4] Deng, Y., Su, X., Jiang, W., Xu, J., Xu, P. (2010). Risk Analysis Method: A Fuzzy Approach. *Proceedings of the 3rd International Symposium on Electronic Commerce and Security Workshop, Guangzhou, China*, 146-150 [in English].

[5] Wu, D., Liu, X., Xue, F., Zheng, H., Shou, Y., Jiang, W. (2018). Fuzzy risk analysis based on a new method for ranking generalized fuzzy numbers. *Iranian Journal of Fuzzy Systems*, 15(3), 117-139 [in English].

Biography of the author:

Name: Rogov Viacheslav.

Organization: Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine.

Personal e-mail: viacheslav.rogov@nuos.edu.ua.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОГО ІННОВАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Аліса Темербек

TRENDS OF GLOBAL INNOVATIVE SPACE DEVELOPMENT

Alisa Temerbek

Анотація. Стаття присвячена проблемі визначення тенденцій розвитку глобального інноваційного простору в сучасних умовах. В роботі зазначено важливість інноваційного розвитку країни в контексті загального економічного розвитку та підтримки конкурентоспроможності економіки. Інновації виступають драйвером та стимулом розвитку всіх галузей промисловості, соціальної сфери, стабілізації фінансової системи та притоку інвестиційних ресурсів.

Наведено позиціонування провідних країн за Глобальним інноваційним індексом в динаміці, наголошено на позитивній динаміці КНР та України за цим індексом. Проаналізовано динаміку інших показників інноваційної сфери, таких як: видатки на науково-дослідну діяльність, кількість патентних заявок та кількість науково-технічних статей у журналах.

Визначено, що глобальний ландшафт інвестицій у науку і техніку, а також у освіту та людський капітал зазнав важливих позитивних зрушень протягом останніх трьох десятиліть.

Ключові слова: інновації, технології, наука, конкурентоспроможність, індекс, розвиток.

Summary. The aim of the article is to determine trends of global innovation space development in modern conditions. The paper highlights the importance of country's innovative development in the context of economic development and supporting the competitiveness of the economy. Innovations works as a driver and stimulus for the development of all industries, the social sphere, the stabilization of the financial system and the inflow of investment resources.

It is determined that the innovative dimension of individual countries and regions' development is provided by numerous ratings and indices that are developed and published by recognized international institutions. The position of the leading countries according to the Global Innovation Index in the dynamics was analyzed, and the positive dynamics of the People's Republic of China and Ukraine according to this index are emphasized. It is presented the dynamics of innovation sphere indicators, such as: research and development (R&D) expenditures, the number of patent applications and the number of scientific and technical articles in journals.

It has been determined that the global landscape of investments in science and technology, as well as education and human capital has undergone important positive developments over the past three decades. The rapid growth of the innovation activity of Chinese scientists leads to an increase in the country's position in global innovation rankings and an increase in the overall competitiveness of the country's economy.

Leading countries are now faced with the challenge of building a competitive economy, so the dynamics of country positioning according to the Global Competitiveness Index are given. The fact that among the leaders of innovative development are the developed high-income countries, confirms the view that innovations play an important role for the development of the country and the formation of its competitiveness.

In this context, China's growth in the Global Innovation Index and the Global Competitiveness Index has been spectacular over recent years. The paper analyzes the leading features of the Chinese innovation system, which made it possible to make significant progress in the innovation field and increase the competitiveness of the economy.

Key words: innovation, technology, science, competitiveness, index, development.

Постановка проблеми. Протягом останніх років в Україні спостерігається комплексна криза як економічного, так і політичного характеру, що призводить до зниження темпів економічного зростання, зменшення інвестиційної активності, відтоку капіталу та загальної фінансової нестабільності в країні. Незважаючи на те, що економіка України поступово відновлюється завдяки реформам внутрішнього середовища та загальному поживленню у світовій кон'юктурі, все ще залишаються ризики уповільнення темпів економічного зростання як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі.

Інновації вважають запорукою стійкого та довготривалого економічного розвитку для країни. Проте інноваційний розвиток передбачає не лише технологічну перебудову промисловості, але й потребує додаткових інвестицій у розвиток людського ресурсу – знань, навичок, творчого потенціалу, перепідготовки кадрів тощо.

Проведення оцінки інноваційного розвитку країн світу та їх позиціонування у системі міжнародних рейтингів інноваційного та людського розвитку стали об'єктом дослідження широкого кола зарубіжних і вітчизняних учених, серед яких: О. Білорус [1, Bilorus, 2015], В. Геєць [2, Heiets, 2016], Л. Федулова [3, Fedulova, 2013] та ін.

Метою дослідження є визначення тенденцій розвитку глобального інноваційного простору.

Основний текст. Інноваційний вимір розвитку окремих країн та регіонів світу забезпечують численні рейтинги та індекси, які розробляються і публікуються визнаними міжнародними інституціями. Йдеться насамперед про Глобальний інноваційний індекс (ГІІ), Глобальний індекс конкурентоспроможності (ГІК), Індекс інноваційних економік Bloomberg, Європейське інноваційне табло, Табло ОЕСР з науки, технології та промисловості та ін. [4, Khaustov, 2018].

Найбільш об'єктивним засобом оцінки інноваційної активності країни можна вважати Глобальний індекс інновацій. Загальновідомо, що до переліку лідерів глобального інноваційного середовища зазвичай входять розвинені країни. Проте вже з 2016 р. до топ-25 глобального інноваційного індексу (у 2018 р. – 17 місце) входить Китай – країна із середнім рівнем доходу (Upper-middle). Крім Китаю, єдина країна з рівнем доходу вище середнього, яка наближається до місця у топ-25 – Малайзія (35-е місце у 2018 р.) (таб. 1).

Таб. 1: Рейтинг країн за ГІІ, 2018 та 2007 рр.

Країна	Позиція країни за ГІІ, 2018 р.	Позиція країни за ГІІ, 2007 р.
Швейцарія	1	6
Нідерланди	2	9
Швеція	3	12
В. Британія	4	3
Сінгапур	5	7
США	6	1
Фінляндія	7	13
Данія	8	11
Німеччина	9	2
Ірландія	10	21
Китай	17	29
Україна	43	75

Джерело: [5, Dutta, Lanvin, 2018].

Річний приріст корпоративних і державних витрат на R&D залишається значно нижчим, ніж це було до кризи (Рис. 1). Існують також ризики зниження економічних прогнозів та інновацій у найближчий період.

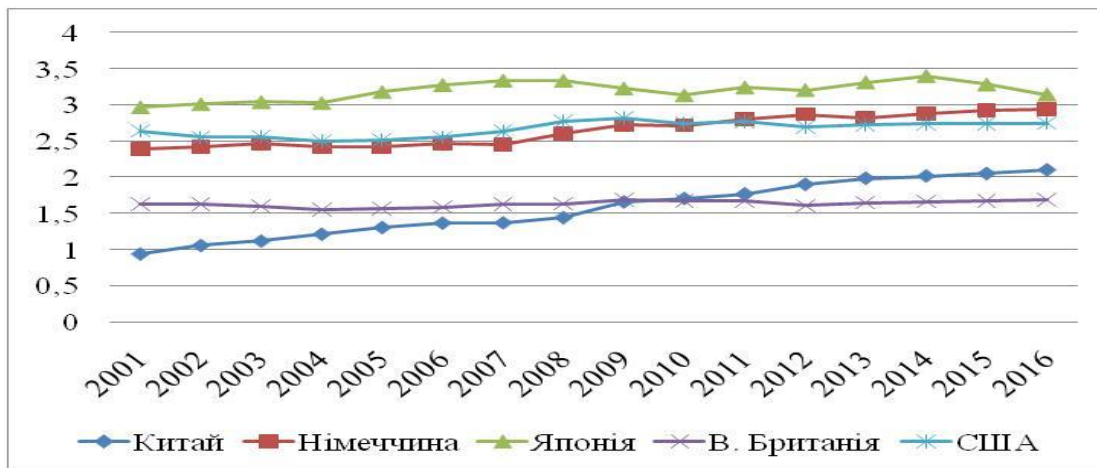

Рис. 1: Державні видатки на дослідження та розробки (R&D), % від ВВП країни, 2001-2016 рр.

Джерело: [6, OECD, 2017].

Діаграма демонструє динамку такого показника як державні видатки на R&D у відсотковому значенні від ВВП країни. Цей показник є визначальним для більшості країн, оскільки є індикатором інноваційного розвитку. Загальновідомо, що якісний розвиток національної економіки країни можливий лише за умови, що цей показник вище 3 %. Для України за підсумками 2016 р. цей показник на рівні 0,48 %.

Проте, якщо розраховувати кількісний показник витратків на R&D, то лідерами будуть інші країни, зокрема США та Китай (464,3 та 410,2 млрд. дол. США за підсумками 2016 р. відповідно) [6, OECD, 2017].

Глобальний ландшафт інвестицій у науку і техніку, а також у освіту та людський капітал зазнав важливих позитивних зрушень протягом останніх трьох десятиліть. Сьогодні інновації, дослідження та розробки є серйозною політичною амбіцією у більшості розвинених країн та країн, що розвиваються, в усіх регіонах світу. Глобальні витрати на R&D продовжують зростати, більш ніж удвічі за 20-річний період між 1996 і 2016 роками; підприємства все частіше направляють більшість інвестицій в НДДКР [5, Dutta, Lanvin, 2018].

У 2016 році загальні витрати на науково-дослідні роботи (сумарний показник державних та приватних витрат) в усьому світі зросли на 3 %. Глобальна інтенсивність досліджень і розробок теж була стабільною або навіть посилилася за останні роки. У 2016-2017 рр. також зростали заявки на патенти (інтелектуальну власність), що зумовлено в основному за рахунок Китаю (рис. 2).

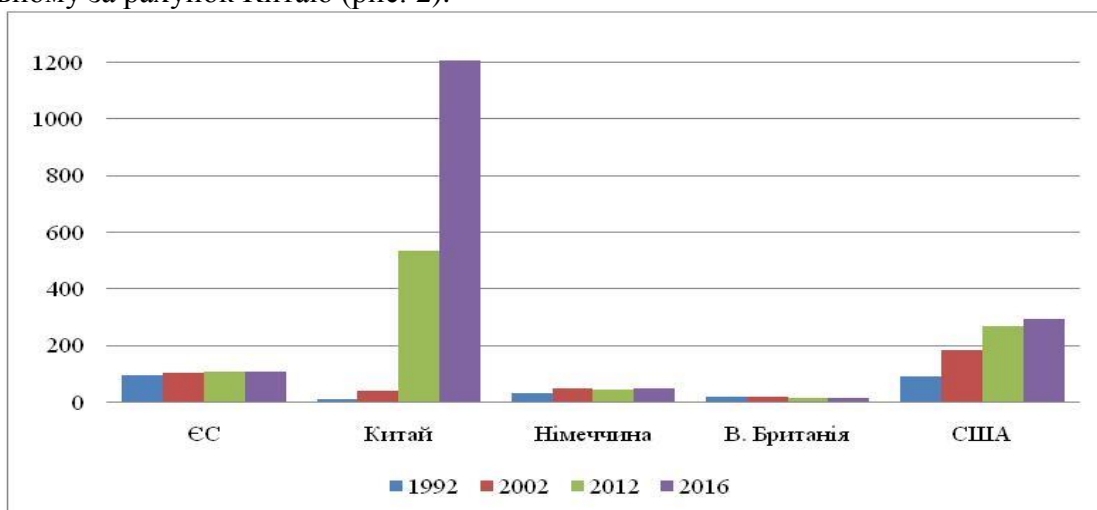

Рис. 2. Кількість патентних заявок від резидентів країн, 1992-2016 рр., тис. шт.

Джерело: [6, OECD, 2017].

Стрімке зростання інноваційної активності китайських науковців, про яке свідчить значне зростання кількості патентних заявок протягом останніх 25 років, призводить до підвищення позицій країни у глобальних інноваційних рейтингах та збільшення загальної конкурентоспроможності економіки країни.

Крім США та Китаю, провідну роль у глобальному інноваційному розвитку відіграють країни Європи. Згідно з даними таб. 1., до топ-10 країн за Глобальним інноваційним індексом входять 7 країн ЄС: Нідерланди, Швеція, Велика Британія, Фінляндія, Данія, Німеччина та Ірландія.

Традиційно, особливо сильні позиції європейських країн за групами показників людського капіталу (наприклад, за часткою висококваліфікованих фахівців у загальній зайнятості), наукових досліджень (передусім щодо співробітництва університетських та галузевих дослідницьких систем), захисту інтелектуальної власності (кількості патентних заявок і науково-технічних статей, а також якості наукових публікацій) [4, Khaustov, 2018], незважаючи на той факт, що за кількістю наукових публікацій науковці з ЄС поступаються китайським та американським колегам (рис. 3).

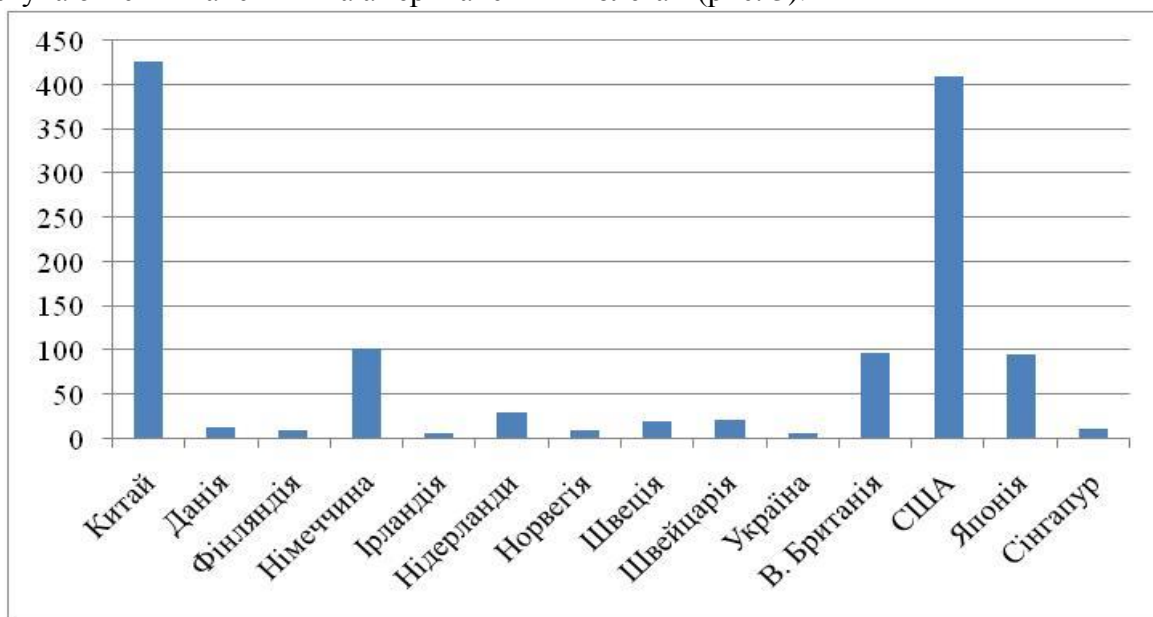

Рис. 3. Кількість науково-технічних статей у журналах, тис. шт., 2016 р.

Джерело: [6, OECD, 2017].

Країни Євросоюзу узгоджують інноваційну політику із загальними цілями всього угруповання і вона реалізується на трьох рівнях: міждержавному, державному та регіональному (трансдордонному).

В ЄС діє Стратегія "Європа 2020: стратегія розумного, стійкого та всеосяжного зростання", яка визначає європейську соціально-економічну концепцію XXI ст. та три основні пріоритети зміцнення економіки [7, European Commission, 2010]:

- розумне зростання: розвиток економіки, що базується на знаннях та інноваціях;
- стійке зростання: створення економіки, що базується на доцільному використанні ресурсів, екології та конкуренції;
- всеосяжне зростання: сприяння підвищенню рівня зайнятості населення, досягнення соціальної й територіальної згоди.

Методологічною основою виміру інноваційного розвитку країн ЄС є європейське інноваційне табло (European Innovation Scoreboard). В інноваційному табло 2017 р. держави-члени ЄС поділено на 4 групи залежно від позицій стосовно середньої продуктивності інновацій для ЄС-28 [8, European Commission, 2017]:

- Швеція, Данія, Фінляндія, Нідерланди, Велика Британія та Німеччина є "лідерами інновацій", тобто їх інноваційна діяльність значно вища, ніж у середньому по ЄС;
- Австрія, Люксембург, Бельгія, Ірландія, Франція та Словенія є "сильними новаторами" з величиною SII, що вища або близька до середньої по ЄС;

– продуктивність Чеської Республіки, Португалії, Естонії, Литви, Іспанії, Мальти, Італії, Кіпру, Словаччини, Греції, Угорщини, Латвії, Хорватії та Польщі є нижчою, ніж у середньому по ЄС. Ці країни є "помірними новаторами";

– Болгарія та Румунія є "скромними новаторами" з рівнем СИ у понад два рази нижчим, ніж у середньому по ЄС.

Інноваційні екосистеми Європи розвиваються швидше, ніж будь-коли раніше, і об'єднання робить кроки, спрямовані на формування майбутнього інновацій: минулорічні положення про захист і вільний потік неперсональних даних були значним кроком Європейського Союзу. Забезпечення регіональних кордонів для роботи з даними, захист громадян і розробка положень, щоб визнати конкурентний характер економік, керованих даними, і необхідність захисту цінностей і прав громадян – ось на що направлена сучасна політика підтримки інновацій в ЄС [5, Dutta, Lanvin, 2018].

Незважаючи на ці імпульси, для Європи залишаються актуальними проблеми конкурентоспроможності інноваційного сектору. Великі платформи компаній з Азії та Північної Америки починають домінувати в галузі нових глибоких технологій. Європа відстає від цифрової трансформації галузей, що є ключем до її успіху в Четвертій індустріальній революції. Вона також відстає від інвестицій у нові технології, такі як штучний інтелект, де в 2016 році вона охопила лише 11 % глобального корпоративного інвестиційного та венчурного капіталу порівняно з 50 % у Сполучених Штатах і 39 % у Китаї.

Провідні країни зараз стикаються з викликом побудови конкурентоспроможної економіки. Той факт, що серед лідерів інноваційного розвитку присутні розвинені країни з високим рівнем доходу, підтверджує думку, що інновації відіграють важливу роль для розвитку країни та формування її конкурентоспроможності. Саме тому Глобальний індекс конкурентоспроможності також використовується для оцінки інноваційного виміру розвитку країн.

Висока продуктивність економіки є найважливішим фактором, що визначає довгострокове зростання та дохід. У доповіді "Індекс глобальної конкурентоспроможності 4.0" [11, К. Schwab, 2018], зазначається новий набір факторів, важливих для продуктивності та конкурентоспроможності економіки країни в Четвертій індустріальній революції (4IR). Нерозривний зв'язок інноваційного розвитку країни з формуванням її конкурентоспроможності є очевидним – країни, що займають перші позиції за Індексом глобальної конкурентоспроможності також є лідерами за Глобальним інноваційним індексом (рис. 4).

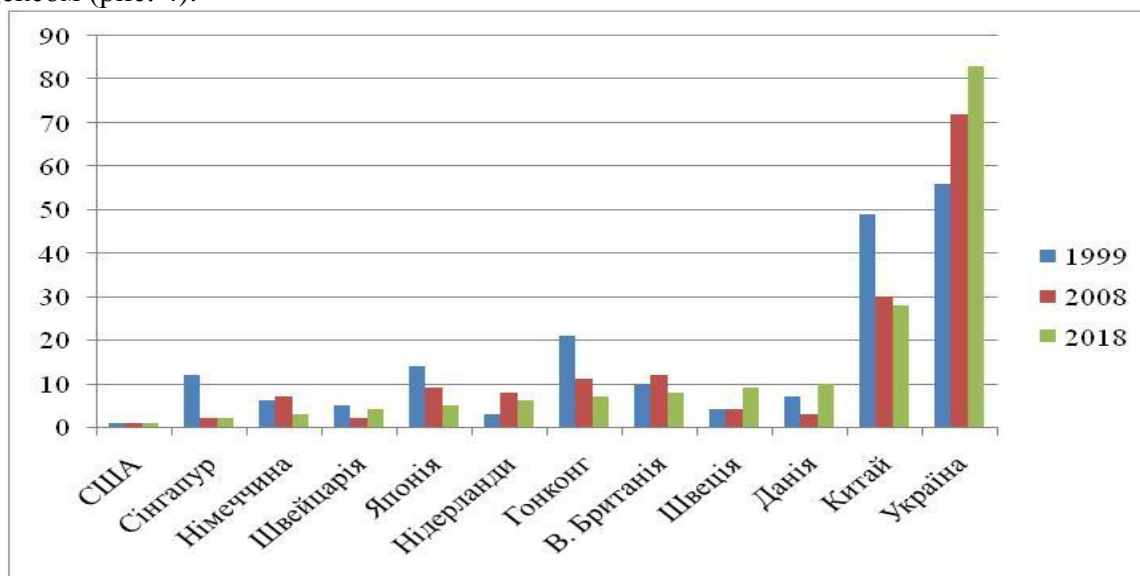

Рис. 4: Топ-10 країн за Індексом глобальної конкурентоспроможності у 2018 р. та їх позиції у 1999 та 2008 рр.

Джерело: [9, Porter, Cornelius, 2000; 10, Porter, Schwab, 2009; 11, К. Schwab, 2018].

Наведена на рис. 4 динаміка свідчить про те, що більшість країн-лідерів за Глобальним Індексом конкурентоспроможності утримують лідируючі позиції протягом останніх 20 років. Проте, загальна тенденція свідчить про поступове підвищення позицій країн з Азіатсько-Тихоокеанського регіону, зокрема, Сінгапур, Японія, Гонконг, Китай.

В сучасних умовах світогосподарського розвитку першочерговим драйвером економічного зростання є інноваційний розвиток країни, який є базисом для формування конкурентоспроможності економіки. Країни, які інвестують в розвиток інноваційної складової промисловості, в освіту, розвиток людського потенціалу, НДДКР, витрачають значні ресурси на R&D та мають загальнодержавну стратегію розвитку інноваційного потенціалу, отримують перевагу на світовій арені.

Глобальний розподіл інновацій залишається значним та доволі диверсифікованим, оскільки економіки з високим рівнем доходів лідирують у формуванні інноваційного ландшафту, у той же час мають великі прогалини всіх показників інноваційної діяльності між цими лідерами та іншими менш розвинутими країнами і такий розрив поступово збільшується.

У цьому контексті зростання Китаю в рейтингах Глобального інноваційного індексу та Глобального інноваційного індексу за останні роки було вражаючим. З 2016 року Китай потрапив у топ-25 ГІІ і послідовно піднімався вгору в рейтингах до 17 позиції за підсумками 2018 року. А за індексом глобальної конкурентоспроможності Китай піднявся на 20 позицій – до 28 місця за підсумками 2018 року [11, К. Schwab, 2018].

Якість інноваційного розвитку Китаю стає очевидною в різних областях. Компанії з Китаю демонструють найбільші видатки на R&D, збільшення високотехнологічного імпорту, якість наукових публікацій та зростання державних видатків на вищу освіту. В абсолютних значеннях в таких областях, як витрати на R&D, кількість дослідників, патенти і публікації, Китай в даний час 1 або 2 у світі, з обсягами, які перевищують більшість економік з високими доходами. Китай є вражаючим прикладом для інших країн із середнім рівнем доходу, які мають намір приєднатися до лідерів – економік з високим рівнем доходів [5, Dutta, Lanvin, 2018].

Зважаючи на цей успіх, увага Китаю зараз звертається до якості та впливу інновацій. Сучасні завдання інноваційної системи Китаю на цьому етапі сформульовані в "Програмі середньострокового і довгострокового розвитку науки і техніки на період до 2020 р.". У цій програмі, прийнятій у 2006 році, намічено збільшити до 2020 р. інвестиції в сферу НДДКР до 2,5 % ВВП і забезпечити "внесок" науки і техніки в приріст ВВП не менше ніж до 60 %. Відповідно до програмних установок, до 2020 р. Китай за 11 напрямками науки і техніки (альтернативна енергетика, сучасний транспорт, робототехніка, біотехнологія і нанотехнологія і ін.) повинен вийти на світовий рівень, в тому числі по 3-5 позиціях в кожному напрямку зайняти лідируючі позиції в світі. При цьому намічено зміцнити незалежність національного науково-технічного потенціалу та забезпечити розвиток інноваційної активності і технологічний прогрес в опорі на власні сили. Ключовою умовою розвитку і ефективного функціонування інноваційної системи є достатнє фінансування НДДКР [12, Klavdienko, 2016]. Обсяг витрат на ці цілі, їх частка у ВВП відображають роль сфери науки, технологій та інновацій в процесі відтворення суспільного продукту і увагу, яке в тій чи іншій країні приділяється цій сфері як фактору становлення нової економіки, заснованої на знаннях. У Китаї витрати на НДДКР постійно зростають. Навіть в період світової фінансової кризи десятиліття відзначалася їх позитивна динаміка: у 2008-2011 рр. їх обсяг збільшився в 1,65 рази [5, Dutta, Lanvin, 2018].

Одночасно зі зростанням витрат відбуваються зміни і в джерелах фінансування науково-дослідних робіт. В останні півтора десятиліття чітко проявляється тенденція скорочення частки бюджетних коштів (з 33,4 % у 2000 р. до 22,1 % у 2016 р.), на користь коштів організацій підприємницького сектора. В даний час в Китаї головним джерелом

фінансування витрат на НДДКР є кошти підприємств (75 %), приблизно 22 % витрат покривають бюджетні кошти, решта фінансується закордонними та іншими джерелами [4, OECD, 2017].

Характерною рисою китайської інноваційної системи є визначальна роль держави у формуванні інституційної інфраструктури та стимулювання інноваційного процесу [12, Klavdienko, 2016].

Активізація інноваційної діяльності в економіці Китаю стала важливим фактором розвитку китайської економіки, науки і техніки, дозволила КНР стати однією з головних економічних і наукових держав світової спільноти. Проте, незважаючи на значний прорив у економічному розвитку, Китай досі за багатьма важливими показниками економіки і суспільства все ще відстає від розвинених держав, і яких на високому рівні всі сфери: як економічні, так і соціальні.

На засадах проведеного аналізу тенденцій глобального інноваційного розвитку, було визначено провідні країни, які є лідерами за глобальним інноваційним індексом, індексом глобальної конкурентоспроможності, показниками інноваційної сфери. Обґрунтовано, що протягом останніх десятиліть активізувалась інноваційна діяльність в Китаї, що призводить до покращення як показників інноваційної сфери країни, так і загально-економічних показників. Інші країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону (Японія, Сінгапур та Гонконг) також покращують свої позиції за зазначеними показниками, на відміну від європейських країн.

Список використаних джерел:

- [1] Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. та ін. Глобалізація і безпека розвитку: монографія. За ред. О. Г. Білорус. Київ: Вид-во КНЕУ, 2015. 733 с.
- [2] Геєць В. М. Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України. *Економіка України*. 2016. № 12. С. 4–19.
- [3] Федулова Л. І. Інноваційний вектор розвитку промисловості України. *Економіка України*. 2013. № 4. С. 15–23.
- [4] Хаустов В. К. Інноваційний вимір курсу України на євроінтеграцію. Економіка і прогнозування. 2018. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_18_2_135_uk.pdf.
- [5] Cornell University, INSEAD, and WIPO (2018): The Global Innovation Index 2018: Energizing the World with Innovation. Ithaca, Fontainebleau, and Geneva. URL: www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report.
- [6] Research and Development Statistics. URL: www.oecd.org/innovation/inno/researchanddevelopmentstatisticsrds.htm.
- [7] Europe 2020. URL: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.
- [8] European Innovation Scoreboards 2017. European Commission, Directorate-General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs. URL: <http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards>.
- [9] The Global Competitiveness Report 1999. URL: <http://web.mit.edu/15.018/attach/Global%20Competitiveness%20Report%202000,%20part%201.pdf>.
- [10] The Global Competitiveness Report 2008-2009. URL: www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2008-09.pdf.
- [11] The Global Competitiveness Report 2018. URL: www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf.
- [12] Клавдиенко В. П. Национальная инновационная система Китая: становление и развитие. *Инновации*. 2016. № 4. С. 97–103.

References:

- [1] Bilorus, O.G., & Luk'yanenko, D.G. (2015). *Globalizatsiia i bezpeka rozvytku [Globalization and development security]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
- [2] Heiets, V.M. (2016). Instytutsiina obumovlenist innovatsiinykh protsesiv u promyslovomu rozvytku Ukrainy [Institutional condition of innovation processes in industrial development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 12, 4-19 [in Ukrainian].
- [3] Fedulova, L.I. (2013). Innovatsiinyi vektor rozvytku promyslovosti Ukrainy [Innovative vector of development of industry of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 4, 15-23 [in Ukrainian].
- [4] Khaustov, V.K. (2018). Innovatsiinyi vymir kursu Ukrainy na yevrointehratsiiu [Innovative dimension of the course of Ukraine on eurointegration]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economics and Forecasting*. Retrieved from http://eip.org.ua/docs/EP_18_2_135_uk.pdf [in Ukrainian]
- [5] Dutta, S., & Lanvin, B. (2018). [The Global Innovation Index 2018: Energizing the World with Innovation]. *Cornell University, INSEAD, WIPO*. Retrieved from www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report [in English].
- [6] Research and Development Statistics. (2017). *oecd.org*. Retrieved from www.oecd.org/innovation/inno/researchanddevelopmentstatisticsrds.htm [in English].
- [7] Europe 2020. (2010). *ec.europa.eu*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> [in English].
- [8] European Innovation Scoreboards. (2017). *European Commission, Directorate-General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards> [in English].
- [9] Porter, M., & Cornelius, P. (2000). The Global Competitiveness Report 1999. *World Economic Forum*. Retrieved from <http://web.mit.edu/15.018/attach/Global%20Competitiveness%20Report%202000,%20part%201.pdf> [in English].
- [10] Porter, M., & Schwab, K. (2009). [The Global Competitiveness Report 2008-2009]. *World Economic Forum*. Retrieved from www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2008-09.pdf [in English].
- [11] Schwab, K. (2018). [The Global Competitiveness Report 2018]. *World Economic Forum*. Retrieved from www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf [in English].
- [12] Klavdienko, V.P. (2016). Natsionalnaia innovatsionnaia sistema Kitaia: stanovleniie i razvitiie [China's national innovation system: the formation and development]. *Innovatsii – Innovations*, 4, 97-103 [in Russian].

Biography of the author:

Name: Temerbek Alisa.

Academic titles: Postgraduate.

Organization: Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine.

Personal e-mail: alice.temerbek@gmail.com.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФУНКЦІЙ ТА ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ СУДДІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ПРОЦЕСІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ**Олег Гуменний****TRANSFORMATION OF FUNCTIONS AND AUTHENTIC AUTHORITIES JUDICIAL SELF-GOVERNMENT IN THE PROCESS OF JUDICIAL REFORM****Oleg Humennyi**

***Анотація.** В статті піднімається актуальна проблема – становлення функцій і повноважень органів суддівського самоврядування в процесі здійснення судової реформи на всіх етапах. Розглянуто коло суб'єктів суддівського самоврядування, їх повноваження та завдання. Звернено увагу на порядок оскарження рішень, дій і бездіяльності постійно діючого органу суддівського самоврядування – Ради суддів України. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення механізму такого оскарження.*

***Ключові слова:** органи суддівського самоврядування, Рада суддів, збори суддів, з'їзд суддів, оскарження рішень, дій, бездіяльності ради суддів та її членів.*

***Summary.** The article raises the actual problem – the formation of functions and powers of the bodies of judicial self-government in the process of judicial reform at all stages. A circle of subjects of judicial self-government, their powers and tasks are considered. The attention is paid to the procedure for appeal against decisions, actions and inactivity of the permanent body of judicial self-government, the Council of Judges of Ukraine. Proposals for improving the mechanism of such appeal are formulated.*

***Key words:** bodies of judicial self-government, council of judges, assembly of judges, branch of judges, appeal of decisions, actions, inaction of the council of judges and its members.*

Постановка проблеми. Важливими суб'єктами судової влади в Україні є органи суддівського самоврядування. Завдання, мета, функції та організація і структура органів суддівського самоврядування вперше в незалежній Україні були закріплені Законом України "Про органи суддівського самоврядування" від 2 лютого 1994 року, який нараховував 22 статті.

В ст. 1 цього Закону було закріплено що: "Суддівське самоврядування є однією з найважливіших гарантій забезпечення незалежності судів і суддів України" [1].

Головними завданнями суддівського самоврядування відповідно до цього закону є створення найбільш сприятливих умов для забезпечення діяльності судів; вдосконалення підготовки кадрів, підвищення кваліфікації суддів, надання їм методичної допомоги; зміцнення незалежності суддів, захист від втручання в їх судову діяльність.

В процесі судової реформи система та структура, функції та повноваження суддівського самоврядування зазнали важливих змін, у зв'язку з чим слід детально проаналізувати їх динаміку і визначити вплив на реальне забезпечення незалежності судової влади.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ці питання знайшли висвітлення у працях таких дослідників – Ю. Барабаша, О. Борисова, В. Городовенка, В. Комарова, О. Колісника, В. Ковальського, Р. Куйбиди, М. Курила, О. Кривенка, І. Марочкіна, М. Оніщука, О. Улютіної, В. Чіркїна, С. Штогуна та інших.

Виклад основного матеріалу. Органами суддівського самоврядування закон визначав конференції суддів, збори суддів Верховного Суду України, Вищого арбітражного суду України, з'їзд суддів України.

В період між проведенням конференцій та з'їздів діяли, відповідно обрані цими органами, ради суддів областей, Республіки Крим, міст Києва та Севастополя, військових та арбітражних судів України та Рада суддів України.

Важливо відмітити, що правовий статус суддівського самоврядування було закріплено в ст. 130 Конституції України, зокрема в ній вказано: "Для вирішення питань внутрішньої діяльності судів діє суддівське самоврядування" [2].

Однак, до цієї конституційної норми були внесені зміни, і на даний час вона викладена в ст. 130-1 Конституції в наступній редакції: "Для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до закону діє суддівське самоврядування".

А тому надалі, аналізуючи правову природу та діяльність органів суддівського самоврядування, необхідно виходити саме з цих конституційних положень.

Особливо широкі повноваження органи суддівського самоврядування отримали в редакції Закону України "Про судоустрій України", прийнятого 7 лютого 2002 року, що породило ряд правових колізій і невизначених ситуацій в діяльності органів судової влади та її посадових осіб.

Закон розширив коло органів суддівського самоврядування, віднісши до них збори суддів місцевих та апеляційних судів.

Визначаючи основні засади суддівського самоврядування в ст. 102 вищевказаного Закону, законодавець підтвердив конституційні положення правової природи суддівського самоврядування, вказуючи, що вони створюються для вирішення питань внутрішньої діяльності судів і тут же роз'яснює, що до питань внутрішньої діяльності судів належать питання організаційного забезпечення судів та діяльності суддів, соціальний захист суддів та їх сімей, а також інші питання, не пов'язані із здійсненням ними правосуддя.

З цього приводу экс-голова ВСУ В.Ф. Бойко зазначав, що зроблено важливий крок у визначенні повноважень органів суддівського самоврядування, які мають такі завдання:

- створення найбільш сприятливих умов для забезпечення діяльності судів;
- удосконалення підготовки кадрів, підвищення кваліфікації суддів. Надання їм методичної допомоги;
- зміцнення незалежності суддів. Захист від втручання у професійну діяльність;
- здійснення контролю за організацією діяльності судів [3, Воіко, 2008, р. 3-7].

Таким чином, органи суддівського самоврядування, в першу чергу, повинні захищати інтереси суддів, і вони створюються на противагу адміністративному керівництву, тим самим забезпечують баланс і рівновагу демократичності судової системи в цілому.

У науковій літературі зазначається, що "суддівським самоврядуванням є колективне вирішення професійними суддями питань внутрішньої діяльності судів" [4, Horodovenko, 2002, р. 126].

Але неоднозначно були сприйняті деякі норми закону з цього приводу, зокрема, право члена Ради суддів України на ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність судді, закріплене в ст. 97 Закону України "Про судоустрій", або право контролю за діяльністю судів рад суддів, передбачене у ст. 111 цього ж Закону.

При тому, що такими широкими правами наділено органи суддівського самоврядування, їх членів та обраних керівників цих органів стосовно судів, голів цих судів та суддів, разом з тим, не вирішено питання захисту для суб'єктів їхньої діяльності – процедуру оскарження їхньої діяльності або бездіяльності.

Наприклад, в ст. 116 п. 4 Закону України "Про судоустрій України" було надано право Раді суддів України вирішувати питання щодо призначення суддів на адміністративні посади.

Відмовляючи безпідставно в рекомендації на призначення судді на адміністративну посаду, фактично Рада суддів України приймала остаточне рішення, оскільки чинним

законодавством в п. 6 цієї ж статті вищевказаного Закону закріплено, що рішення ради суддів може бути скасоване лише з'їздом суддів.

Якщо брати до уваги той факт, що черговий з'їзд скликається один раз на три роки, то досить тривалий час необхідно буде чекати для поновлення порушеного права суб'єкту оскарження такого рішення.

Законодавством не було передбачено оскарження таких рішень в судовому порядку, а, як відомо, ст. 55 Конституції України гарантує право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб.

Визначаючи функції органів суддівського самоврядування, законодавець досить вдало це зробив в п. 3 ст. 113 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" від 7 липня 2010 року, де зокрема зазначено, що до питань внутрішньої діяльності судів належать питання організаційного забезпечення судів та діяльності суддів, соціальний захист суддів та їхніх сімей, а також питання, що безпосередньо не пов'язані із здійсненням правосуддя [5]. Дана норма продубльована і в ст. 126 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" від 2 червня 2016 року.

Чинним Законом визначено такі форми функціонування органів суддівського самоврядування – збори суддів, Рада суддів України, з'їзд суддів України. Також закріплено основні функції і завдання цих органів, а саме:

- 1) забезпечення організаційної єдності функціонування органів судової влади;
- 2) зміцнення незалежності судів, суддів, захист професійних інтересів суддів, у тому числі захист від втручання в їхню діяльність;
- 3) участь у визначенні потреб кадрового, фінансового, матеріально-технічного і іншого забезпечення судів та контроль за додержанням встановлених нормативів такого забезпечення;
- 4) обрання суддів на адміністративні посади в судах у порядку, встановленому цим Законом;
- 5) призначення суддів Конституційного Суду України;
- 6) обрання суддів до складу Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України в порядку, встановленому законом [6].

Аналізуючи рішення постійно діючого органу суддівського самоврядування Ради суддів України, досить цікавим є рішення від 26 жовтня 2018 року про внесення змін до Рекомендацій щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду, схвалених рішенням Ради суддів України від 4 листопада 2016 року, № 74. Особливої уваги заслуговують саме вищевказані Рекомендації, в яких зазначається – розгляд справи про адміністративне правопорушення розпочинається з того, що головуєчий на засіданні оголошує: склад суду, яка справа підлягає розгляду, хто притягається до адміністративної відповідальності, роз'яснює особам, які беруть участь у розгляді справи, їх права і обов'язки, права та обов'язки інших осіб, які беруть участь у провадженні в справі про адміністративне правопорушення (законні представники та представники, захисник, свідок, експерт, перекладач), передбачені статтями 268-274 КупАП [7].

На нашу думку, орган суддівського самоврядування явно в своїх рекомендаціях вийшов за межі повноважень і взяв на себе функцію не тільки законодавця, але прямо втрутився у здійснення правосуддя. Здійснення правосуддя, його процедура чітко регламентується або повинна регламентуватися нормами процесуального законодавства і аж ніяк не рекомендаціями органів суддівського самоврядування.

Враховуючи той факт, що органи суддівського самоврядування наділені такими широкими повноваженнями, закономірно виникає необхідність в інституті реального правового оскарження його рішень.

П. 9 ст. 133 Закону передбачено, що рішення Ради суддів України, прийняті в межах визначених цим Законом повноважень, є обов'язковими для всіх органів суддівського самоврядування, крім з'їзду суддів України. Рішення Ради суддів України

може бути скасовано з'їздом суддів України або в судовому порядку [6]. З цього приводу виникає питання: чи є вищевказані рекомендації обов'язковими для органів суддівського самоврядування, але не для суддів. Якщо ж ні, то їх прийняття втрачає сенс.

Стосовно оскарження в судовому порядку, хоча в законі не вказано форму судочинства, вірогідніше всього, що це адміністративне судочинство і, мабуть, доцільно було б дану категорію спорів віднести до підсудності Верховного Суду, аналогічно оскарження рішень Вищої Ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів.

Разом з тим, ми маємо певний порядок скасування рішень Ради суддів України, однак, на практиці зустрічається оскарження не тільки рішень, а, наприклад, бездіяльності цього органу. На жаль, законодавцем не передбачено механізм судового оскарження бездіяльності або дій членів органів суддівського самоврядування.

Висновки. Підсумовуючи розгляд зазначеної проблеми, можна прийти до висновків, що система органів суддівського самоврядування потребує відповідних змін. З розширенням її повноважень та функцій не можна допускати підміну органами суддівського самоврядування законодавця або інших суб'єктів судової влади. Важливою особливістю функціонування суддівського самоврядування є внутрішня діяльність суду, яка виключає втручання в здійснення правосуддя. Змін потребує й порядок оскарження рішень органів суддівського самоврядування.

Список використаних джерел:

- [1] Про органи суддівського самоврядування: Закон України від 2 лютого 1994 року, № 3909-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 22. Ст. 139.
- [2] Конституція України від 28 червня 1996 року, № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
- [3] Бойко В. Ф. Проблеми правосуддя в Україні і шляхи їх вирішення. *Право України*. 2002. № 3. С. 3–7.
- [4] Городовенко В. Принцип незалежності суддів і підкорення їх лише законам як один з основних принципів судочинства в Україні. *Право України*. 2002. № 4. С. 124–127.
- [5] Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 року, № 2453-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 41–42. Ст. 529.
- [6] Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року, № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
- [7] Рішення Ради суддів України від 26 жовтня 2018 року, №62. URL: www.rsu.gov.ua/.

References:

- [1] Pro orhany suddivskoho samovriaduvannia: Zakon Ukrainy vid 02.02.1994, #3909-XII [Law of Ukraine of February 02, 1994 "On bodies of judicial self-government"]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Supreme Council of Ukraine*, 22 [in Ukrainian].
- [2] Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996, #254k/96-VR [Constitution of Ukraine of June 28, 1996]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Supreme Council of Ukraine*, 30 [in Ukrainian].
- [3] Boiko, V.F. (2008). Problemy pravosuddia v Ukraini i shliakhy yikh vyrishennia [Problems of justice in Ukraine and ways of their solution]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*. Vol. 3, 3-7 [in Ukrainian].
- [4] Horodovenko, V. (2002). Pryntsyp nezalezhnosti suddiv i pidkorennia yikh lyshe zakonovi yak odyn z osnovnykh pryntsypiv sudochynstva v Ukraini [Principle of independence of judges and their submission to the law only as one of the basic principles of legal proceedings in Ukraine]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*. Vol. 4., 124-127 [in Ukrainian].
- [5] Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 7.07.2010, #2453-VI [Law of Ukraine of July 7, 2010 "On the Judicial System and the Status of Judges"]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Supreme Council of Ukraine*, 41-42 [in Ukrainian].

[6] Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 2.06.2016, #1402-VIII [Law of Ukraine of June 2, 2016 "On the Judicial System and the Status of Judges"]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Supreme Council of Ukraine*, 31 [in Ukrainian].

[7] Rishennia Rady suddiv Ukrainy vid 26 zhovtnia 2018 roku № 62. [Decision of the Council of Judges of Ukraine dated October 26, 2018 N 62]. Retrieved from www.rsu.gov.ua [in Ukrainian].

Biography of the author:

Name: Humennyi Oleg.

Academic titles: Postgraduate student.

Organization: Lviv Politechnic National University, Lviv, Ukraine.

Personal e-mail: zevz12@ukr.net.

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**
Олександр Жердєв, Тетяна Міхайліна

**RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF BUDGET LEGISLATION OF UKRAINE AS
AN ELEMENT OF ENSURING ECONOMIC SECURITY OF THE STATE**
Oleksandr Zherdiev, Tetiana Mikhailina

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу відповідальності за порушення бюджетного законодавства України як елемента забезпечення економічної безпеки держави.*

Звертається увага на необхідність визнання існування бюджетної відповідальності як окремого виду юридичної відповідальності, змінивши відповідним чином норми нового Бюджетного кодексу. Зокрема пропонується внесення змін в Бюджетний кодекс України та викладення ч. 1 ст. 116 в наступній редакції: «бюджетне правопорушення – це протиправне, винне діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатного учасника бюджетного процесу, що призвело до порушення встановленого Бюджетним кодексом, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кримінальним кодексом, іншими нормативно-правовими актами порядку складання, затвердження, внесення змін, виконання бюджету та звіту про виконання бюджету та має суспільно шкідливий характер».

Робиться висновок, що застосування заходів цивільно-правової відповідальності в бюджетній сфері має дискусійний характер та повинно бути виключено зі статті 121 Бюджетного кодексу України.

Також наголошується на обов'язковості використання в правозастосовчій практиці поняття складу бюджетного правопорушення (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона). Оскільки дана система ознак протиправної поведінки є необхідною і достатньою для притягнення до юридичної відповідальності осіб, винних у вчиненні бюджетних правопорушень та, як наслідок, ефективного забезпечення бюджетної безпеки держави.

***Ключові слова:** економічна безпека, бюджетне законодавство, порушення бюджетного законодавства, юридична відповідальність.*

***Summary.** The article is devoted to the analysis of responsibility for violation of the budget legislation of Ukraine as an element of economic security of the state.*

Attention is drawn to the need to recognize the existence of budgetary responsibility as a separate type of legal responsibility, changing the rules of the new Budget code accordingly. In particular, it is proposed to amend the Budget code of Ukraine and the calculations of part 1 of article 116 in the following wording: "budget offense – is an illegal, guilty act (action or inaction) deliktozdatnogo participant of the budget process, which led to a violation of the budget code, the Code of Ukraine on administrative offenses, the Criminal code, other normative legal acts of the procedure for drawing up, approval, amendments, budget execution and budget performance report and has a socially harmful nature."

It is concluded that the application of civil liability measures in the budgetary sphere is controversial and should be excluded from article 121 of the Budget code of Ukraine.

It is also noted that the use of mandatory in law enforcement practice the concept of the composition of the budget offense (object, objective party, subject, subjective party). As this system of signs of illegal behavior is necessary and sufficient for bringing to legal responsibility of the persons guilty of Commission of budgetary offenses and, as a result, effective ensuring budgetary security of the state.

Key words: *economic security, budget legislation, violation of budget legislation, legal responsibility.*

Актуальність теми дослідження. В умовах змін, які відбуваються в міжнародному співтоваристві та наявності великої кількості загроз національній безпеці, особливо гостро постає питання щодо забезпечення бюджетної безпеки України як елементу економічної безпеки. Одним зі способів вирішення даної проблеми є встановлення дієвого механізму юридичної відповідальності за порушення законодавства у бюджетній сфері.

До прийняття Бюджетного кодексу України правові норми про відповідальність у бюджетній сфері містилися у законах про бюджет на відповідний фінансовий рік, у Кримінальному кодексі, Кодексі України про адміністративні правопорушення та інших нормативно-правових актах. Незважаючи на спробу законодавця узагальнити та кодифікувати норми, що стосуються відповідальності за бюджетні правопорушення, шляхом внесення їх до Бюджетного кодексу, виник ряд протиріч які потребують розв'язання.

Зміни в законодавстві обумовили різні підходи фахівців до проблеми відповідальності у бюджетному праві. Беручи до уваги значимість бюджетного процесу для економічної безпеки держави та суспільства, необхідним є аналіз стану регламентації та практики застосування фінансової відповідальності за порушення бюджетного законодавства та вироблення рекомендацій щодо їх удосконалення.

В цілому проблемам юридичної відповідальності в бюджетному процесі присвячені праці В.І. Антипова, П.П. Андрушко, О.М. Бандурки, В.Т. Білоуса, Л.К. Воронової, О.О. Дудорова, Н.П. Кучерявенко, Л.А. Савченко, І.А. Сікорської та інших. Але ряд питань залишаються недостатньо дослідженими. Тому виникає необхідність проведення аналізу законодавства і наукових підходів з метою вдосконалення практики застосування й визначення на майбутнє перспектив фінансово-правової відповідальності за порушення бюджетного законодавства.

Основний текст. В Бюджетному кодексі використовується поняття бюджетне правопорушення. Під даним терміном розуміється недотримання учасником бюджетного процесу встановленого Кодексом та іншими нормативно-правовими актами порядку складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету чи звіту про виконання бюджету [1]. Проте застосувавши поняття «бюджетне правопорушення», законодавець не вирішив цілий ряд проблем.

По-перше, чітко не сформульовані ознаки бюджетного правопорушення, що дали б змогу чітко відмежувати даний вид правопорушень від інших їх видів.

По-друге, за межами цього визначення залишилися такі обов'язкові для будь-якого правопорушення елементи та ознаки, як зміст об'єктивної сторони (дія, бездіяльність, наслідки тощо), форма вини (умисел чи необережність), ознаки суб'єкта правопорушення (фізична чи юридична особа, вік фізичної особи, ознаки спеціального суб'єкта) тощо.

Так А.О. Монаєнко щодо даної проблеми наголошує, що у загальній теорії держави та права правопорушенням вважається протиправне винне діяння деліктоздатного суб'єкта, яке є особистісно або суспільно шкідливим чи небезпечним. Ознаки правопорушень мають бути чітко сформовані, впливати з визначення правопорушення і мати наступний вигляд:

1) протиправність – правопорушення суперечить нормам права, чиниться всупереч нормам права, являє собою порушення заборон, зазначених у законах і підзаконних актах, невиконання обов'язків, що впливають з нормативно-правового акту;

2) суспільна небезпека або суспільна шкідливість. Суспільна небезпека (злочин) та суспільна шкідливість (проступок) основна ознака, що відрізняє правомірну поведінку від неправомірної. Шкідливість характеризується двома аспектами: юридичний – порушення

суб'єктивних прав та обов'язків або перешкода їх виконанню; матеріальний – заподіяння учаснику правовідносин матеріальних або моральних збитків;

3) правопорушення вчиняється у формі дії чи бездіяльності. Думки, наміри, переконання, які зовні не виявилися, не визнаються чинним законодавством об'єктом переслідування;

4) правопорушення має свідомо вольовий характер (вчиняється деліктоздатною осудною особою).

В момент вчинення правопорушення залежить від волі і свідомості учасників, здійснюється ними усвідомлено і добровільно. Відсутність незалежної волі є юридичною умовою, за якою діяння не визнається правопорушенням, навіть якщо воно і мало шкідливі наслідки. Правопорушенням визнається лише неправомірне діяння деліктоздатної особи.

5) вина. Правопорушенням визнається лише винне діяння, тобто дія, яка виражає негативне внутрішнє ставлення правопорушника до інтересів людей, завдає своєю дією (чи бездіяльністю) збитки суспільству і державі, містить вину. Вина – це психічне ставлення особи до свого діяння і його наслідків [2, р. 154-155].

В свою чергу, Н. Клименко зауважує, що суб'єктами відповідальності за бюджетне правопорушення можуть бути: 1) учасники бюджетного процесу, які, з одного боку, є головними розпорядниками бюджетних коштів, з другого – мають контрольні повноваження щодо використання бюджетних коштів; 2) посадові особи, які є представниками державних установ; 3) одержувачі бюджетних коштів; 4) посадові особи, які є представниками установи - одержувача бюджетних коштів [3, р. 142].

Отже, законодавець, надаючи визначення поняттю «бюджетне правопорушення», мав би відобразити перераховані вище ознаки в зазначеній дефініції (ч. 1 ст. 116 БК України).

По-третє, в кодексі не визначено єдиної системи бюджетних правопорушень, а відповідно і не передбачені конкретні санкції за кожне окреме правопорушення.

Проте В.Д. Чернадчук, аналізуючи норми бюджетного законодавства, виділяє оперативні-бюджетні санкції (заходи впливу). Під оперативні-бюджетними санкціями (заходами впливу) науковець розуміє передбачені Бюджетним кодексом України такі юридичні заходи правоохоронного (попереджувального, припиняючого і обмежувального) характеру, які застосовуються до розпорядників та одержувачів бюджетних коштів безпосередньо уповноваженим суб'єктом (Міністерством фінансів України, Державним казначейством України, органами Державної контрольно-ревізійної служби, місцевими фінансовими органами, головами виконавчих органів міських міст районного значення, селищних та сільських рад, головними розпорядниками бюджетних коштів тощо) з метою відновлення та встановлення режиму законності у бюджетній діяльності, дотримання бюджетної дисципліни учасниками бюджетного процесу [4, р. 54]. Прикладом такої норми є ст. 117 БК України, якою передбачено, що у разі несвоєчасного або неповного подання звітності про виконання бюджету уповноважений орган призупиняє бюджетне асигнування, а після усунення порушень – відновлює.

По-четверте, в БК відсутні систематизовані правила провадження в справах про бюджетні правопорушення.

Так А.М. Касьяненко зазначає, що відповідальність за порушення бюджетного законодавства встановлена ст. 121 Бюджетного кодексу України, згідно з якою посадові особи, з вини яких допущено порушення бюджетного законодавства, несуть цивільну, дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законом [5].

Н.В. Воротіна, в свою чергу, розглядаючи цивільну відповідальність, акцентує увагу на п. 2 ст. 1 ЦК України, де визначено, що «до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом» [6, р. 598]. Проте в п. 2 ст. 2 Цивільного кодексу України зафіксована норма, якою закріплено, що учасниками цивільних відносин є: держава Україна, Автономна Республіка Крим,

територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права [7]. Отже, можна зробити висновок, що органи державної влади та місцевого самоврядування є учасниками цивільних правовідносин, у процесі здійснення яких використовуються бюджетні ресурси. Правові основи акумуляції, перерозподілу та використання бюджетних ресурсів визначені бюджетним законодавством. Однак, зважаючи на судову практику, що склалась, можна відмітити, що посадових осіб вищезазначених органів до цивільно-правової відповідальності притягнути не можна, оскільки правопорушення у бюджетній сфері носять публічний, а не приватноправовий характер. Тому застосування заходів цивільно-правової відповідальності в бюджетній сфері має дискусійний характер.

Дисциплінарна відповідальність державних службовців регламентується трудовим законодавством та законодавством про державну службу.

Адміністративна відповідальність за порушення бюджетного законодавства передбачена ст. 164-12 Кодексу України про адміністративні правопорушення [8], де визначені розміри штрафів до посадових осіб, що скоїли порушення, залежно від виду порушення. Перелік порушень, наведений у зазначеній статті, базується на ст. 116 Бюджетного кодексу України. У випадку, якщо особа протягом року притягувалась до адміністративної відповідальності і здійснила аналогічне порушення вдруге, розмір штрафних санкцій збільшується.

Норми Кримінального кодексу України передбачають кримінальну відповідальність за злочини у бюджетній сфері. Так, ст. 210 кодексу має назву «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням». За чинним законодавством кримінальна відповідальність настає за використання бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню або недотримання порядку проведення операцій з бюджетними коштами, а згідно із змінами до Кримінального кодексу – за нецільове використання бюджетних коштів службовою особою, а так само здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням всупереч Бюджетному кодексу чи закону про Державний бюджет, якщо предметом таких дій були бюджетні кошти у великих розмірах.

У чинному КК України кримінальній відповідальності підлягає видання службовою особою нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку, якщо предметом таких дій були бюджетні кошти у великих розмірах. Так, видання службовою особою нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону, якщо предметом таких дій були бюджетні кошти у великих розмірах [9]. Згідно із попередньою редакцією статті до кримінальної відповідальності можна було притягнути також і службових осіб, що видали нормативно-правові акти, що збільшують надходження бюджету або зменшують його витрати.

Висновки. Підводячи підсумки, звертаємо увагу на необхідність визнання існування бюджетної відповідальності як окремого виду юридичної відповідальності, змінивши відповідним чином норми нового Бюджетного кодексу.

Зокрема пропонується внесення змін в Бюджетний кодекс України та викладення ч. 1 ст. 116 в наступній редакції: «бюджетне правопорушення – це протиправне, винне діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатного учасника бюджетного процесу, що призвело до порушення встановленого Бюджетним кодексом, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кримінальним кодексом, іншими нормативно-правовими актами порядку складання, затвердження, внесення змін, виконання бюджету та звіту про виконання бюджету та має суспільно шкідливий характер».

Крім того застосування заходів цивільно-правової відповідальності в бюджетній сфері має дискусійний характер та повинно бути виключено зі статті 121 БКУ.

Також наголошується на обов'язковості використання в правозастосовчій практиці поняття складу бюджетного правопорушення (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт,

суб'єктивна сторона). Оскільки дана система ознак протиправної поведінки є необхідною і достатньою для притягнення до юридичної відповідальності осіб, винних у вчиненні бюджетних правопорушень та як наслідок ефективного забезпечення бюджетної безпеки держави.

Список використаних джерел:

- [1] Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р., № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. Ст. 572.
- [2] Монаєнко А.О. Вдосконалення норм сучасного бюджетного законодавства на сучасному етапі. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. № 1. С. 151-163.
- [3] Клименко Н. Окремі аспекти відповідальності за порушення бюджетного законодавства в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. № 1. С. 139-146.
- [4] Чернадчук В.Д. Правова природа стягнень за порушення бюджетного законодавства. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2008. № 1. С. 50-54.
- [5] Касьяненко А.М. Фінансова відповідальність за порушення бюджетного законодавства. URL: <http://ndi-fp.asta.edu.ua/thesis/75/>.
- [6] Воротіна Н.В. Актуальні питання застосування відповідальності та заходів впливу за порушення бюджетного законодавства України. *Вісник Донецького національного університету*. 2010. № 2. С. 596-603.
- [7] Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р., № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- [8] Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р., № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
- [9] Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р., № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

References:

- [1] Biudzhetniyi kodeks Ukrainy [Budget code of Ukraine] vid 08.07.2010, # 2456-VI. (2010). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2010. # 50-51. St. 572 [in Ukrainian].
- [2] Monaienko, A.O. (2013). Vdoskonalennia norm suchasnoho biudzhethnoho zakonodavstva na suchasnomu etapi [Improving the norms of modern budget legislation at the present stage]. *Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia» – Bulletin of Chernivtsi faculty of the National University "Odessa law Academy»*. # 1. 151-163 [in Ukrainian].
- [3] Klymenko, N. (2012). Okremi aspekty vidpovidalnosti za porushennia biudzhethnoho zakonodavstva v Ukraini [Certain aspects of responsibility for violation of budget legislation in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of the National Academy of public administration under the President of Ukraine*. # 1. 139-146 [in Ukrainian].
- [4] Chernadchuk, V.D. (2008). Pravova pryroda stiahnen za porushennia biudzhethnoho zakonodavstva [Legal nature of penalties for violation of budget legislation]. *Pravovyi visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy – Legal Bulletin of the Ukrainian Academy of banking*. # 1. 50-54 [in Ukrainian].
- [5] Kasianenko, A.M. (n.d.). *Finansova vidpovidalnist za porushennia biudzhethnoho zakonodavstva [Financial responsibility for violation of budget legislation]*. URL: <http://ndi-fp.asta.edu.ua/thesis/75/> [in Ukrainian].

[6] Vorotina, N.V. (2010). Aktualni pytannia zastosuvannia vidpovidalnosti ta zakhodiv vplyvu za porushennia biudzhetnoho zakonodavstva Ukrainy [Topical issues of application of responsibility and measures of influence for violation of the budget legislation of Ukraine]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Donetsk national University*. # 2. 596-603 [in Ukrainian].

[7] Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The civil code of Ukraine] vid 16.01.2003, # 435-IV. (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. # 40-44. St. 356 [in Ukrainian].

[8] Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine On administrative offences] vid 07.12.1984, # 8073-X. (1984). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR – Bulletin of the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR*. Dodatok do # 51. St. 1122 [in Ukrainian].

[9] Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Ukrainian criminal code] vid 05.04.2001, # 2341-III. (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. # 25-26. St. 131 [in Ukrainian].

Biography of the authors:

1. Name: Zherdiev Oleksandr.

Academic titles: Master's degree student.

Organization: Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine.

Personal e-mail: zherdev.o@donnu.edu.ua.

2. Name: Mikhailina Tetiana.

Academic titles: Doctor of Law, Associate Professor.

Organization: Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine.

Personal e-mail: sk-don@rambler.ru.

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА КОНСТИТУЦІЙНУ СКАРГУ Тетяна Михайліна

ABUSE OF THE RIGHT TO CONSTITUTIONAL COMPLAINT Tetiana Mikhailina

Анотація. *Стаття присвячена аналізу зловживання правом на конституційну скаргу.*

Зроблено висновок, що інститут конституційної скарги передусім призначено для соціального контролю за якістю законодавства та його застосування, але проаналізовані фактичні справи Конституційного суду України свідчать про те, що відбуваються зловживання правом на конституційну скаргу, оскільки висновок про конституційність оспорюваних положень можна було б зробити навіть без залучення юридичних механізмів, виключно на підставі розуміння загальних принципів права та усвідомлення його духу. Але внаслідок деформованої правосвідомості, інститут конституційної скарги інколи перетворюється на інструмент затягування справи, спроб перекручення змісту правових норм, та ставиться на службу власним інтересам особи, підриваючи авторитет права і державних органів.

Вноситься пропозиція звернути увагу на досвід зарубіжних країн щодо обмеження можливостей зловживання правом, в тому числі і на законодавчому рівні, оскільки ігнорування зазначеного питання законодавцем наразі створює суттєві проблеми у багатьох сферах суспільного буття.

Ключові слова: *зловживання правом, конституційна скарга, конституційне провадження, правосвідомість.*

Summary. *The article analyzes the abuse of the right to constitutional complaint.*

It is concluded that the institution of constitutional complaint is primarily intended for social control over the quality of legislation and its application, but the actual cases of the constitutional court of Ukraine show that there are abuses of the right to a constitutional complaint, since the conclusion about the constitutionality of the contested provisions could be made even without the involvement of legal mechanisms, solely on the basis of understanding of the General principles of law and awareness of its spirit. But due to the deformed legal consciousness, the institution of constitutional complaint sometimes turns into an instrument of delaying the case, attempts to distort the content of legal norms, and is put at the service of the person's own interests, undermining the authority of law and state bodies.

A proposal is made to pay attention to the experience of foreign countries regarding the limitation of the possibilities of abuse of law, including at the legislative level, since ignoring this issue by the legislator now creates significant problems in many areas of social life.

Key words: *abuse of law, constitutional complaint, constitutional process, sense of justice.*

Актуальність теми дослідження. Зловживання правом є однією з найбільш дискусійних категорій сучасної вітчизняної юридичної науки. Причому неоднозначною є як природа такої поведінки, так і її кваліфікація та фактичні дії, що її складають. У наукових дослідженнях багато уваги приділялося аналізу зловживання правом у цивільному, господарському, адміністративному праві, проте у праві конституційному інститут зловживання правом залишається поза увагою. Але вбачається, що це відбувається абсолютно необґрунтовано, оскільки юридична практика знає численні приклади зловживання правами суб'єктів конституційного права. Зокрема, це спостерігається у процесі подання конституційної скарги, що вказує на актуальність та злободенність досліджуваного питання.

Метою даної наукової статті є аналіз зловживання правом на конституційну скаргу, виявлення його правової природи та значення для юридичної практики та наукової діяльності.

Основний текст. З метою правильної кваліфікації зловживання правом на конституційну скаргу доцільним вбачається розгляд зловживання правом як загальноююридичної категорії. Передусім, акцентується увага на тому, що його аналіз слід здійснювати в контексті виду правової поведінки (правомірної чи неправомірної).

Правомірна поведінка забезпечує стабільність, правопорядок, законність, вирішує суспільні суперечки, долає правовий нігілізм, сприяє розбудові демократичного суспільства, правової держави тощо [1, Polonka, p. 135].

Можна сказати, що правомірна поведінка разом з неправомірною (протиправною) є двома основними видами правової поведінки (або поведінки у сфері права) [2, Kudriavtsev, p. 37; 3, Ivakin, p. 6; 4, Leschenko, p. 351] за критерієм її відповідності вимогам правових приписів.

Поряд із суспільнонеобхідною і суспільно-небезпечною поведінкою право передбачає й такі різновиди вчинків, котрі неможливо прямо віднести до зазначених категорій, проте їх можна оцінити з позицій більшої чи меншої бажаності або небажаності для суспільства [5, Yehorov, p. 40], чому повністю відповідає зловживання правом.

За висловом Т. Полянського, сучасне життя все гостріше окреслює проблему відповідального користування своїми правами і свободами, унеможливлення їх застосування на шкоду іншим суб'єктам права [6, Polianskyi, p. 18-19]. Однак, як свідчить юридична практика, зловживання правами й свободами є досить розповсюдженою формою поведінки у всіх сферах діяльності, з огляду на що деякі країни пішли шляхом законодавчої заборони подібних дій. Так, у законодавстві Німеччини, Італії, Мексики, Іспанії, Угорщини, Російської Федерації, окремих штатів США існують норми, що встановлюють неприпустимість зловживання правом. А в таких країнах як Болгарія, ФРН та Японія принцип неприпустимості зловживання правом знайшов своє конституційне закріплення [7, Khmil, p. 3]. У США неодноразово було наголошено на негативному впливові зловживання Верховним Судом правом конституційного контролю, а також виявлено залежність багатьох його рішень від персонального складу та політичних уподобань суддів [8, Ryhina, p. 6], що демонструє прискіпливу увагу демократичних суспільств до фактів зловживання правами (особливо на рівні вищих органів державної влади). Разом з цим, у більшості правових систем світу така поведінка жодним чином не регламентована, і залишається у площині виключно юридичної практики (хоча її шкідливість і не оспорюється), що робить зловживання правом однією з найбільш суперечливих категорій юриспруденції. Зазначене зумовлює необхідність звернення до його дефініції та місця у структурі правової поведінки.

М. Хміль визначає зловживання правом як форму здійснення права, через яку заподіюється шкода іншим учасникам суспільних відносин шляхом здійснення права в протиріччі з його цільовим призначенням або здійсненням дій, що виходять за межі наданих законом прав, якщо такі межі й цілі здійснення права встановлені в законі. Він же, в залежності від того, яким суспільним відносинам заподіюється шкода в процесі здійснення права в протиріччі з його призначенням, класифікує зловживання правом на зовні правомірні, але такі, що суперечать „духу права” і протиправні (ті, що суперечать „букві закону”) [7, Khmil, p. 11, 12]. Тобто автор вказує на здатність зловживання правом відноситись як до правомірної, так і до неправомірної поведінки. Але можна повністю погодитись з О. Ганьбою, що протиправне зловживання правом цілком логічно переростає у правопорушення, зрощується з ним, внаслідок чого таке переростання втрачає всякий сенс [9, Hanba, p. 98]. Тому, наприклад, перевищення повноважень державним службовцем не можна вважати зловживанням правом, а слід кваліфікувати як правопорушення.

Попередній класифікації протистоїть думка групи науковців, які відносять зловживання правом до неправомірної поведінки [10, Zinsu, p. 371]. Зокрема, Е. Годеме зазначає, що одна й та сама дія не може одночасно бути законною та незаконною, а отже, право закінчується там, де починається зловживання [11, Hodeme, p. 328].

Заслуговує на увагу позиція В. Резнікової, яка наголошує на формальній правомірності зловживання правом [12, Reznikova, p. 34]. Солідарність з нею виявляють Д. Тихомиров та Н. Харченко, але додають, що інколи зловживання правом може бути на межі між правомірною та неправомірною поведінкою [13, Tyhomirov, Kharchenko, p. 29]. Результати задіяння елементів методу правової компаративістики, висвітлені вище, створюють підґрунтя для підтримки даної тези, оскільки, з одного боку, за усіма своїми ознаками та принципами здійснення правомірної поведінки не може заборонятись. З іншого боку, немає формальних підстав для кваліфікації такої поведінки як неправомірної.

На відміну від типологічної приналежності зловживання правом, факт низької правосвідомості суб'єкта подібної поведінки є доконаним. У фундаментальному дослідженні О. Рогача звертається увага на зловживання правом як відображення правового нігілізму [14, Rohach, p. 251-330]. Проте, складно заперечити віддзеркалення у подібній поведінці всього спектру деформацій правосвідомості, а не виключно нігілістичного ставлення до права.

Зазначене особливо яскраво виявляється у конституційному праві як фундаментальній галузі права, яка повинна особливо ґрунтуватися на неухильному дотриманні прав людини та захисті загальнолюдських цінностей. Так, для можливості оцінки положень законодавства як конституційних чи неконституційних закріплено інститут конституційної скарги, під яким, відповідно до ч. 1 ст. 55 Закону України „Про Конституційний Суд України”, розуміється подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу [15]. Відповідно до статті 56 цього ж закону „Суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України”.

І ніби-то закріплене законодавством право на конституційну скаргу повинно гарантувати суспільний контроль за якістю законодавства та його застосування, законну можливість особи звернутися до вищого органу судової влади в Україні для захисту своїх прав. Це дійсно так, і обесцінювати досліджувану законодавчу гарантію не варто. Тим не менше, низька правосвідомість населення нашої країни породжує численні зловживання, в тому числі у сфері конституційного судочинства.

Так, відповідно до підпункту „а” пункту 11 частини четвертої статті 85 Закону України „Про судоустрій і статус суддів”, повинна спостерігатися „відповідність витрат і майна судді та членів його сім'ї, а також близьких осіб задекларованим доходам, у тому числі копії відповідних декларацій, поданих суддею відповідно до законодавства у сфері запобігання корупції” [16]. Це по суті справедливе та вірне положення на практиці спричинило численні зловживання. В тому числі, до Конституційного суду України було подано конституційну скаргу Голяшкіна О.В., який вважає, що зазначене положення суперечить частині першій статті 32 Конституції України: „ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України” та частині першій статті 64 Конституції України, а саме, „конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України” [17], оскільки це положення обмежує право близьких осіб судді та членів його сім'ї на приватне та особисте життя.

Проте таке твердження не витримує критики, оскільки Конституційний Суд України в Рішенні у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті

32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України № 2-рп/2012 від 20 січня 2012 року, даючи офіційне тлумачення частин першої, другої статті 32 Конституції України, визначив, що інформація про особисте та сімейне життя особи (персональні дані про неї) – це будь-які відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а саме: національність, освіта, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, матеріальний стан, адреса, дата і місце народження, місце проживання та перебування тощо, дані про особисті майнові та немайнові відносини цієї особи з іншими особами, зокрема членами сім'ї, а також відомості про події та явища, що відбувалися або відбуваються у побутовому, інтимному, товариському, професійному, діловому та інших сферах життя особи, за винятком даних стосовно виконання повноважень особою, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування.

Крім того, у п. 3.3. зазначеного рішення Конституційного суду було встановлено, що „вирішуючи питання щодо конфіденційності інформації про особу, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування, та членів її сім'ї, Конституційний Суд України виходить з такого, що належність інформації про фізичну особу до конфіденційної визначається в кожному конкретному випадку. Перебування особи на посаді, пов'язаній зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування, передбачає не тільки гарантії захисту прав цієї особи, а й додаткові правові обтяження. Публічний характер як самих органів - суб'єктів владних повноважень, так і їх посадових осіб вимагає оприлюднення певної інформації для формування громадської думки про довіру до влади та підтримку її авторитету у суспільстві”.

Тим же пунктом зазначається, що „Парламентська Асамблея Ради Європи у своїй Резолюції від 25 грудня 2008 року, № 1165 (1998) вказала, що публічні особи повинні усвідомлювати, що особливий статус, який вони мають у суспільстві, автоматично збільшує рівень тиску на приватність їхнього життя (пункт 6)”.

Також у досліджуваній конституційній скарзі ставилося питання щодо відповідності частини 3 статті 88 Закону України „Про судоустрій і статус суддів” положенням статті 8, частинам першій та другій статті 24, частинам першій та другій статті 55, частини першій статті 64 Конституції України. Автор скарги стверджує, що оспорювані положення Закону обмежують конституційне право на ефективний судовий розгляд, оскільки передбачають вичерпний перелік суто формальних підстав для оскарження рішення ВККС до суду. З цього приводу можна зазначити, що відповідно до статті 8 Конституції України „в Україні визнається і діє принцип верховенства права”. Відповідно до частин першої та другої статті 55 Конституції України, „права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб”.

Проте, відповідно до офіційного тлумачення частини першої статті 55 Конституції України, викладеного у Рішенні Конституційного Суду № 9-зп від 25.12.1997 р., „частину першу статті 55 Конституції України треба розуміти так, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку”. Частину ж другу статті 55 відповідно до Рішення Конституційного Суду № 19-рп/2011 від 14.12.2011 р. слід розуміти так, що „конституційне право на оскарження в суді будь-яких рішень, дій чи бездіяльності всіх органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб гарантовано кожному”. Згідно з Рішенням Конституційного Суду № 9-зп від 25.12.1997 р., статтю 64 слід розуміти в тому контексті, що „відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв, скарг, оформлених відповідно до чинного законодавства, є порушенням права на судовий захист, яке згідно зі статтею 64 Конституції України не може бути обмежене”.

Але сам факт подання конституційної скарги Голяшкіним О.В., а також її прийняття до розгляду і фактичний розгляд свідчать про відсутність підстав вважати

неконституційними положення частини 3 статті 88 Закону в контексті тлумачення положень частин першої та другої статті 55, частини першої статті 64 Конституції України у попередніх Рішеннях Конституційного Суду України.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що інститут конституційної скарги передусім призначено для соціального контролю за якістю законодавства та його застосування, але проаналізовані фактичні справи Конституційного суду України свідчать про те, що відбуваються зловживання правом на конституційну скаргу, оскільки висновок про конституційність оспорюваних положень можна було б зробити навіть без залучення юридичних механізмів, виключно на підставі розуміння загальних принципів права та усвідомлення його духу. Разом з тим, слід акцентувати увагу на тому, що жодних правових приписів при цьому не порушується, а отже, такі дії не можна кваліфікувати як протиправні.

Внаслідок же деформованої правосвідомості, інститут конституційної скарги інколи перетворюється на інструмент затягування справи, спроб перекручення змісту правових норм, надмірного навантаження на судову систему у випадках, коли це не є необхідним, та ставиться на службу власним інтересам особи, підриваючи авторитет права і державних органів.

У зв'язку з цим, вноситься пропозиція звернути увагу на досвід зарубіжних країн щодо обмеження можливостей зловживання правом, в тому числі і на законодавчому рівні, оскільки ігнорування зазначеного питання законодавцем наразі створює суттєві проблеми у багатьох сферах суспільного буття.

Список використаних джерел:

- [1] Полонка І. Конструктивно-теоретичний аналіз розуміння поняття та ознак правомірної поведінки. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 131-136.
- [2] Кудрявцев В.Н. Правовое поведение: норма и патология. Москва: Наука, 1982. 288 с.
- [3] Ивакин В.И. Правонарушение как вид правового поведения. *Аграрное и земельное право*. 2009. № 10. С. 6-9.
- [4] Лещенко А.В. Семантичний аналіз правової поведінки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 61(48). С. 349-357.
- [5] Егоров В.С. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности. Москва: Московский психолого-социальный институт, 2002. 279 с.
- [6] Полянський Т.Т. Зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження): монографія. Київ: Редакція журналу «Право України»; Харків: Право. 2013. 375 с.
- [7] Хміль М.М. Принцип неприпустимості зловживання правом (теоретико-правові аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид наук. Харків., 2005. 20 с.
- [8] Ригіна О.М. Верховний Суд США: становлення, особливості компетенції та роль у формуванні конституційного ладу держави (1787 – кінець ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. юрид наук. Львів, 2009. 18 с.
- [9] Ганьба О. Зловживання правом: аналіз наукових поглядів та авторське трактування окремих проблем. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1/2. С. 95-99.
- [10] Зінсу О.І. Роль навіювання в формуванні правової (юридично значущої) поведінки особистості. *Молодий вчений*. 2017. № 7(47). С. 370-374.
- [11] Годэме Е. Общая теория обязательств. Пер с франц. Москва: Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1948. 511 с.
- [12] Резнікова В.В. Зловживання правом: поняття та ознаки. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1(45). С. 23-35.
- [13] Тихомиров Д.О., Харченко Н.П. Зловживання правом як відхилення від правомірної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія „Право”*. Вип. 38. Т. 1. С. 26-29.

- [14] Рогач О.Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження. Ужгород: Ліра, 2011. 368 с.
- [15] Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р., № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376 (Зі змінами).
- [16] Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016р., №1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545 (Зі змінами).
- [17] Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

References:

- [1] Polonka, I. (2016). *Konstruktivno-teoretychnyi analiz rozuminnia poniattia ta oznak pravomirnoi povedinky* [Constructive-theoretical analysis of the concept and signs of lawful behavior]. *Pidpnyemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*. # 3. 131-136 [in Ukrainian].
- [2] Kudriavtsev, V.N. (1982). *Pravovoe povedenie: norma i patologiya* [Legal behavior: norm and pathology]. Moskva: Nauka, 1982. 288 [in Russian].
- [3] Ivakin, V.Y. (2009). *Pravonarushenie kak vid pravovogo povedeniya* [Offense as a type of legal behavior]. *Agrarnoe i zemelnoe pravo – Agricultural and land law*. # 10. 6-9 [in Russian].
- [4] Leschenko, A.V. (2011). *Semantychnyi analiz pravovoi povedinky* [Semantic analysis of legal behavior]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Relevant problems of state and law*. # 61 (48). 349-357 [in Ukrainian].
- [5] Yegorov, V.S. (2002). *Teoreticheskie voprosy osvobozhdenia ot ugolovnoi otvetstvennosti* [Theoretical issues of exemption from criminal liability]. Moskva: Moskovskii psichologo-sotsialnyi institut, 279 [in Russian].
- [6] Polianskyi, T.T. (2013). *Zlovzhyvannia pravom (zagalnoteoretychne doslidzhennia)* [Abuse of rights (General theoretical study)]. Kyiv: Redaktsia zhurnalu "Pravo Ukrainy"; Kharkiv: Pravo, 375 [in Ukrainian].
- [7] Khmil, M.M. (2005). *Pryntsyp neprypustymosti zlovzhyvannia pravom (teoretyko-pravovi aspekty)* [The principle of inadmissibility of abuse of law (theoretical and legal aspects)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv, 20 [in Ukrainian].
- [8] Ryhina, O.M. (2009). *Verkhovnyi Sud SShA: stanovlennia, osoblyvosti kompetentsiyi ta rol u formuvanni konstytutsiinoho ladu derzhavy (1787 – kinets XX st.)* [The Supreme Court of the USA: formation, features of competence and a role in formation of the constitutional system of the state (1787 – the end of the XX century.)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Lviv, 18 [in Ukrainian].
- [9] Hanba, O. (2016). *Zlovzhyvannia pravom: analiz naukovykh pohliadiv ta avtorske traktuvannia okremykh problem* [Abuse of rights: analysis of scientific views and author's interpretation of individual problems.]. *Visegrad Journal on Human Rights*. # 1/2. 95-99 [in Ukrainian].
- [10] Zinsu, O.I. (2017). *Rol naviyuvannia v formuvanni pravovoi (yurydychno znachushhoi) povedinky osobystosti* [The role of suggestion in the formation of legal (legally significant) behavior of the individual]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*. # 7 (47). 370-374 [in Ukrainian].
- [11] Godeme, E. (1948). *Obschaya teoriya obyazatelstv* [General theory of obligations]. Moskva: Yurid. izd-vo Ministerstva yustitsii SSSR, 511 [in Russian].
- [12] Reznikova, V.V. (2013). *Zlovzhyvannia pravom: poniattia ta oznaky* [Abuse of rights: concept and features]. *Universytetski naukovy zapysky – University scientific notes*. # 1 (45). 23-35 [in Ukrainian].
- [13] Tyhomyrov, D.O., & Xarchenko, N.P. (2017). *Zlovzhyvannia pravom iak vidhlyennia vid pravomirnoi povedinky* [Abuse of rights as a deviation from lawful conduct].

Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seria „Pravo” – Scientific Bulletin of Uzhhorod national University. Series "Law". # 38. T. 1. 26-29 [in Ukrainian].

[14] Rohach, O.Ya. (2011). *Zlovzhyvannia pravom: teoretyko-pravove doslidzhennia [Abuse of law: theoretical and legal research.]*. Uzhhorod: Lira, 368. [in Ukrainian].

[15] Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy [On The Constitutional Court Of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13.07.2017 r., # 2136-VIII. (2017). *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. # 35. St. 376 (Zi zminamy) [in Ukrainian].

[16] Pro sudoustrii i status suddiv [On the judicial system and status of judges]: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r., # 1402-VIII. (2016). *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. # 31. St. 545 (Zi zminamy) [in Ukrainian].

[17] Konstytutsia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: vid 28.06.1996. (1996). *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. # 30. St. 141 [in Ukrainian].

Biography of the author:

Name: Mikhailina Tetiana.

Academic titles: Doctor of Law, Associate Professor.

Organization: Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine.

Personal e-mail: sk-don@rambler.ru.

ЩОДО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВИКОРИСТАННЯ ЧУЖОГО МАЙНА У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ**Аліна Подоляк****REGARDING THE LEGAL REGIME OF USAGE OF OTHER OWNER'S ASSETS IN COURSE OF DOING BUSINESS****Alina Podolyak**

***Анотація.** У статті досліджуються основні теоретичні та практичні аспекти правового режиму майна суб'єктів господарювання, розглянуто основні підходи до значення речових та інших майнових прав як основи правового режиму чужого майна у сфері господарювання. Проведено аналіз декількох форм правового режиму використання чужого майна. Уточнено поняття правового титулу чужого майна суб'єктів господарювання та надано характеристику їх видів. Розглянуто складові елементи правового режиму використання чужого майна у сфері господарювання в т.ч. обмежень та обтяжень прав суб'єктів господарювання, які використовують чуже майно. За результатами проведеного дослідження правового режиму використання чужого майна у сфері господарювання розроблено низку теоретичних та практичних рекомендацій.*

***Ключові слова:** правовий режим майна, чуже майно, сфера господарювання, використання чужого майна, форми правового режиму чужого майна, правовий титул, речові права, зобов'язальні права, обмеження, обтяження.*

***Summary.** The article covers the main theoretical and practical issues of the legal regime of assets of business entities, considers the main approaches to the role of proprietary and vested interests in property as the basis of the legal regime of assets for business entities. The analysis of several forms of the legal regime of assets of business entities is carried out. The concept of the legal title of other owner's assets in course of doing business has been specified and the characteristics of their types are given. The author has considered the constituent elements of legal regime of usage of business entities' assets including restrictions and encumbrances on the rights of business entities that use other owner's assets. According to the results of the research of the legal regime of usage of other owner's assets in course of doing business, the author has developed certain theoretical and practical recommendations.*

***Key words:** legal regime of assets, other owner's assets, doing business, usage of other owner's assets, forms of the legal regime of assets of business entities, the legal title, proprietary interests in property, binding rights, restrictions and encumbrances.*

Постановка проблеми. Аналіз сучасного законодавства України свідчить про відсутність єдиного узгодженого підходу до визначення сутності та змісту правового режиму чужого майна у сфері господарювання, що значно ускладнює практику його використання, реалізації майнових прав уповноваженими особами, та забезпечення належного виконання суб'єктами господарювання своїх майнових обов'язків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній господарській та цивілістичній науці зроблено ряд кроків у дослідженні прав користування чужим майном не лише з теоретичної точки зору, а й в напрямі розроблення механізму їх практичної реалізації та захисту. Зокрема, окремим проблемам прав використання чужого майна, присвячено низку спеціальних досліджень таких юристів-науковців як А. Г. Бобкова, О. М. Вінник, А. М. Захарченко, І. Ф. Коваль, М. В. Мороз, В. І. Нагнибіда, Г. Г. Харченко, К. Е. Шахназарян та ін.

Основна увага в цих роботах приділяється теорії речових прав на чуже майно, співвідношенню речових і зобов'язальних правовідносин, проблемам реалізації та захисту таких прав як право володіння, право користування (сервітут), право користування

земельною ділянкою (емфітевзис) тощо. Слід зазначити, що окремі аспекти і, зокрема, присвячені правовому режиму чужого майна у сфері господарювання, мають фрагментарний характер, висвітлені переважно з цивільно-правової точки зору, що викликає необхідність їх додаткового опрацювання як з теоретичної, так і практичної точки зору.

Метою статті є уточнення поняття, змісту та видів правового режиму використання чужого майна у сфері господарювання, конкретизація особливостей правових титулів чужого майна визначених у законодавстві України, визначення видів обтяжень та обмежень як складових елементів правового режиму чужого майна, розробка пропозицій з удосконалення законодавства.

Основний текст. Одним з важливих чинників, які справляють суттєвий вплив на стан економіки і соціальної сфери в Україні, є наявність великого масиву майнових об'єктів, які використовуються суб'єктами господарювання. При цьому, як зазначає О. М. Вінник, специфіка сучасних засобів виробництва обумовлює той факт, що їх використання (експлуатація) здійснюється, як правило, не самим власником, а іншими суб'єктами, яким власники передають ці засоби на певній правовій основі (титулі) [1, Vinnyk, 2017, p. 161].

Правова основа використання чужого майна у сфері господарювання представлена положеннями Господарського кодексу України (далі – ГК України), Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні", Законом України "Про управління об'єктами державної власності", Законом України "Про концесії", Законом України "Про оренду державного та комунального майна" та значною кількістю інших нормативно-правових актів і їх окремих положень.

Так, наприклад, ст. 133 ГК України прямо визначає, що основу правового режиму у сфері господарювання, на якій базується їх господарська діяльність, становлять право власності та інші речові права – право господарського відання, право оперативного управління. При цьому, господарська діяльність може здійснюватися також на основі інших речових прав (право володіння, права користування тощо), передбачених ЦК України [2].

До таких речових прав на чуже майно, згідно ст. 395 ЦК України, відносяться право володіння, право користування (сервітут), право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис), право забудови земельної ділянки (суперфіцій) та ін. При цьому, ЦК України визначає, що законом можуть бути встановлені інші речові права на чуже майно [3].

Певна конкретизація характеристик права власності як основного речового права у сфері господарювання знаходить своє закріплення у ст. 134 ГК України, у якій зазначено, що суб'єкт господарювання, який здійснює господарську діяльність на основі права власності, на свій розсуд, одноосібно або спільно з іншими суб'єктами володіє, користується і розпоряджається належним йому (їм) майном, у тому числі має право надати майно іншим суб'єктам для використання його на праві власності, праві господарського відання чи праві оперативного управління, або на основі інших форм правового режиму майна, передбачених ГК України. Правовий режим власності та правові форми реалізації права власності у сфері господарювання визначаються ГК України і законом.

Порівняльний аналіз вищевказаних норм ГК України дозволяє виокремити деякі важливі моменти, на які слід звернути увагу у рамках опрацювання питання правового режиму використання чужого майна у сфері господарювання. По-перше, окрім права власності, основу правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їх господарська діяльність, становлять такі речові права як право господарського відання та право оперативного управління. По-друге, майно може бути надано власником іншим суб'єктам з конкретною метою, а саме, для використання у сфері господарювання. По-третє, майно може бути надано суб'єктам господарювання на основі інших форм

правового режиму, передбачених ГК України (крім господарського відання та оперативного управління). При цьому, правовий режим власності та правові форми реалізації права власності у сфері господарювання визначаються ГК України і законом.

Спираючись на зазначене та беручи до уваги вказані положення ГК України, уявляється необхідним звернути увагу на одночасне застосування законодавцем таких понять як "правовий режим майна", "форми правового режиму майна", "правові форми реалізації права власності" та "речові права", які у межах дослідження питання правового режиму чужого майна потребують додаткового наукового опрацювання.

Відповідно, подальший аналіз проводитиметься стосовно таких питань: 1) поняття правового режиму використання чужого майна у сфері господарювання та характеристика речових прав, які складають його основу; 2) поняття та види форм правового режиму використання чужого майна у сфері господарювання; 3) види та елементи правового режиму використання чужого майна у сфері господарювання.

Сукупність можливих майнових прав та обов'язків суб'єктів господарювання, які використовують чуже майно у сфері господарювання, характеризується певними особливостями залежно від правового режиму, що поширюється на це майно. З урахуванням цього слід підкреслити, що загальне поняття "правовий режим майна у сфері господарювання" є однією з ключових категорій у юридичній науці господарського та цивільного права.

Разом з тим, в межах єдиного концептуального підходу до розуміння цього поняття науковці по-різному розставляють акценти на сукупності його складових. Так, наприклад, О. В. Титова пропонує розглядати правовий режим майна у сфері господарювання як встановлений за допомогою правових засобів порядок регулювання відносин, що виникає стосовно майна суб'єктів господарювання, який визначає характер та обсяг прав та обов'язків стосовно цього майна [4, Tytova, 2018, p. 166].

Досить поширеною є також точка зору Г. В. Пронської, яка розглядає правовий режим майна, як встановлені чинним законодавством структуру майна, порядок його набуття, використання, відчуження і порядок звернення стягнення на майно [5, Pronska, 2001, p. 233].

Згідно з судженням В. М. Гайворонського, правовий режим майна – це установлений правовими засобами порядок і умови придбання (присвоєння) майна, здійснення суб'єктами права повноважень володіння, користування і розпорядження ним, реалізацію функцій управління майном, а також його правову охорону [6, Haivoronskyi, 2000. p. 46].

Заслуговує на увагу позиція В. С. Мартем'янова щодо того, що правовий режим майна означає існування усередині основних правових форм (власності або похідних речових господарських прав) особливих правил реалізації правомочностей з володіння користування і розпорядження майном [7, Martemianov, 1994, p. 145-146].

Приймаючи до уваги вищевказані точки зору, уявляється необхідним звернути увагу на деякі положення ГК України щодо регламентації вищевказаних речових господарських прав. Так, наприклад, відповідно до ст. 137 ГК України, правом оперативного управління визнається речове право суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності, у межах, встановлених ГК України та іншими законами, а також власником майна (уповноваженим ним органом).

Власник майна, закріпленого на праві оперативного управління за суб'єктом господарювання, здійснює контроль за використанням і збереженням переданого в оперативне управління майна безпосередньо або через уповноважений ним орган і має право вилучати у суб'єкта господарювання надлишкове майно, а також майно, що не використовується, та майно, що використовується ним не за призначенням.

В свою чергу, ч. 1 ст. 136 ГК України визначає, що право господарського відання є речовим правом суб'єкта підприємництва, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках, передбачених ГК України та іншими законами.

Системний аналіз вищенаведених норм ГК України та ЦК України дає підстави для висновку про те, що право оперативного управління, право господарського відання та інші речові права, виступаючи в якості основи правового режиму використання чужого майна, на якому базується господарська діяльність, є похідними, вторинними правами, які у певній мірі обмежено цілями діяльності суб'єкта цього права, завданнями власника, цільовим призначенням майна, що належить йому на речовому праві, повноваженнями щодо розпорядження зазначеним майном.

Відповідно, у науковій літературі робиться висновок, про подвійну правову природу обтяжених речових прав в частині поєднання суб'єктивного речового права на чужу річ та обтяження ним права власника на таку річ. Як аргументовано зазначає К. Е. Шахназарян, сутність суб'єктивного права на чужу річ полягає у встановлених законом повноваженнях носія цього права безпосередньо володіти та/або користуватися чужим майном, але не порушувати при цьому прав власника цього майна. Речове право на чужу річ є обтяженням права власності, яке обов'язкове як для власника майна, так і для інших осіб [8, Shakhnazarian, 2017, p. 5].

Досліджуючи питання правового режиму об'єктів державної власності у сфері господарювання А. М. Захарченко підкреслює, що для забезпечення розподілу об'єктів державної власності між різними суб'єктами управління та позначення стану "закріпленості" певного об'єкта за певним суб'єктом управління у законодавстві щодо більшості об'єктів застосовується юридична конструкція, згідно з якою об'єкт державної власності визнається таким, що перебуває у сфері управління або управлінні визначеного суб'єкта управління [9, Zakharchenko, 2017, p. 51].

На підставі узагальнення різних підходів, висловлених у науковій літературі щодо загального поняття "правовий режим майна" у сфері господарювання, а також положень ГК України та ЦК України можна зробити висновок, що правовий режим використання чужого майна у сфері господарювання – це визначений за допомогою правових засобів порядок регулювання відносин щодо отримання корисних властивостей, вигоди, доходів від чужого майна шляхом реалізації певних правомочностей суб'єкта господарювання, наданих йому власником (володіння, користування, розпорядження) в рамках певної форми правового режиму, основу якого становлять речові господарські та зобов'язальні майнові права (право господарського відання, оперативного управління, право володіння тощо), який дозволяє забезпечувати реалізацію функцій управління майном та захист майнових прав.

Варто звернути увагу, що у юридичній науці при характеристиці вищевказаних речових прав як основи правового режиму майна суб'єктів господарювання використовується таке поняття як "правовий титул".

Так, розглядаючи це питання, О. М. Вінник наголошує, що правові титули майна, що зберігають за власником значну частину повноважень щодо майна, яке закріплюється ним за іншим суб'єктом без передачі останньому всієї сукупності прав, притаманних традиційному власнику, називаються похідними від традиційного права власності. Такими титулами є: а) право довірчої власності; б) право господарського відання; в) право оперативного управління; г) право користування (в тому числі оренди). Право користування широко використовується як додатковий правовий титул майна суб'єктами господарських правовідносин, що виникає на договірних засадах (на підставі договору оренди та інших видів договорів, що передбачають користування чужим майном – договір лізингу, концесійний договір та ін.), в тому числі у результаті внесення учасником господарської організації корпоративного типу (господарського товариства, кооперативу,

добровільного господарського об'єднання) свого вкладу/паю у формі права на користування певним майном (земельною ділянкою, іншими об'єктами нерухомості, устаткуванням) без передання права власності на таке майно господарській організації за участь/членство в ній. Всі вони є похідними від права власності й залежними від власника (первісного власника) [1, Vinnyuk, 2017, p. 161].

Схожої токи зору щодо характеристик речових прав як правових титулів надано в роботах інших юристів-науковців. Зокрема, А. М. Захарченко вказує, що на об'єкти державної власності окрім права власності одночасно поширюються й правові титули, що є похідними від права власності. При цьому, автор пропонує доцільним застосувати для закріплення державних акцій за державними акціонерними товариствами такий правовий титул як право користування [9, Zakharchenko, 2017, p. 121, 137].

Вищевикладене свідчить, що у національному законодавстві та науковій літературі відносно прав, що становлять основу правового режиму чужого майна, одночасно використовуються такі поняття як "речове право" (наприклад, ст. 133 ГК України), "форма правового режиму" (наприклад, ст. 134 ГК України) та "правовий титул" (наприклад, право користування). Зважаючи на зазначене, доречно уточнити співвідношення деяких із вказаних термінів у рамках опрацювання питання правового режиму використання чужого майна.

Аналіз змісту різних видів речових прав, які становлять основу правового режиму використання чужого майна, дозволяє дійти висновку, що, будучи спільними в тому, що вони стосуються матеріальних об'єктів – речей, ці всі види речових прав відрізняються між собою змістом (обсягом правомочностей), різними підставами виникнення, суб'єктами (на підставі права господарського відання діють державні комерційні підприємства, на підставі права оперативного управління – казенні підприємства, державні установи). Виходячи з цього, можна зробити висновок, що наявність вказаних відмінностей серед речових прав є підґрунтям для класифікації форм правового режиму чужого майна залежно від майнового права, яке лежить в основі правового режиму (право господарського відання, право оперативного управління, право користування тощо).

В будь-якому випадку, форма правового режиму чужого майна це передусім юридична модель набуття, реалізації та припинення того чи іншого суб'єктивного права на чуже майно. При цьому, правова форма використання чужого майна у сфері господарювання детермінує її правовий режим, але не може буде зведена лише до останнього.

З урахуванням вказаного, є доцільним уточнити таке поняття як "форма правового режиму використання чужого майна у сфері господарювання" і запропонувати наступне визначення: правова форма використання чужого майна у сфері господарювання – це передбачена законодавством юридична модель експлуатації відповідного майнового об'єкта у сфері господарювання, яка базується на певному речовому чи зобов'язальному праві суб'єкта господарювання на це майно та визначає конкретні особливості її правового режиму.

З огляду на зазначене, варто звернути увагу, що поняття "правовий титул використання чужого майна" і "правова форма використання чужого майна" співвідносяться між собою, але не є тотожними.

Аналіз сучасних наукових розробок дає змогу зробити висновок, що у науковій літературі правовий титул розглядається у межах трьох значень: 1) як документ, на підставі якого виникають речові права (правовстановлюючий документ); 2) як речове право (право власності, право володіння тощо), що належить певній особі; 3) як підстава виникнення речових прав (юридичний факт) [10, Spiesivtsev, 2016, p. 105].

При цьому, місце правового титулу в механізмі виникнення (набуття) речових прав чітко визначається розмежуванням речового – правового та зобов'язального елементів у конструкції правовідносин при переході права власності на речі, що було характерне римському праву.

Приймаючи до уваги комплексність такого поняття як правовий титул, уявляється можливим розглядати його у рамках дослідження, як юридичну підставу виникнення (переходу) речових прав між суб'єктами і наслідок у вигляді юридичного зв'язку, що утворюється між учасником господарського обороту і об'єктом.

Досліджуючи питання видів правового режиму чужого майна у сфері господарювання, доцільно звернути увагу на різні точки зору, висловлені у науковій літературі щодо класифікації правових режимів із застосуванням різних критеріїв.

У результаті системного аналізу різних наукових джерел можна виділити певну кількість видів правових режимів. Насамперед, слід виокремити первинні та вторинні правові режими. Вперше таку класифікацію правових режимів запропонував С. С. Алексєєв, а з часом вона набула широкого розповсюдження. Первинні правові режими є такими комплексами правових засобів, які виражають загальні і вихідні співвідношення способів правового регулювання на даній ділянці соціального життя. Вторинні правові режими є певними модифікаціями загальних режимів, які передбачають або особливі пільги і переваги, що відображаються в додаткових правах, або особливі обмеження, які відображаються в додаткових заборонах чи позитивних зобов'язаннях [11, Aleksieiev, 1989, p. 187].

Застосовуючи таку класифікацію, можна стверджувати, що правовий режим використання чужого майна у сфері господарювання слід розглядати як вторинний правовий режим, який є певною модифікацією загального правового режиму, основу якого становить право власності, та який передбачає певні похідні права від права власності (користування, володіння, розпорядження) та особливі обмеження.

Також можна говорити, що правовий режим використання чужого майна можна розглядати як особливий порядок правового регулювання певних суспільних відносин, який встановлюється стосовно конкретного кола об'єктів господарювання або сфери їх діяльності, і який відрізняється від загального режиму обмежувальною спрямованістю регулювання, що обумовлена публічним інтересом, який виявляється в усіх елементах його механізму, зокрема, через обмеження, заборони і додаткові підстави юридичної відповідальності.

Так, наприклад, ст. 141 ГК України встановлює цілий ряд положень, які визначають особливості правового режиму держаного майна у сфері господарювання. Зокрема, ч. 6 вказаної норми передбачає, що продаж суб'єктом господарювання державного майна, яке належить до основних фондів, здійснюється лише на конкурентних засадах. Також на підставі системного аналізу норм ГК України можна до таких обмежень віднести положення ч. 5 ст. 75 ГК України, яка передбачає, що державне комерційне підприємство не має права безоплатно передавати належне йому майно іншим юридичним особам й громадянам, крім випадків, передбачених законом.

Характеризуючи такий підхід законодавця, А. М. Захарченко аргументовано зазначає, що, виходячи з особливостей правових титулів, на яких певні об'єкти державної власності належать суб'єктам господарювання, останні безпосередньо володіють, користуються та/або розпоряджаються цими об'єктами для досягнення своїх завдань за умови додержання вимог та обмежень, встановлених нормативно-правовими актами, а в окремих випадках – і господарськими договорами [9, Zakharchenko, 2017, p. 121].

Таким чином, обмежувальні правові режими, на основі яких здійснюється використання чужого майна, можна розуміти як тимчасові або постійні додаткові обов'язки суб'єкта господарювання враховувати певні обставини при реалізації своїх правомочностей, в т. ч. при укладенні договорів. При цьому, обтяження прав можуть полягати не лише у додаткових обов'язках суб'єкта господарювання, який використовує чуже майно у господарській діяльності, а й у обмеженнях його правомочностей з володіння, користування і розпорядження майном або його частиною.

Так, наприклад, відповідно до Закону України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень", під обмеженнями речових прав на нерухоме

майно (обтяження нерухомого майна), слід розуміти обмеження або заборону розпорядження нерухомим майном, встановлену відповідно до правочину (договору), закону або актів органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб, прийнятих у межах повноважень, визначених законом [12].

Звертаючись до розгляду характеристик правового режиму майна, переданого суб'єкту господарювання власником на основі договору, можна констатувати, що зміст такого режиму визначається видом та умовами укладеного господарського договору. Зокрема, правовий режим майна, переданого власником суб'єктам господарювання, передбачає набуття такими суб'єктами прав і обов'язків щодо використання такого майна у відповідності до умов договору.

З урахуванням вищевикладеного, можна зробити висновок, що невід'ємним елементом правового режиму чужого майна є обмеження прав суб'єктів господарської діяльності, що використовують чуже майно, шляхом встановлення певних заборон та приписів. Обмеження прав на використання чужого майна можуть бути встановлені, як у силу приписів, прямо передбачених законодавством, так і на підставі відповідних договорів. При цьому, категорії "обмеження" та "обтяження" не слід змішувати, оскільки це різнопланові та додаткові обов'язки й вимоги, що можуть визначатися чинним законодавством або передбачатися договором, який укладається між власником та суб'єктом господарювання.

Досліджуючи особливості правового режиму використання чужого майна, слід зазначити, що деякі з них мають особливий правовий режим порівняно з аналогічними речами, які є об'єктами загально-цивільних правовідносин. Так, певні речі у господарській діяльності набувають особливих позначень (основні фонди, оборотні засоби) та набувають спеціального правового режиму.

Особливості правового режиму таких речей можуть полягати у встановленні обмежень та порядку розпорядження ними, порядку їх придбання. Такі вимоги в повній мірі поширюються на суб'єкт господарювання, який використовує чуже майно та несе відповідне зобов'язання. Так, наприклад, відповідно до ч. 5 ст. 141 ГК України, додаткові обмеження щодо розпорядження окремими видами державного майна, яке належить до основних фондів державних підприємств, установ і організацій, визначаються законом.

Узагальнюючи вищевказане, можна зробити висновок, що правовий режим використання чужого майна у сфері господарювання за своєю правовою природою має обмежувальний характер, оскільки його основу становлять обмежувальні речові та інші майнові права, які передбачають визначену законом або договором міру можливої поведінки управомоченої особи по здійсненню обмежених за обсягом правомочностей речового характеру щодо отримання корисних властивостей, вигоди, доходів від чужого майна, а власник цього майна, не позбавлений прав власності на це майно, однак обтяжений обов'язком не перешкоджати здійсненню цих прав.

Висновки. За результатами проведеного дослідження правового режиму чужого майна у сфері господарювання аргументовано, що основу такого режиму складають різні види обмежувальних речових прав.

Запропоновано уточнення поняття "правовий режим використання чужого майна у сфері господарювання" з урахуванням особливого порядку реалізації суб'єктами господарської діяльності правомочностей з володіння, користування і розпорядження чужим майном, забезпечення реалізації функцій управління майном та захисту майнових прав.

Додатково аргументована необхідність класифікації різних форм правового режиму, як юридичної моделі експлуатації відповідного майнового об'єкта у сфері господарювання, яка базується на певному речовому чи зобов'язальному праві суб'єкта господарювання на це майно та визначає конкретні особливості її правового режиму.

Конкретизовано поняття та характеристики різних видів похідних правових титулів чужого майна, доведена необхідність їх розмежування з урахуванням обтяжень та обмежень, які виступають у якості елементів правового режиму чужого майна.

Список використаних джерел:

- [1] Вінник О.М. Господарське право: курс лекцій (загальна частина). Київ: Видавництво Ліра-К, 2017.
- [2] Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р., № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18-22. Ст. 144. (Із змінами).
- [3] Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р., № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356. (Із змінами).
- [4] Бобкова А. Г., Моїсєєв Ю. О., Павлюченко Ю. М. та ін. Господарське право: практикум. За ред. А. Г. Бобкової. Харків: Право, 2018.
- [5] Щербина В. С., Пронська Г. В., Вінник О. М. та ін. Господарське право: практикум. За ред. В. С. Щербини. Київ: Юрінком Інтер, 2001.
- [6] Гайворонський В. М., Жушман В. П., Тітов М. І. та ін. Правове регулювання господарських відносин за участю промислових підприємств: підручник. За ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. Харків: Право, 2000.
- [7] Мартемьянов В. С. Хозяйственное право. Общие положения. Курс лекций. Москва: Издательство Бек, 1994. Т. 1. С. 145–146.
- [8] Шахназарян К. Е. Захист прав на чужі речі за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017.
- [9] Захарченко А. М. Управління об'єктами державної власності (господарсько-правові аспекти): монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан–ЛТД», 2017.
- [10] Спесівцев Д. Співвідношення юридичних фактів та титулів власності в обороті нерухомості. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2016.
- [11] Алексеев С. С. Общие дозволения и общие запреты в советском праве. Москва: Юрид. лит., 1989.
- [12] Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01 липня 2014 року, № 1952–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 1. Ст. 533 (Із змінами).

References:

- [1] Vinnyk, O.M. (2017). *Hospodarske pravo: kurs lektsii (zahalna chastyna)*. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K [in Ukrainian].
- [2] Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003, #436-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, N 18-22* [in Ukrainian].
- [3] Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003, #435-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, № 40-44* [in Ukrainian].
- [4] Bobkova, A.H., Moisieiev, Yu.O., & Pavliuchenko, Yu.M. et al. (2018). *Hospodarske pravo: praktykum*. A.H. Bobkova (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- [5] Shcherbyna, V.S., Pronska, H.V., & Vinnyk, O.M. et al. (2001). *Hospodarske pravo: praktykum*. V.S. Shcherbyna (Ed.). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- [6] Haivoronskyi, V.M., Zhushman, V.P., & Titov, M.I. et al. (2000). *Pravove rehuliuвання hospodarskykh vidnosyn za uchastiu promyslovykh pidpriemstv*. V.M. Haivoronskyi, V.P. Zhushmana (Eds.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- [7] Martemyanov, V.S. (1994). *Khoziaystvennoie pravo. Obshchiie polozheniia. Kurs lektsii*. (Vol. 1). Moscow: Bek [in Russian].
- [8] Shakhnazarian, K.E. (2017). *Zakhyst prav na chuzhi rechi za zakonodavstvom Ukrainy. Extended abstract of candidate's thesis*. Natsionalnyi universytet "Odeska yurydychna akademiia", Odesa [in Ukrainian].

- [9] Zakharchenko, A. M. (2017). *Upravlinnia ob'ektamy derzhavnoi vlasnosti (hospodarsko-pravovi aspekty): monohrafiia*. Vinnytsia: TOV "Nilan – LTD" [in Ukrainian].
- [10] Spiesivtsev, D. (2016). Spivvidnoshennia yurydychnykh faktiv ta tytuliv vlasnosti v oboroti nerukhomosti. *Natsionalnyi yuridicheskii zhurnal: teoriia i praktika* [in Ukrainian].
- [11] Alekseev, S.S. (1989). *Obshchie dozvoleniia i obshchie zaprety v sovetskom prave*. Moscow: Yurid. Lit. [in Russian].
- [12] Pro derzhavnu reiestratsiiu rechovykh prav na nerukhome maino ta yikh obtiazhen: Zakon Ukrainy vid 01 lypnia 2014, #1952–IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, N 1* [in Ukrainian].

Biography of the author:

Name: Podolyak Alina.

Academic titles: external PhD in Law candidate.

Organization: Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine.

Personal e-mail: alina.bykanova@gmail.com.

**ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЙНИХ ПРОЯВІВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ****Анна Суханова****THE PROHIBITION OF DISCRIMINATION ON THE INTERNET:
COMPARATIVE LEGAL ASPECT****Anna Sukhanova**

***Анотація.** У статті проаналізовано правові засоби протидії дискримінації в Інтернеті.*

Зроблено висновок, що чинного законодавства цілком достатньо для боротьби зі злочинами в Інтернеті, що підтверджується національною судовою практикою. Проте головним завданням постає зосередження зусиль на тому, щоб удосконалити законодавство і правозастосовну практику щодо конкретних сфер виникнення й існування правовідносин із використанням мережі Інтернет так, щоб вони не порушували конституційних прав громадян, з одного боку, і забезпечували реалізацію державної політики, зокрема, у сфері інформаційної безпеки – з другого, що можливо лише охоплюючи усі сфери та рівні життєдіяльності населення, а також державного управління.

***Ключові слова:** дискримінація, Інтернет, протидія дискримінації, правові засоби.*

***Summary.** The article analyzes the legal means of combating discrimination in the Internet.*

It is concluded that the current legislation is sufficient to combat crimes on the Internet, as evidenced by the national jurisprudence. However, the main task is to focus efforts on improving legislation and law enforcement practice regarding specific areas of emergence and existence of legal relations using the Internet so that they do not violate the constitutional rights of citizens, on the one hand, and ensure the implementation of state policy, in particular in the field of information security – on the other, which is possible only covering all areas and levels of life of the population, as well as public administration.

***Key words:** discrimination, Internet, anti-discrimination, legal means.*

Актуальність теми дослідження. Невпинний розвиток новітніх технологій зумовлює колосальний вплив на свідомість людей як на індивідуальному, так і на рівні світового масштабу, що призводить не тільки до появи нових можливостей та новаторських ідей, а й сприяє розповсюдженню глобальних проблем. Однією з найпоширеніших серед них є обмеження окремих груп людей за певними ознаками. Подекуди це стає засобом приниження та зневаги, а також ненависті на підґрунті расових, національних, релігійних та навіть політичних розбіжностей. Мережа Інтернет не має 100% захисту для різномірних верств населення у випадках розповсюдження певних стереотипних думок. Навіть держава, яка проводить антидискримінаційну політику, не в змозі протидіяти впливам глобальних інформаційних мереж самостійно, особливо, коли вільний доступ до інформації передбачений багатьма міжнародно-правовими актами та національним законодавством, а свобода думки та вираження поглядів розглядається як одне з основоположних прав сучасних правовідносин. Тому дедалі більшої ваги і в міжнародному праві, і в національних правових системах набуває заборона дискримінації, яка окреслює не лише дії, що розглядаються в суспільстві як недопустимі у ставленні до певних суб'єктів (поводженні з ними), але й передбачає конкретні обов'язки держави, спрямовані на забезпечення юридичної рівності. Саме тому стан практичного втілення заборони дискримінації у країнах Західного світу стрімко перетворюється на своєрідну візитівку, показник розвиненості правопорядку та відповідних суспільств.

Питанням відносин у мережі Інтернет і зокрема дискримінації в ній останнім часом приділяла увагу невелика кількість закордонних і вітчизняних учених. Серед російських авторів такі: Б. В. Андрєєв, Д. В. Грибанов, М. А. Дмитрик, В. А. Копилов. Слід відзначити наукові дослідження таких українських учених, як О. А. Присяжнюк «Основи концепції правового регулювання Інтернет-відносин в Україні», К. С. Шахбазянова «Міжнародно-правові основи регулювання відносин в мережі Інтернет», О. Р. Шишка «Приватноправові відносини та специфіка їх розвитку в мережі Інтернет», К. В. Шурупова «Перспективи удосконалення правового регулювання доступу і розповсюдження інформації за допомогою мережі Інтернет», а також І. А. Толкачова, І. М. Пушик «Правове забезпечення захисту від різних форм дискримінації в Україні», Н. Бліцар «Дискримінація в Україні – проблеми й перспективи їх подолання». Проте питання все одно залишається дослідженим в недостатній мірі.

Метою даної наукової статті є аналіз засобів протидії дискримінаційним проявам у мережі Інтернет з точки зору правової компаративістики.

Основний текст. Національна нормативно-правова база з питань рівності містить як конституційні, так і законодавчі гарантії щодо протидії розповсюдження дискримінаційних проявів в суспільстві. Стаття 24 Конституції України є основоположною та містить як окреме право на рівність, так і заборону дискримінації за певними ознаками [1]. Проте, в обох випадках є помітні недоліки. Право на рівність, зокрема, визначене як гарантія того, що громадяни мають „рівні конституційні права і свободи” та „рівні перед законом”. Таким чином, захист обмежується тільки громадянами, а право на рівність, як впливає з його визначення, є більш обмеженим, ніж дозволяється найкращою міжнародною практикою. Тому немає чіткого визначення щодо непрямой дискримінації. Більш того, хоча перелік ознак є відкритим, у ньому бракує багатьох характеристик, визнаних на міжнародному рівні, таких як сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність, інвалідність і стан здоров'я.

На рівні національного законодавства найважливішим є Закон України „Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні” [2], ухвалений у 2012 році й значно змінений у 2014 році. Цей закон, хоч і недосконалий, однак його можна вважати фундаментальним антидискримінаційним законодавством. Його текст із поправками здебільшого відповідає міжнародній практиці: є відповідні визначення різних форм дискримінації; дискримінація заборонена за широким та відкритим переліком захищених ознак, хоча сексуальна орієнтація і гендерна ідентичність виключені з перелічених ознак; закон має широку сферу застосування. Тим не менше, він містить також низку недоліків. Вони містять лише можливість, а не вимогу застосування позитивних дій, коли це необхідно з метою прискорення прогресу на шляху до рівності, обмежений діапазон засобів правового захисту та неузгодженість закону з іншими частинами законодавства, що не дає гарантії розуміння та застосування цього закону юристами та суддями.

Окрім вищезазначеного закону, Україна має два спеціальних закони щодо боротьби з дискримінацією, націлених, відповідно на жінок та осіб з інвалідністю. Закон України „Про рівні права та можливості жінок і чоловіків” [3] має певні сильні положення – зокрема, вимогу щодо проведення урядом „гендерно-правової експертизи” законодавчих актів із метою виявлення та виправлення гендерно-дискримінаційних положень. Крім цього, на жаль, закон має також низку слабких місць, і заборона гендерної дискримінації має незначний вплив, що проілюстровано свідченнями звіту Вирішення проблем дискримінації та нерівності в Україні [4, р. 29-66], складеного Equal Rights Trust (незалежною міжнародною організацією, метою якої є протидія дискримінації та просування рівності як засадничого права людини та основного принципу соціальної справедливості) у партнерстві з Правозахисним ЛГБТ Центром „Наш світ”.

Закон України „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” [5] був істотно змінений із моменту його прийняття, таким чином, на цей час забезпечуючи певний захист від дискримінації за ознакою інвалідності. Тоді як при ухваленні цього

закону його підхід традиційно ґрунтувався на „медичній моделі” інвалідності, коли більшість положень передбачали різні форми соціальної допомоги для осіб з інвалідністю, поправки продемонстрували поступовий перехід до „соціальної моделі”, коли закон вимагає застосування розумного пристосування та універсального дизайну у державному та приватному секторах. Деякі судові рішення, посиляючись на Конвенцію про права осіб з інвалідністю [6], показали потенціальний вплив цього закону, хоча таких рішень і відносно небагато. За межами загального та спеціальних законів існують окремі недискримінаційні положення у законодавстві, яке регулює певні сфери життя (зайнятість, освіта та сімейне право).

У рамках кримінального законодавства заборонені такі злочини, як дискримінація – за відкритим переліком ознак; розпалювання ворожнечі та ненависті, а також виготовлення, ввезення і поширення суспільно шкідливих матеріалів, які сприяють нетерпимості та дискримінації – лише за ознаками раси, національності або релігії [7]. Хоча це певним чином просуває Україну до виконання міжнародних зобов’язань у даній сфері, ці положення можуть бути посилені шляхом заборони розпалювання ненависті за додатковими ознаками, включаючи сексуальну орієнтацію, та за рахунок їх ефективнішого застосування правоохоронними органами. Кримінальний кодекс також визнає обтяжуючими обставинами при скоєнні злочинів за мотивами расової, національної чи релігійної нетерпимості та наділяє суди повноваженнями щодо збільшення покарання у ситуації таких обставин. Знову ж таки, ці положення можуть бути посилені шляхом включення додаткових захищених ознак і більш жорсткого їх дотримання з урахуванням такої специфічної сфери правовідносин як Інтернет-простір.

З даного приводу існує вирок Калінінського районного суду міста Донецька від 22 жовтня 2013 року [8] щодо визнання особи винною за ч. 2 ст. 300 ч. 2 Кримінального кодексу України. Так, з 2008 по 2013 рік обвинувачений за допомогою комп’ютерного засобу, забезпеченого доступом до всесвітньої інформаційної мережі Інтернет, на веб-сайті «<http://vk.com>», нехтуючи духовно-моральними засадами суспільства, розмістив чисельні фото та відеофайли, що містили ознаки пропагування культу насильства та жорстокості, зокрема: фото, на зображеннях яких пропагується вбивство і знищення євреїв, афроамериканців та осіб, належних до народностей, які переважно населяють Кавказ; фото із зображенням ікон з ганебними надписами; інші чисельні фото із зображеннями різних подій, які пропагують ідеологію расизму та нацизму, звеличують застосування грубої фізичної сили та деформують духовно-моральні цінності особистості й суспільства в цілому, створюють ієрархію особистих цінностей, насаджують бездуховність, ведуть до деградації особистості, та які розпалюють ворожнечу на національному, расовому, релігійному та політичному підґрунтях. Однак не заперечуючи, що викладений матеріал містив різні сцени насильства й жорстокості на расовому чи релігійному підґрунті, винний не надавав цьому особливого значення, що свідчить про деформацію правосвідомості особи, пов’язаної із стереотипізацією суспільства.

Інституції та процедури для забезпечення здійснення та дотримання прав на рівність і недискримінацію є відносно сильними. В Україні є добре структурована судова система, та немає істотних перешкод до порушення справ про дискримінацію. Однак, судова практика щодо питань рівності та недискримінації обмежена невеликою кількістю справ, що розглядалися Конституційним Судом і судами нижчих інстанцій, які надавали тлумачення конституційним і законодавчим положенням, хоча це, частково, є результатом функціонування в Україні системи континентального права, яка надає меншої ваги судовій практиці.

Система політик і практик із запобігання дискримінації в Україні залишається на стадії розробки. В той час як Україна останніми роками здійснила низку важливих реформ і привела свою політико-правову базу значною мірою відповідно до міжнародних стандартів, у цій сфері все ж таки залишається чимало прогалин і неузгодженостей. Ще важливішим є те, що забезпечення виконання цих положень залишається незадовільним.

Починаючи з 2006 року, українські та міжнародні організації заявляють про поширення дискримінації та відсутність протидії з боку органів влади [9]. Мова ворожнечі є значною складовою частиною проблеми поширення расизму та ксенофобії не лише в Україні, а й в інших країнах світу. Європейська комісія проти расизму та нетерпимості (ECRI) Ради Європи [10] ще 2000 року присвятила „Рекомендацію номер 6 щодо протидії поширенню расистського, ксенофобського та антисемітського матеріалу за допомогою Інтернету”.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) застосовує комплексний підхід до вирішення проблеми безпеки з часу свого заснування у 1975 році як Наради з безпеки і співробітництва в Європі. Саме тому діяльність ОБСЄ охоплює не лише військово-політичні та економічні аспекти безпеки, а й людський вимір. До останнього належать захист прав людини та основоположних свобод, сприяння реалізації принципу верховенства права і розвитку демократичних інститутів, утвердження толерантності та недопущення дискримінації. Рада міністрів ОБСЄ ще раз підтверджує, що демократія і захист прав людини та основоположних свобод є найважливішими гарантіями забезпечення толерантності та недопущення дискримінації і що толерантність і недискримінація, в свою чергу, є важливими елементами захисту прав людини [11].

Однак існує певна відмінність визначення поняття дискримінації за Законом України „Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні” та практикою ЄСПЛ [12, 13, 14], що наведено у порівняльній таблиці.

Таб. 1: Порівняльна таблиця дефініцій прямої дискримінації за Законом України „Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні” та практикою ЄСПЛ.

Закон України „Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні”	Практика ЄСПЛ
Пряма дискримінація – ситуація, за якої з особою та/або групою осіб за їх певними ознаками поводяться менш прихильно, ніж з іншою особою та/або групою осіб в аналогічній ситуації, крім випадків, коли таке поводження має правомірну, об’єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.	Пряма дискримінація – це відмінність у ставленні до осіб, які знаходяться в аналогічних або відповідно схожих ситуаціях, що „ґрунтується на ознаці, яку можна ідентифікувати”.

Істотна відмінність між наведеними документами, видається, хіба в тому, що Закон України „Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні” визначає пряму дискримінацію як „ситуацію” (за якою особа зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі), а практика ЄСПЛ визначає її як особливий різновид протиправного ставлення чи відмінність у ставленні. Ми не вважаємо, що розбіжність у визначеннях може потягти істотну неузгодженість у судовій практиці ЄСПЛ та національних судів. Хоча суто з погляду юридичної техніки, думаємо, не варто було визначати дискримінацію як „ситуацію”. Заборона дискримінації – це заборона певних дій, а не ситуації. Та й переслідуватись і каратись може лише дія особи, а не ситуація.

Правозахисники стверджують: дискримінація в Україні – справжня проблема. Вона може торкнутися кожного, незалежно від статі, віку чи стану здоров’я. На необхідність подолання цієї проблеми звернули увагу одразу 40 країн-учасниць ООН під час проходження Україною Універсального періодичного огляду в Женеві у жовтні 2012 року [15]. Універсальний періодичний огляд (УПО) – процедура, протягом якої кожна країна мусить звітувати у рамках Об’єднаних Націй, як вона дотримується прав і свобод людини

– і отримувати критичну оцінку свого звіту. Кожна країна проходить Універсальний періодичний огляд один раз на 4,5 роки. Під час огляду країна представляє свій звіт про ситуацію з правами людини. Вперше Україна звітувала перед верховним комісаром ООН з прав людини у 2008 року. Однак, даний звіт не може надати повну характеристику стану розповсюдження дискримінації в Україні. У свою чергу, правозахисники стверджують про повну невідповідність звітів реальному стану дискримінації [16, р. 18-22].

Мабуть, найбільшу увагу вирішенню питання дискримінації в Україні приділяють громадські організації. Численні волонтери та активісти приділяють велику увагу проблемі дотримання прав людини та меншин, боротьбі проти расової й етнічної дискримінації та різних форм ксенофобії, у тому числі антисемітизму та ісламофобії.

Звичайною практикою останніх років стало оприлюднення найважливіших результатів моніторингових та обговорення нагальних проблем протидії акціям неонацистських, расистських та екстремістських угруповань на головних сторінках або спеціалізованих форумах Інтернет-ресурсів громадянського суспільства України. В Україні досі не ведеться офіційна статистика випадків дискримінації, тому чиновники часто стверджують, що не знають про таку проблему, чи зменшують її масштаби. Всі дані про кількість постраждалих – це інформація, яку збирають громадські організації. Але і вони бачать не повну картину, адже люди, які зіштовхнулися з цим явищем, зазвичай намагаються це приховати.

Так, наприклад, за підтримки Європейської комісії Інформаційним центром „Майдан Моніторинг” був реалізований проект „Україна без дискримінації”, спрямований на протидію дискримінації в Україні [17, р. 15]. У рамках цього проекту здійснювався моніторинг звернень про випадки дискримінації, але навіть за цими даними не простежується повноцінна картина даної проблематики. Оскільки людина, яка стикнулася з дискримінацією, зазвичай старається приховати даний факт, ніж знайти шляхи його вирішення, адже механізм захисту даного кола суспільних відносин не є чітко встановленим на законодавчому рівні.

Оцінюючи здійснення прав на рівність і недискримінацію в Україні, слід зазначити, що просунення на шляху до досягнення рівності для всіх перебуває під впливом конкуруючих бачень майбутнього країни. У той час, як бажання відповідати стандартам Європейського Союзу підштовхує країну до ухвалення всебічного законодавства по боротьбі з дискримінацією, більшість відмовилася розвивати цей процес. Дійсно, у 2013–2014 роках, під час розроблення поправок, які мали посилити антидискримінаційний закон, багато парламентарів, навпаки, підтримували закон про заборону „пропаганди гомосексуалізму” [4, р. 10-11].

Отже, спостерігається ситуація, коли українське законодавство регламентує відповідальність осіб за дискримінацію, однак дієвого механізму реалізації порушених прав не передбачено.

Хоча Україна не має спеціалізованого органу із захисту та заохочення права на рівність, однак діє національна правозахисна установа – Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, до компетенції якого входять питання дискримінації. Будучи НПУ найвищого рівня „А”, із надзвичайно широким спектром повноважень у галузі рівності та недискримінації (а також прав людини в цілому), інститут Уповноваженого може розглядатися як виконання Україною своїх міжнародних зобов’язань у галузі прав людини. Хоча коло його обов’язків є занадто широким для єдиної правозахисної установи. Тому вважається за необхідне констатувати той факт, що боротьба із дискримінацією повинна стати одним із провідних напрямів його діяльності.

Під час дослідження був проведений моніторинг проявів расової та етнічної ворожнечі чи нетерпимості в українському сегменті Інтернету [18, р. 48-69]. Найобурливішими, на думку автора, у даному моніторингу були зазначені публікації із такими заголовками як „До 2050 року половина жителів Землі будуть африканцями”, „Азербайджанець накинувся на українця з ножем”, „Полювання на негрів. Миколаїв”. В

даних публікаціях експертами було виявлено і зазначено від 14 до 18 різновидів мови ворожнечі, а індекс толерантності подекуди перевищував 10. Однак, варто зазначити, що даний моніторинг не висвітлює ситуацію, яка триває багато років та не розкриває рівень розповсюдження дискримінаційних проявів в мережі Інтернет на сьогоднішній час. Це зумовлює відсутність контролю над протиправними діями осіб на підґрунті расової, національної, політичної та іншої ворожнечі.

Слід також нагадати, що, оскільки регулювання відносин в Інтернеті зачіпає дуже широке коло осіб та організацій, чинне законодавство вже застосовується до цих відносин. Сфера правових відносин, що складаються у мережі Інтернет, поки нова, і ця обставина істотно ускладнює правозастосовну практику.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що чинного законодавства, зокрема, для боротьби з кримінальними злочинами в Інтернеті, цілком достатньо, що підтверджується національною судовою практикою. Проте головним завданням постає зосередження зусиль на тому, щоб удосконалити законодавство і правозастосовну практику щодо конкретних сфер виникнення й існування правовідносин із використанням мережі Інтернет так, щоб вони не порушували конституційних прав громадян, з одного боку, і забезпечували реалізацію державної політики, зокрема, у сфері інформаційної безпеки – з другого, що можливо лише охоплюючи усі сфери та рівні життєдіяльності населення, а також державного управління.

Список використаних джерел:

[1] Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

[2] Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 13.05.2014 р., № 1263-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 412.

[3] Про рівні права та можливості жінок і чоловіків: Закон України від 8.09.2005 р., № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2013, № 52. Ст. 561.

[4] На межі. Вирішення проблем дискримінації та нерівності в Україні. The Equal Rights Trust Country Report Series: 5. 2015. Лондон. URL: www.gay.org.ua/publications/antidi_report2015-u.pdf (дата відвідування: 20.01.2019).

[5] Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21.03.1991 р., № 875-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 21. Ст. 252.

[6] Інформація про стан виконання у попередніх роках не виконаних або частково виконаних та у 2017 році завдань і заходів Державної цільової програми „Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів” на період до 2020 року”, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.2012 р., № 706. URL: www.msp.gov.ua/timeline/Realizaciya-norm-Konvencii-pro-prava-osib-z-invalidnistyu.html (дата відвідування: 15.01.2019).

[7] Кримінальний кодекс України: Закон України від 5.04.2001 р., № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №№ 25-26. Ст. 131.

[8] Вирок Калінінського районного суду м. Донецька від 22 жовтня 2013 р. по справі № 256/7428/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: www.reyestr.court.gov.ua/Review/34365694.

[9] The discrimination in Ukraine: the responsibility of the government. URL: www.humanrightsfirst.org/our-work/fighting-discrimination/2008-hate-crime-survey/ukraine/iii-the-government-response/ (дата відвідування: 14.03.2019).

[10] European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). Council of Europe. URL: www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/gpr/en/recommendation_n6/Rec%206%20en.pdf.

[11] Рішення Ради міністрів ОБСЄ № 6. Порто, 2003. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/690_OSCE.htm.

- [12] European Court of Human Rights. Case of Carson and Others v. UK (16 March 2010) URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22001-97.](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22001-97.)
- [13] European Court of Human Rights. Case of D.H. and Others v. The Czech Republic (13 November 2007) URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2213.\tD.H.%20and%20Others%20v.%20The%20Czech%20Republic%22\],%22documentcollectionid%22.](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2213.\tD.H.%20and%20Others%20v.%20The%20Czech%20Republic%22],%22documentcollectionid%22.)
- [14] European Court of Human Rights. Case of Burden v. UK (29 April 2008) URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001.](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001.)
- [15] Офіційний сайт Коаліції з протидії дискримінації в Україні. URL: antidi.openportal.org.ua/ua/activity/news?start=15 (дата відвідування: 04.03.2019).
- [16] Кривецький О. Боротьба з дискримінацією в Україні: проблеми ребром. Громадська думка про правотворення. Київ, 2013. № 9 (45). 57 с.
- [17] Беліцер Н. Роль Інтернет-ресурсів у розвитку політичної культури в Україні на прикладі Інтернет-порталу "Майдан". Політична культура: теорія, проблеми та перспективи; Києво-Могилянська академія. Інститут громадянської освіти. Київ, 2013. 66 с.
- [18] Проект «Без Кордонів» громадська організація Центр «Соціальна Дія»: Моніторинг проявів расової та етнічної ворожнечі чи нетерпимості в українському сегменті Інтернету – поширення мови ворожнечі та заклик до нетерпимості (мова ворожнечі, як зброя для правої риторики). Київ: ФОП «Борбулевич З.І.», 2011. 76 с.

References:

- [1] Konstitutsia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: vid 28.06.1996. (1996). *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. # 30. St. 141 [in Ukrainian].
- [2] Pro zasady zapobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini [On the principles of prevention and combating discrimination in Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13.05.2014, # 1263-VII. (2014). *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. # 32. St. 412 [in Ukrainian].
- [3] Pro rivni prava ta mozhlyvosti zhinok i cholovikiv [On equal rights and opportunities for women and men]: Zakon Ukrainy vid 8.09.2005, # 2866-IV. (2013). *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. # 52. St. 561 [in Ukrainian].
- [4] Na mezhi. Vyrishennia problem dyskryminatsii ta nerivnosti v Ukraini [On the verge. Addressing discrimination and inequality in Ukraine]. The Equal Rights Trust Country Report Series: 5. 2015. London. URL: www.gay.org.ua/publications/antidi_report2015-u.pdf [in Ukrainian].
- [5] Pro osnovy sotsialnoi zakhyschenosti invalidiv v Ukraini [On bases of social security of disabled people in Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 21.03.1991, № 875-XII. (1991). *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR – Bulletin of the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR*. # 21. St. 252 [in Ukrainian].
- [6] Informatsiia pro stan vykonannia u poperednikh rokakh ne vykonanykh abo chastkovo vykonanykh ta u 2017 rotsi zavdan i zakhodiv Derzhavnoi tsilovoi prohramy „Natsionalnyi plan dii z realizatsii Konventsii pro prava invalidiv” na period do 2020 roku”, zatverdzhenykh postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.08.2012, # 706. Retrieved from www.msp.gov.ua/timeline/Realizaciya-norm-Konvencii-pro-prava-osib-z-invalidnistyu.html [in Ukrainian].
- [7] Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Ukrainian criminal code] vid 05.04.2001, # 2341-III. (2001). *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. # 25-26. St. 131 [in Ukrainian].

[8] Vyrok Kalininskoho raionnoho sudu m. Donetska vid 22 zhovtnia 2013 po spravi # 256/7428/13-k. www.reyestr.court.gov.ua. URL: www.reyestr.court.gov.ua/Review/34365694 [in Ukrainian].

[9] The discrimination in Ukraine: the responsibility of the government. Retrieved from www.humanrightsfirst.org/our-work/fighting-discrimination/2008-hate-crime-survey/ukraine/iii-the-government-response/ [in English].

[10] European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). Council of Europe. Retrieved from www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/gpr/en/recommendation_n6/Rec%206%20en.pdf [in English].

[11] Rishennia Rady ministriv OBSIe # 6. (2003). Porto. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/690_OSCE.htm [in Ukrainian].

[12] European Court of Human Rights. Case of Carson and Others v. UK (16 March, 2010). Retrieved from [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22001-97](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22001-97) [in English].

[13] European Court of Human Rights. Case of D.H. and Others v. The Czech Republic (13 November, 2007). Retrieved from [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2213.\tD.H.%20and%20Others%20v.%20The%20Czech%20Republic%22\],%22documentcollectionid%22](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2213.\tD.H.%20and%20Others%20v.%20The%20Czech%20Republic%22],%22documentcollectionid%22) [in English].

[14] European Court of Human Rights. Case of Burden v. UK (29 April, 2008)/ Retrieved from [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001) [in English].

[15] Official website of the Coalition against discrimination in Ukraine. Retrieved from antidi.openportal.org.ua/ua/activity/news?start=15 [in Ukrainian].

[16] Kryvetskyi, O. (2013). Borotba z dyskryminatsiieiu v Ukraini: problemy rebrom [Combating discrimination in Ukraine: problems of the edge]. *Hromadska dumka pro pravotvorenna – Public opinion on lawmaking*, # 9(45), 57 [in Ukrainian].

[17] Belitser, N. (2013). *Rol Internet-resursiv u rozvytkovi politychnoi kultury v Ukraini na prykladi Internet-portal "Maidan" [The role of Internet resources in the development of political culture in Ukraine on the example of the Internet portal "Maidan"]*. Kyiv, 2013. 66.

[18] The project "Without Borders" of the NGO "Social Action" center: Monitoring of manifestations of racial and ethnic hatred or intolerance in the Ukrainian segment of the Internet - the spread of the language of hostility and the call for intolerance (the language of hostility as a weapon for right-wing rhetoric). (2011). Kiev: Borbulevich S.I. 76.

Biography of the author:

Name: Sukhanova Anna.

Academic titles: Student.

Organization: Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine.

Personal e-mail: sukhanova.anna@donnu.edu.ua.

Scientific Journal by Open Europe

ECONOMIC AND LAW PARADIGM OF MODERN SOCIETY

Issue 2, 2019

Editorial office:

Scientific Consulting Community s.r.o. "Open Europe"
97404, Zelena ulica
2D / X5, Banska Bystrica

Tel.: +421940958134

E-mail: sccoe@centrum.sk

Subscriptions: journal is not for sale.